

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Sara Gunnervik

Kyrka – stat debatt i hundra år
En analys av hur maktdebatten återspeglades i
offentligt tryck

Examensarbete
20 poäng

Handledare: Christian Häthén

Ämnesområde: Rättshistoria

Termin: Vt 2002

1 Innehåll

1	<i>Innehåll</i>	2
2	<i>Inledning</i>	5
2.1	Syfte och frågeställningar	5
2.2	Metod	6
2.2.1	Disposition	8
2.3	Material	9
2.4	Forskningsläge	10
3	<i>Teoretiskt perspektiv</i>	12
3.1	Diskursteori	12
3.2	Begreppet makt	13
4	<i>Bakgrund</i>	16
4.1	Viktiga begrepp	20
4.1.1	Boströmianism	20
4.1.2	Den svenska folkkyrkan	21
5	<i>Den första debatten 1908-1910</i>	23
5.1	Kyrkomötet	24
5.1.1	Waldenströms motioner	24
5.1.2	Argumentationen i kyrkomötet	25
5.2	Riksdagen	27
5.2.1	Argumentationen i riksdagen	28
6	<i>1958 års utredning kyrka-stat</i>	30
6.1	Riksdagen	30
6.1.3	Kyrkomötet	35
6.1.4	SOU 1968:11 Svenska kyrkan och staten	35
7	<i>1968 års beredning av kyrka-stat</i>	37
7.1	SOU 1972:36 Samhälle och trossamfund	38
7.2	Kyrkomötet	39
7.2.1	Motioner	39
7.2.2	Argumentationen i kyrkomötet	40
8	<i>Kyrkomötesreformen 1982</i>	42
8.1	Förslaget om kyrkomötesreform	42
8.2	Kyrkomötet	44
8.3	Riksdagen	45
8.3.1	Propositionerna	46
8.3.2	Argumentationen i riksdagen	47
9	<i>Debatten inför beslut om delning 1992-1995</i>	49

9.1	SOU 1992:9 ERK-utredningen	49	
9.2	SOU 1994:42 Staten och trossamfunden	51	
9.3	Kyrkomötet	52	
9.3.1	Andra kyrkolagsutskottets offentliga utfrågning av kyrkominister Marita Ulvskog	53	
9.3.2	Motionerna	54	
9.3.3	Argumentationen i kyrkomötet	55	
9.4	Riksdagen	57	
9.4.1	Proposition 1995/96:80 Ändrade relationer mellan staten och Svenska kyrkan	57	57
9.4.2	Konstitutionsutskottets betänkande samt motioner till riksdagen	59	
9.4.3	Argumentationen i riksdagen	60	
10	Analysdel	63	
10.1	Analys av den första debatten 1908-1910	63	
10.2	Analys av debatten om 1958 års utredning	65	
10.3	Analys av debatten om 1968 års beredning	67	
10.4	Analys av debatten om kyrkomötesreformen 1982	70	
10.5	Analys av debatten inför delning 1992-1995	72	
10.6	Övergripande analysdel	77	
11	Slutsats	83	
12	Litteraturförteckning	85	

Förord

När jag valde detta uppsatsämne hade jag som utgångspunkt att jag ville undersöka en maktkamp. Stat - kyrka förhållandet är intressant då parterna är motparter i delningsdebatten, men samtidigt tillhörde samma organisation i och med statskyrkoformen. Staten var sedan reformationen på 1500-talet haft ett speciellt förhållande. De har genom historien varit inbördes beroende av varandra, också under tiden för debatten. Kyrkan och staten har genom historien varit starka maktpoler.

Själv är jag kyrkligt aktiv, men det påverkade inte mitt val av ämne. Jag ville skildra en maktkamp, och tyckte att detta var ett intressant uppslag. Jag varken har, eller har haft, någon bestämd uppfattning i delningsfrågan.

Jag vill tacka alla som har ställt upp för mig då jag skrivit denna uppsats. Jag vill tacka nära och kära för att de stått ut med mig under perioder i mitt skrivande då självupptagenheten varit som värst.

Ut i livet...

Sara Gunnervik

november 2002

2 Inledning

År 2000 innebar en genomgripande förändring för gemenskapen mellan Svenska kyrkan och staten. Vi vet inte hela innebörden än. Den förste januari 2000 bröts det anrika bandet mellan svenska staten och Svenska kyrkan. Redan hundrafemtio år tidigare lämnade en liberal riksdagsman in den första motionen till riksdagen om delning mellan kyrka och stat. Initiativet möttes med förakt av riksdagen. Under hundrafemtio år har debatten pågått, och den har präglats av det samhället den pågått i. Föraktet har bytts mot intresse. Vad ligger bakom dessa skiftande åsikter om delning av kyrka och stat? Vad har påverkat debatten? Hur har de båda parterna velat påverka varandra?

2.1 Syfte och frågeställningar

Mitt syfte är att dra en tidslinje med ord som belyser de stora dragen i kyrka-stat debatten. Jag skall analysera de argument som framförts i debatten utifrån frågeställningarna när, hur och varför. Till exempel: varför framfördes just det argumentet? Har tidpunkten någon relevans?

Fokuseringen ligger på argumentationen som rör makt. Med makt menar jag här statens makt över kyrkan och därigenom makt över medborgarna, samt kyrkans makt över staten. Ordet påverkan är ett nyckelord. Till exempel: Vem har varit den styrande parten i samarbetet mellan stat och kyrka? Vem har varit den initiativtagande och drivande kraften? Maktteorier har jag valt att behandla närmare i mitt teorikapitel.

Jag har valt att studera kyrka - stat debatten under nittonhundratalet och analysen kommer att avslutas med delningsbeslutet år 1995. Debatten har varit mer eller mindre livlig beroende på händelser och strömningar i samhället. Den första motionen i riksdagen om skilsmässa mellan kyrkan och staten kom redan år 1850. Jag har ändå valt att ha utgångspunkt i 1910-talet, eftersom det först då finns anledning att ta debatten på allvar. Frikyrkorna hade vuxit sig stora och blivit accepterade, och kyrka - stat debatten gick sin första rond. Före 1908 fanns det egentligen ingen debatt i riksdagen och det offentliga trycket.

I min slutanalys skall jag försöka hitta mönster och teman i kyrka - stat debatten under det gångna århundradet. Jag vill belysa de stora dragen, hur och varför de har utvecklats i den riktning som skedde. Min övergripande frågeställning är: Hur har staten, respektive kyrkans vilja att påverka varandra genomsyrat kyrka - stat debatten i det offentliga trycket?

Avgränsningar

Jag har valt att inte fördjupa mig i argumentation om religionsfrihet som rätten att organisera sig i församlingar. Inte heller kommer jag att fördjupa mig i den individuella positiva och negativa trosfriheten. Jag har också valt att inte heltäckande behandla den argumentation som är traditionsbunden. Med traditionsbundna argument menar jag både praktisk tradition, t ex att dop, bröllop och begravingar knyts till kyrkan, och hur det kyrkliga livet avspeglar sig i vårt språk, våra traditioner och i vår identitet. Jag har inte gått närmare in på hur svenska kyrkan ekonomiskt skall klara sin verksamhet som en rikstäckande öppen folkkyrka, eller argument om vem som skall äga all ”kyrklig” egendom av båda betydande kyrkohistoriskt och ekonomiskt värde.

2.2 Metod

I mitt arbete skall jag analysera debatten genom att studera fem tidsperioder. Jag har valt dessa fem för att de ska representera debattens utveckling. Perioderna har jag valt från utgångspunkten när debatten i det offentliga trycket varit som livligast, det vill säga att kyrkomötet och riksdagen har debatterat och/eller utrett frågan vid dessa tidsperioder. Jag har valt ut perioder som skall belysa och ge en förståelse för utvecklingen av kyrka – stat debatten; perioder som haft stor inverkan på debatten. Mitt val har gjorts utifrån studier av protokoll och utredningar från kyrkomötet och riksdagen. Jag har valt att behandla de perioder när frågan var aktuell i dessa organ och som hade störst betydelse för den fortsatta utvecklingen av argumentationen och händelseförloppet.

Genom att studera det offentliga trycket, som riksdagens och kyrkomötets debattprotokoll, motioner, propositioner och utredningar av riksdagen och kyrkomötet skall jag presentera de representativa åsiktsströmningarna och dess argument. Jag skall även presentera några intressanta tidstypiska dissenteråsikter. I varje tidsstudie skall jag presentera och analysera debatten och dess händelseförlopp. I min slutanalys kommer jag sedan att jämföra de olika perioderna för att nå mitt syfte.

Jag har valt att använda kyrkomötet och riksdagen som arenor för min studie. Det har jag gjort av flera anledningar, bland annat på grund av att det finns tillförlitliga källor för vad som har sagts och gjorts. Den debatt som försiggått i de båda organen finns återgiven ordagrant, vilket utgör en bra grund för en studie. Båda fora har verkat under hela den tid min studie omfattar, vilket innebär kontinuitet. Riksdagen har åtminstone under senare delen av 1900-talet varit Sveriges högsta beslutande organ, och är och var, mer eller mindre demokratiskt vald. Det är rimligt att anta att debatten i riksdagen avspeglar åtminstone till viss del debatten i samhället. Kyrkomötet är kyrkans högsta beslutande organ. Det är dock en sanning med modifikation, då kyrkomötets roll, makt och inflytande har ändrats flera gånger under den ifrågasvarande tiden. Det är dock det organ som mest

liknar riksdagsförfarandet inom kyrkans organisation. Man har till exempel under hela perioden, som jag studerar, valt viss del av ledamöterna i kyrkomötet. Det föll sig också naturligt att använda kyrkomötet som representation för debatten inom kyrkan då de enligt lagstiftningen ansågs vara det organ som skulle tillfrågas i frågor om kyrkolagstiftning. Riksdagen och kyrkomötet är förhållandevis känsliga organ. Där kan man avläsa den pågående politiska diskursen i samhället.

Mellan riksdagen och kyrkomötet finns intressant dynamik. Jag har dock valt att inte utveckla den, men vill omnämna den. Förhållandet mellan kyrkomötet och riksdagen förändras genom tiden för min analys. Kyrkomötet bildades efter att ståndsriksdagen ersattes, då prästeståndet förlorade sin plats i och med den nya tvåkammarriksdagen. För att kompensera detta tillsatte riksdagen kyrkomötet. Kyrkomötets speciella kompetens kommer alltså från riksdagen som ett substitut för en plats i riksdagen. Riksdagen konstituerade kyrkomötet, inte kyrkan själv. Fenomenet kyrkomötet har alltså inte vuxit fram från behov inom kyrkan. Riksdagen sätter även gränser för kyrkomötets kompetens fortsättningsvis. Jag vill väcka tankar genom att återge vad Jan Löfberg har sagt i sin mycket kritiska bok *Politisk religionsfrihet*. Han säger att kyrkan har inget "eget". Den existerar, konstitueras och fungerar alltigenom inte av någon "egen" vilja utan av statens. Staten är dess "subjekt".¹ Detta skrev Löfberg 1993.

Som en slags ram för tolkning av debatten skall jag till viss del använda mig av diskursteori. Jag skall inte göra en fullständig diskursanalys, utan använda mig av teorins begrepp och synsätt. Diskursteorin analyserar diskurserna i samhället, och med diskurs menas tolkningsbakgrund. Diskurserna i samhället för en diskursiv kamp om att uppnå hegemoni och låsa fast just den diskursens tolkning som sanning. Jag ger teoretiska perspektiv i kapitel 3, där jag utvecklar diskursteorin samt tar mig an begreppet makt.

I min argumentationsanalys lyfter jag fram enskilda ledamöters åsikter som visar olika trender i åsiktsströmningarna vid ifrågavarande tid. För att kunna analysera åsikter måste man ta hänsyn till vem som har uttalat dem. Att ta reda på fakta om de enskilda ledamöterna i kyrkomötet har för mig varit en nästan omöjlig uppgift, då det av någon outgrundlig anledning inte finns dokumenterat i äldre tid vilken politisk tillhörighet ledamöterna har, eller vilka de är. Jag har försökt genom något som närmast kan betecknas som detektivarbete. Dock har jag inte lyckats med alla de enskilda ledamöter jag använder i min argumentationsanalys, vilket är beklagligt. En dimension på argumenten saknas som hade kunnat vara viktig information för min analys.

---

¹ Löfberg, Jan, *Politisk religionsfrihet*, Bjärnum, 1993, sid 103.

2.2.1 Disposition

Min första studie sträcker sig över åren 1908 till 1910. Jag har valt att kalla detta avsnitt för *den första debatten*. För första gången tog debatten kyrka – stat fart i kyrkomötet och riksdagen. De tidigare framförda spridda åsiktsyttringar hade inte blivit föremål för någon debatt. Nu togs debatten upp i dessa formella organ efter arbete bland annat från frikyrkligt håll.

I min nästa studie tar jag ett långt hopp i tid till åren för 1958 års utredning av kyrka - stat förhållandet, till den så kallade *Expertutredningen*. Den år 1951 stadgade religionsfrihetslagen öppnade nya dörrar för förändring. Utredningen initierades från socialdemokratiskt håll. Skälen till utredningen var att samhället hade förändrats. Urbanisering och sekularisering var ett faktum, och det innebar bland annat att gamla traditioner bröts och nya livsmönster skulle skapas. Denna studie avlöses av min nästa tidsperiod som utgörs av åren för *1968 års beredning av kyrka och stat*. Denna beredning avlöste 1958 års utredning som publicerade sitt slutbetänkande just år 1968. Den så kallade Expertutredningen sågs som en grund för fortsatt diskussion medan 1968 års beredning var parlamentariskt tillsatt och skulle komma fram till ett beslutsunderlag. Även den senare beredningen var initierad från socialdemokratiskt håll, och ordförande för utredningen var den dåvarande socialdemokratiska kyrkoministern Alva Myrdal.

Dessa två utredningar utgör tillsammans grunden för alla de kommande utredningarna och till hela debatten som ledde fram till ett delningsbeslut år 1995. Utredningarna hör ihop, men jag har valt att behandla dem var för sig på grund av att texten skall bli mer lättillgänglig och tydligare.

År 1982 genomfördes genomgripande förändringar både i samarbetet mellan kyrka och stat samt i kyrkans inre struktur. Denna nya ordning antogs genom *kyrkoreformen*,² och många anser den vara ett första steg till en delning. Det råder skilda meningar om kyrkoreformens betydelse för delningsbeslutet, men jag påstår att kyrkoreformen var en förutsättning, eller i vart fall ett påskyndande, av delningen. Kyrkan gavs en organisation som skulle kunna fungera vid ett självstyre. Organ som skulle kunna förhandla och ta viktiga beslut skapades inom kyrkan. Detta blir den fjärde tidsperiod jag kommer att studera.

Den femte och sista tidsperiod jag studerar i min uppsats utgörs av debatten som ledde fram till *delningbeslutet år 1995*.

---

² Kyrkoreformen genomfördes genom Lagen (1982:942) om Svenska kyrkan och Lagen (1982:943) om kyrkomötet.

2.3 Material

Jag använder mig mest av offentligt tryck, vilket är en naturlig primärkälla för min uppsats. Jag analyserar argumentationen i riksdagstrycket. Det finns hyllmeter av riksdagstryck i frågan och de flesta skrevs under perioden 1958-1972. De viktiga källorna i riksdagstrycket har varit protokoll från sammanträdena i riksdagen och kyrkomötet när frågan behandlats. Jag har också använt mig av de båda organens utredningar, *Statens offentliga utredningar* (SOU) och i den mån det funnits utredningar av kyrkomötets utskott. Jag har även tittat på skrivelser från regeringen till kyrkomötet och motioner.

Den vetenskapliga litteratur har utnyttjats främst till de deskriptiva historiska delarna av min uppsats. Det finns förhållandevis lite litteratur om just kyrka - stat debatten. Om just den aspekt jag valt att utreda finns det mycket lite forskning och tankar nedskrivna. Det har varit svårt att hitta nyskriven litteratur om denna fråga, eftersom de flesta böcker publicerades runt de båda utredningarna på 60-talet. Jag har försökt att använda mig av källor både för och emot en delning av kyrkan och staten, vilket har gått över förväntan då frågan verkar ha engagerat författare av olika åsikt.

Litteraturen jag har använt är tvärvetenskaplig, och författarna är teologer, kyrkohistoriker och statsvetare. Jag har försökt att undvika alltför teologisk litteratur, men det har varit svårt att undvika teologiska inslag i litteratur om kyrkan. Lars Alberius har i sin licentiatuppsats i kyrkohistoria *Kyrka och stat eller stat och kyrka, en analys av dagspressens reaktioner i kyrka - stat frågan åren 1968-1973* givit en bild av denna mycket turbulenta tid i kyrka - stat debatten. Jag har bland andra använt hans arbete för att förstå hur de två utredningarna togs emot av det samtida samhället. Andra kyrkohistoriska verk jag har använt mig av är Sven Thirdevalls *Kampen om folkkyrkan*. Denna bok har jag främst använt för att förstå perioden runt den första debatten, det vill säga tiden runt sekelskiftet. Sören Ekström och hans kyrkohistoriska bok *Svenska kyrkan i utveckling* har också fått inspirera den första delen av min uppsats. Ytterligare kyrkohistoriska verk i min litteraturlista som till exempel Hesslers *Statskyrkodebatten*, Brilioths *Svensk kyrkokunskap*, Auléns *Hundra års kyrkodebatt, drama i tre akter*, två artiklar av docent Lennart Tegborg och Åstrands *Kyrkomötet 125 år*, har jag använt mer marginellt.

Jan Löfberg har skrivit *Politisk religionsfrihet*. Denna bok har inte utgjort något direkt underlag, men den har varit en inspirationskälla på så sätt att Löfberg ser frågan ur ett helt annat perspektiv än de andra författarna. Boken bygger på hans licentiatavhandling och har en mer statsvetenskaplig syn på religionsfrihet. I slutet av sin bok går författaren in på relationen mellan kyrka och stat. Han vänder upp och ned på kända begrepp och det hjälpte mig att se frågan ur nya perspektiv.

Till det teoretiska perspektivet i uppsatsen har jag, i avsnittet som gäller diskursanalys, använt mig av *Diskursanalys som teori och metod* av Marianne Winther Jørgensen och Louise Philips. Denna bok ger ett grundläggande och praktiskt perspektiv på diskursanalysen. Den tar upp tre olika perspektiv på diskursteorier, utan att för den skull föredra någon. Boken är skriven som ett redskap för att genomföra en diskursanalys. Teoriavsnittet om makt bygger främst på maktutredningens publikationer. En sammanfattning av utredningen gjordes av docenten i statskunskap vid Uppsala universitet Peter Olofsson. Maktutredningen är en offentlig utredning och publicerades som SOU 1990:44, men innan dess publicerades flera publikationer av de olika ledamöterna i anledning av utredningen, till exempel boken *Maktbegreppet* av Peter Olofsson som jag har använt mig av. Jag har också använt mig av hans sammanfattning av hela utredningen *Makt en sammanfattning av maktutredningen*.

Som jag nämnt i avsnitt 2.2 så har det varit svårt att ta reda på vilka personerna bakom argumenten var, då speciellt i kyrkomötet. Jag har försökt att bland annat genom böcker som *Vem är vem, biografisk handbok* försökt att lösa gåtan, men har i många fall inte lyckats. Jag är medveten om att detta utgör en brist i min faktaupptagning.

2.4 Forskningsläge

Den tidigare forskningen om förhållandet mellan kyrka och stat är inte så omfattande som jag först trodde. Det finns ganska mycket skrivet, men mest i form av propagandatexter och andra starkt färgade personliga åsikter. Senare forskning har varit mycket svår att hitta.

Carl Arvid Hesslers *Statskyrkodebatten* är ett mycket omfattande arbete som inriktar sig på medias reaktioner på debatten kyrka - stat. Ragnar Edström tar i sin prästmötesavhandling *Gudsfolk och folkkyrka* (1963) upp frågan om kyrkan och staten. Han menade att genom religionsfrihetslagen var det inte längre samma sak att tillhöra staten som kyrkan. ”Varken exklusivitet eller identitet täcker därför förhållandet mellan stat och kyrka. Förhållandet är av den art, att det kan innebära såväl gemenskap som spänning.”³ Han menar också att statskyrkan kan ses på två sätt sedan 1860. Antingen är det en funktion av staten, eller ett organisatoriskt samband mellan stat och kyrka som ger uttryck för en av ”legitima religionsfrihetssynpunkter begränsad kristen målsättning från staten sida”.⁴ Den tes han driver i sin avhandling är att den moderna demokratins principer inte går att tillämpas direkt på kyrkan.⁵

---

³ Ekström, Ragnar, *Gudsfolk och folkkyrka*, 1963, sid 358.

⁴ *Ibid*, sid 359-360.

⁵ *Ibid*, sid 224.

Per-Olov Ahrén har skrivit en delutredning till 1958 års utredning om kyrka och stat, kallad Expertutredningen. Den heter *Stat och kyrka i Sverige. Historisk översikt* (1964). Boken ger en historisk överblick om kyrka och stat fram till 1963. Han hävdar att de sista 150 årens utveckling har sin grund i religionsfrihetens genombrott, kyrkomötets tillkomst och skiljandet mellan kyrklig och borgerlig kommun.⁶ Dessa tre ting har skilt stat och kyrka från varandra.⁷

Curt Dahlgren och Göran Gustavsson tar kort upp utvecklingen i Sverige i sin bok *Religiös förändring i Norden 1930-1980* (1985). Han beskriver de utredningar som gjordes 1958 och 1968, där han tydliggör att 1958 års utredning skulle ta fram material för ett framtida beslut, och 1968 års utredning skulle ge ett utkast till ett beslut i frågan. Han koncentrerar dock sin jämförelse på de förändringar som hände 1982 inom kyrkan. Han konstaterar 1985 att kyrkan blivit mindre beroende av staten men inte nödvändigtvis av samhällets politiska system eftersom de politiska partierna finns representerade i kyrkomötet.⁸

En annan vinkel får frågan om religionsfrihet i boken av Jan Löfberg som bygger på hans licentiatavhandling. Den heter *Politisk religionsfrihet* (1993) och behandlar kyrka - stat frågan från 1929 till och med ERK-utredningen 1992. (Ekonomi och rätt i kyrkan SOU 1992:9) Han vill med sin undersökning visa att Svenska kyrkan är både en statlig institution och en förening, och att dessa begrepp utesluter varandra logiskt. Om det ena är tillämpligt så är det andra inte det. Kärnan i det principiella kyrka - statproblemet ligger i försöken att förena dessa båda oförenliga begrepp.⁹ Löfberg kommer fram till att kyrkan inte var en förening utan en statsinstitution som inte har några medlemmar.¹⁰

Svenska Kyrkans forskningsråd har gett ut *Kyrkan – folket* (1996) som behandlar kyrka - stat frågan ur olika perspektiv. De visar olika modeller på hur folkkyrkotänkandet har använts under 1900-talet. Man tar bland annat upp E Billings folkkyrkotanke, socialdemokratisk kyrkosynen och ledande teologer som Engberg, Hallén och Giertz. Det finns även artiklar om nyare teologer som Palmquist och KG Hammar.

---

⁶ Borgerlig och kyrklig kommun skildes genom lag nr 13 antagen 1862.

⁷ SOU 1962:16, sid XLIII.

⁸ Gustavsson, Göran, och Curt Dahlgren, *Religiös förändring i Norden 1930 – 1980*, Malmö, 1985, sid 3.

⁹ Löfberg, 1993, a.a. sid 86.

¹⁰ *Ibid*, sid 103.

3 Teoretiskt perspektiv

Som jag tidigare angivit skall jag i detta kapitel ge ett teoretiskt perspektiv på två centrala begrepp för min uppsats. Jag skall ta upp diskursteori, och ett teoretiskt perspektiv på begreppet makt, för att ge en rikare teoretisk bakgrund för min analys.

3.1 Diskursteori

Diskursanalys är ett sätt att analysera diskurserna i språket och debatten. För att försöka förklara ordet diskurs i ett ord skulle jag vilja använda *tolkningsbakgrund*. Jag har valt att närma mig mitt problem med hjälp av diskursteori, för att förstå debatten. Jag vill påpeka att jag inte kommer att göra en fullständig diskursanalys, utan bara använda begreppen och synsättet.

Diskursen i samhället är inställningen till kunskap och sanning. Verkligheten är tillgänglig för oss genom våra kategorier. Vår kunskap är inte spegelbilder av verkligheten ”därute”, utan en produkt av vårt sätt att kategorisera världen. Synen på kunskap är kulturellt och historiskt präglad, och den förändras med och i tiden. Vårt sätt att uppfatta världen skapas i sociala processer, där man bygger upp gemensamma sanningar.¹¹ I vissa samhällen blir vissa sanningar och handlingar naturliga, och andra onaturliga. Skilda världsbilder leder till olika samhällen. Den sociala konstruktionen av kunskap och sanning får konkreta konsekvenser i samhället.¹² Nyckelordet i den teori som jag influerats mest av, Ernest Laclau och Chantal Mouffes diskursteori, är *diskursiv kamp*. Diskurserna kämpar mot varandra och försöker uppnå hegemoni för att låsa fast språkets betydelse på sitt eget sätt, dvs nå en bestämd ståndpunkts herravälde.¹³

I samhällsdebatten är vissa ämnen och uppfattningar vad man i vår tid skulle kalla för ”politiskt korrekta”, vilka ämnen, ord eller uppfattningar det är beror på tiden, kulturen och så vidare. Det beror på vilken diskurs som har uppnått hegemoni, dvs har herraväldet över de andra ståndpunkterna. Det kan ibland räcka med att man använder ett visst ord i ett debattinlägg och så plötsligt ser, lite överdrivet, alla det som det sanna och det rätta. Exempel på ord och ämnen är till exempel *valfrihet* och *frihet*. När dessa ord används i debatten betyder det så mycket mer än bara just ordet, eftersom bakom begreppet ligger hela diskursen som säger att detta är det bästa, det goda och den yttersta sanningen. De används i debatten medvetet och omedvetet, och orden och ämnena blir då dominerande.

---

¹¹ Winter Jörgensen, Marianne och Phillips, Louise, *Diskursanalys som teori och metod*, Lund, svensk utgåva år 2000, sid 11- 12.

¹² Ibid, sid 12

¹³ Ibid, sid 13

De tar över debatten på alla områden. Diskursen skapas av samhället, så om man hittar diskursen i debatten kan man förstå delar av det samhälle som debatten hålls i.

3.2 Begreppet makt

Makt är ett laddat ord. Det svenska ordet makt är besläktat med verbet må (av fornordiskas *magha*) dvs *ha förmåga* och *äga styrka*.¹⁴ Det finns hundratals olika definitioner på vad makt är. Ur citaten nedan kan man i alla fall läsa ut att det råder enighet om att makt är en möjlighet att påverka.

”En maktrelation karaktäriseras av att någon har möjlighet att genomdriva sin vilja gentemot någon annan.” (Max Weber)

”A har makt över B i den utsträckning som A kan få B att göra någonting som B annars inte skulle ha gjort.” (Robert A Dahl)

”Makt är att åstadkomma avsedda effekter.” (Bertrand Russell)

”Makt är förmågan att förverkliga sina intressen.” (Gudmund Hernes)

”Makt är att få vad man vill ha.” (Alvin I Goodman)

”Ett maktförhållande existerar när (a) det råder en konflikt mellan A och B beträffande värderingar eller handlingskurs (b) B samtycker till A:s önskingar och (c) B gör det därför att han fruktar att A skall beröva honom ett eller flera värden som han sätter högre än de han skulle ha nått genom icke-samtycke.” (Peter Bachrach och Morton S Baratz)

”A utövar makt över B när han påverkar B på ett sätt som står i motsättning till B:s intressen.” (Steven Lukes)

”Makt motsvarar människans förmåga, inte endast handla, men att handla gemensamt med andra.” (Walter Korpi)

”Makt är förmågan hos en samhällsklass att förverkliga sina speciella objektiva intressen.” (Nicos Poulantzas)¹⁵

Birgitta Wistrand försöker i sin bok *Milda makter* karaktärisera makt. Hon skriver att påverkan är större när makten inte visas helt öppet. Ett sätt att markera makt är att göra den rumslig och tidsbestämd – utsträckt i tid och rum. Ekonomiska resurser är en möjlighet till makt, men är inte ett måste.¹⁶ Hennes definition på makt lutar sig också mot ordet påverka. Hon uttrycker dock inte någon kortare definition av vad makt är, utan för diskussion om makt som påverkan. Ju större kapacitet man har att påverka andras beteenden ju större är ens makt.¹⁷

---

¹⁴ Petersson, Olof, *Maktbegreppet*, maktutredningens publikationer, Helsingborg, 1987, sid 9.

¹⁵ Petersson, Olof, *Makt en sammanfattning av maktutredningen*, Göteborg, 1993, sid 6.

¹⁶ Wistrand, Birgitta, *Milda Makter om makt och maktstrukturer i våra liv*, Södertälje, 1993, sid 174.

¹⁷ *Ibid*, sid 176.

Hon tar också upp filosofens Foucaults tankar om makt. Michel Foucault, fransk historiker och sociolog, ser makt som något som utspelar sig inom oss, något som finns i en sammansatt strategisk situation i ett givet samhälle. Vårt disciplinerade samhälle är ingen slump, utan en långvarig och reglerad mekanism, en slags livsteknologi. Disciplinen är, enligt Foucault, ett sätt att skapa ett maskineri som ger makt: var och en på sin plats för sin uppgift, vem ger order till vem och om vad och "varför-frågor" har inget svar att vänta. Kunskap är makt och själva syftet med den disciplinerade organisationen är att bibehålla och förstärka makten. En rangordning blir synlig och en slags microlagstiftning om hur vi skall leva, äta och uppträda byggs upp.¹⁸

Man kan se likheter mellan Foucaults idéer om det tillrättlagda livet och Marx idé om att bland andra kyrka och stat tillsammans bildar en tankeöverbyggnad hos proletariatet som är grunden till allt förtryck. Ekonomin styr staten och kyrkan som i sin tur tillsammans styr människorna. Härifrån kommer Marx berömda uttalande att religionen är som opium för folket. Staten och kyrkan har ett inbördes beroendeförhållande och sätter ramar och begrepp för proletariatets tankeverksamhet, där igenom dikterar de vad som är rätt och fel, ont och gott. Marx inspirerades av dessa tankegångar som vänsterhegelianen Ludvig Feuerbach (1804-1872) framförde i sin skrift *Teser om Hegels filosofi*.¹⁹

Det tas ofta för givet att makt innebär att man tvingar någon till något som denne inte skulle gjort annars, det vill säga att makt förknippas med tvång och konflikt. Så behöver det inte vara, utan det kan också vara en ömsesidig bytesrelation. Utbyte och samarbete kan ge parter makt över varandra. Makt behöver inte heller inte innebära negativa sanktioner. Makt kan också vara idémakt, såsom övertalning, opinionsstyrning och ideologisk kontroll.²⁰

Maktutredningen är en utredning om maktfördelningen i det svenska samhället. Den kallas *Demokrati och makt i Sverige* och redovisades i SOU 1990:44. Utredningen tar bland annat upp makt och maktkamp i de politiska processerna och institutionerna. Maktutredningen konstaterar att det är svårt att kartlägga politisk maktkamp i beslutsprocesser, eftersom man då ofta missar det som inte kommer upp på den politiska dagordningen.²¹ Icke-beslut och bortdefiniering säger mycket i maktkampen och de är oerhört svåra att i efterhand lyckas definiera. Utredningen belyser också närmare maktkampen i författningsspolitiken. Författningen utgör ett övergripande normsystem som sätter ramar för samhället och politiken. För att kunna vara så stabil som den måste vara, måste den åtnjuta

---

¹⁸ Wistrand, Birgitta, 1993, a.a. sid 181-184.

¹⁹ Arbetarnas Kulturhistoriska Sällskap, Manifestet, Uddevalla, 1998, ur uppsatsen: Fredriksson, Gunnar, Från upplysning till krav på handling, marxismens filosofiska rötter, sid 63.

²⁰ Petersson, Olof, Makt en sammanfattning av maktutredningen, sid 6-7.

²¹ Ibid, sid 7.

legitimitet hos det stora flertalet. Det är samtidigt ett maktpolitiskt faktum att statsinstitutioner aldrig är neutrala, och det finns alltid en eller flera grupper som vinner respektive förlorar på författningsförslagen.²² Det orsakar en maktkamp för egna intressen inom statsmakten vid författningsförslag.

I en av maktutredningens publikationer *Maktbegreppet* har Olof Petersson samlat olika forskares uppsatser om makt. I sitt tillskott till boken Philippe Daudi kommenterar maktens diskurs. Han hävdar att diskursen i sig är en form av makt, eftersom att den prestige, status och auktoritet som diskursen får eller skaffar sig genom att accepteras av andra som hävdar diskursen är objektivt sann, är makt. Kampen om sanningen återspeglar sig i de politiska striderna.²³

Begreppet *makt* används i många olika situationer och betydelser, liksom begrepp som *demokrati* och *förtryck*. Alla har egna definitioner och associationer till dessa begrepp. Jag har valt att se makt som *påverkan*. Jag är medveten om att detta inte heller är ett exakt begrepp, men mer hanterbart.

---

²² Ibid, sid 27.

²³ Olof, Petersson, *Maktbegreppet*, maktutredningens publikationer, Philippe Daudi, *Maktens diskurs – om begreppet genealogi och maktutredningens möjligheter*, Helsingborg, 1987, sid 178-179.

4 Bakgrund

I och med reformationen på 1500-talet bröt Sverige banden med den katolska kyrkan. Sverige fick istället en nationalkyrka, där kyrkan knöts till kungen och staten. Prästerna och de kyrkliga tillgångarna skulle nu tjäna statens politiska ambitioner och påvens politiska makt skulle försvagas. Den lutherska läran, som framfördes av de svenska reformatorerna, framhärade kejsarens eller kungens världsliga makt. Delvis hade alltså kungen och reformatorerna intressen i samma riktning.²⁴

1592 avled Johan III och tronarvinge var den polske katolske kungen Sigismund, som visat sin avsikt att återföra Sverige till katolicismen. I Sverige genomfördes då Uppsala möte för att slutligen bekräfta reformationen och förhindra Sigismunds plan. Svenska Kyrkans lära, gudstjänstordning och bekännelse lades fast, och man beslöt att följa Kyrkoordningen från 1571.²⁵

Det fanns alltså skäl till att man fruktade katolicismens återkomst till Sverige, och enhetskyrkan var en konsekvens av denna rädsla. Enhetskyrkan var nödvändig för att behålla den nya lutherska kyrkan med staten som överhuvud. Inga andra trosbekännare accepterades i Sverige, utan enheten kyrka - folk - stat skulle hållas stark. 1680 fick *rådet* ge vika för kungamakten, och enväldet infördes vid 1682 års riksdag. Den teokratiska synen kom tydligt till uttryck i kyrkolagen som antogs 1686. Att Gud och religion var ett politiskt styrningsmedel kan man till exempel se i kungens fria utnämningsrätt samt att kyrkans domsrätt inskränktes.²⁶ Kyrkolagen från 1686 var gällande ända fram till 1993 då en ny kyrkolag trädde i kraft, vilket gör 1686 års lag till den äldsta i modern tid använda lag.²⁷

Religionsfriheten

Som ovan angetts var det viktigt för den svenska lutherdomen att bevara enheten i religionen. Man ställde upp många regler, man hade husförhör och kyrkotukt. År 1726 utfärdades *konventikelplakatet* för att användas mot de framväxande väckelserörelserna. Det förbjöd husandakter, på grund av att dessa inte kunde kontrolleras av kyrkans ledare. Den som anordnade olovlig sammankomst varmed avsågs ”att uti private och enskilda hus man- eller kvinnokön, gamla och unga, kände och okände, få eller flere” samlades ”under förevändning att bruka sin andakt och enkannerliga gudstjänst” skulle första gången böta

---

²⁴ Ekström, Sören, Svenska kyrkan i utveckling, Angered, 1999, sid 14f.

²⁵ Gustavsson, Berndt, Svenska Kyrkohistoria, Vänersborg, 1983, sid 87.

²⁶ Ibid, sid 111.

²⁷ Ekström, 1999, a.a sid 18.

200 daler silvermynt, andra gången 400 daler silvermynt och tredje gången förvisas ur landet på två år. Även för deltagande i konventikel stadgades böter.²⁸

Under 1700-talet visade sig vissa tendenser till religionsfrihet för utländska medborgare i Sverige. Jonas Alströmer hade till exempel utländska reformerta arbetare som fick rätt att utöva sin religion 1724, vilket senare utvidgades till invandrade anglikaner. 1781 antogs *toleransediktet* som gav utländska kristna medborgare rätt till en fri och otvungen religionsutövning, och 1782 antogs *judeplakatet* som gällde för mosaiska trosbekännare.²⁹ 1788 började offentlig katolsk gudstjänst hållas i Stockholm. Bakom dessa lättnader i den lutherska enheten, som alltså endast gällde utländska medborgare, låg merkantila intressen, det vill säga att det var nödvändigt att utländska köpmän och affärsmän skulle kunna vistas i landet.³⁰

Fram till mitten av 1800-talet stod Svenska kyrkan för huvuddelen av samhällets omsorg, och i praktiken inramade kyrkan människors handlingar från födelse till död. Födelse, invigning till vuxenlivet, familjebildning och död, allt inramades av kyrkliga ritualer. I det lokala samhället förmedlades kyrkans värderingar från generation till generation utan större förändringar. Kyrkan och samhället var sammanvävda. Till exempel var medborgarskapet förenat med dopet. Gudstjänsten fungerade inte bara som religiös mötesplats, utan också som en social sådan. De kyrkliga pålysningarna innehöll tre olika komponenter: statliga kungörelser, lokala påbud och informationer och kyrkliga påbud och inbjudningar. Predikan hade två syften, att undervisa i kristen tro och att varna och förmana medborgarna.³¹

I och med tiden för *skiftet 1827* förändrades det gamla sockenlivet och den kyrkliga enhetskulturen, som kom att upplösas mer och mer under 1800-talet. Det kollektivistiska betraktelsesättet och den kyrkliga seden började brytas sönder. Urbanisering och folkökning förändrade det gamla mönstret. De nya religiösa rörelserna blev en ersättning för det gamla, dock gällde konventikelplakatet fram till 1857.³²

Visst brott mot den gamla traditionen kan man se i 1809 års regeringsform som inte längre innehöll den paragraf om religionens enhet som funnits sedan 1634, utan istället stadgades att konungen bör *”ingens samvete tvinga eller tvinga låta, utan att var och en vid en fri utövning av sin religion, så vitt han därigenom icke störer samhällets lugn eller allmän förargelse åstadkommer”*. Bakgrunden till detta stadgande var den nya tidens tankar om

---

²⁸ Gustavsson, 1983, a.a. sid 125.

²⁹ Ekström, 1999, a.a sid 19.

³⁰ Gustavsson, 1983, a.a, sid 151.

³¹ Bäckström, Anders, Från statskyrka till folkkyrka. En religionssociologisk, tjänsteteoretisk och teologisk analys inför förändrade relationer mellan Svenska kyrkan och staten år 2000, Borås, 1999, sid 12.

³² Gustavsson, 1983, a.a, sid 172f.

upplysning, naturrätt och borttagandet av enhetstanken.³³ Som jag ovan angett så användes dock konventikelplakatet trots detta ända fram till 1857, och under 1840-1860 talen fördes en omfattande kamp mot företrädarna för de nya kyrkliga inriktningarna som började växa fram i Sverige. År 1860 tilläts svenska medborgare för första gången att gå ur Svenska kyrkan om de gick in i annat av staten godkänt kristet samfund, men för att göra detta behövdes en lång process med bland annat enskilda samtal med prästen. Man ansågs heller inte ha utträtt ur kyrkan förrän man visade upp att man var inskriven i annat samfund. Först 1951 infördes religionsfriheten i Sverige, innebärande bland annat att svenska medborgare har rätt att fritt och omedelbart gå ur Svenska kyrkan utan att inträda i annat samfund.³⁴

Den första riksdagsmotionen om en delning av kyrka och stat inkom redan 1850. Motionären var borgarrådet, bokbindaren och rådmannen P.E Winge. Han skrev att ”*alla paragrafer i kyrkolagen, vilka binda oss vid en statskyrka*” borde avskaffas. Motionen är dock förhållandevis okänd, och den förkastades av adel, präster och bönder utan omröstning. Man kunde dock skönja ett litet stöd hos borgarna.³⁵ Även om denna motion inte gav upphov till någon debatt i ämnet så är den ett tecken på att sådana åsikter fanns i riket, och att de till och med var så spridda att de togs upp i riksdagen.

Representationsreformen genomfördes 1865 och den gamla ståndsriksdagen ersattes med en tvåkammarriksdag. Prästerna förlorade den tidigare självklara platsen i den nya riksdagen. De båda kamrarna gavs lika beslutanderätt, och för ett riksdagsbeslut krävdes samstämmiga kamrar. Ledamöter till första kammaren valdes genom indirekta val vid ett slags kommunalt elektorat. Ledamöterna valdes för nio år och för att vara valbar krävdes att man hade förmögenhet. Till andra kammaren valdes representanter från staden eller bygden på tre år genom majoritetsval. För att få rösträtt till andra kammaren var man tvungen att komma över en viss inkomstnivå och detta ”inkomststreck” låg relativt högt.³⁶

År 1863 (SFS 1862:13) genomfördes en närmast revolutionerande förändring i kyrka - stat förhållandet; uppdelning av *socknen* till *kyrkostämman* och *kommunalstämman*. Det var inte längre den gemensamma sockenstämman som hade hand om skola, fattigvård och kyrka. Nu delades socknarna upp i en borgerlig och en kyrklig kommun, och därmed var ansvarsområdena uppdelade.

Kyrkomötet

---

³³ SOU 1968:11, sid 34.

³⁴ Ibid, sid 35.

³⁵ Ekström, 1999, a.a. sid 19.

³⁶ Häthén, Christian, Studier i europeisk, främst svensk konstitutionell – och straffrättshistoria, Ht 2001, sid 84f.

År 1868 inrättades kyrkomötet. Det var en slags kyrkans riksdag, och skulle vara ett substitut för prästeståndets förlust genom avskaffandet av ståndsriksdagen i representationsreformen. Inrättandet av kyrkomötet var en direkt konsekvens, eller kanske förutsättning för, borttagandet av ståndsriksdagen. I och med bildandet av tvåkammarriksdagen ställdes prästerna utanför riksdagen. Dock är det viktigt att påpeka att kyrkans män var valbara till riksdagen på samma villkor som resten av befolkningen. Många präster valdes in i riksdagen, och de kom där att spela viktig politisk roll. Kyrkomötet skulle sammanträda vart femte år på dag och ort som konungen utsätter. Konungen kunde sammankalla mötet oftare. (1§) Vid tiden för 1958 års utredning bestod kyrkomötet av etthundra ledamöter varav fyrtiotre prästliga ombud, och femtiosju lekmannaombud.(9§)

Kyrkomötet skulle behandla de kyrkliga ärenden som konungen lämnade över till mötet, eller de frågor som hade väckts genom ledamöters motioner. Förutom det som var medgivet i grundlag kunde kyrkomötet bara besluta om *”underdåniga uttalande samt föreställningar och önskingar att hos konungen anmälas”* (1 § 2st). Detsamma stod nästan ordagrant i en senare kunglig förordning från den 22 april 1949. Kyrkomötet kunde inte själva sammankalla sig vid behov, vilket innebar att kyrkomötet sammanträdde förhållandevis sällan. De var beroende av om ”Konungen” (sedermera regeringen) tyckte att det fanns behov av ett sammankallande. Vile han inte ha uttalande från kyrkomötet, var det så enkelt att inte sammankalla kyrkomötet, utan ta det viktiga beslutet mellan de ordinarie kyrkomötena. Kyrkomötet hade heller inte initiativrätt i riksdagen, utan kunde bara göra uttalanden och önskingar, vilket egentligen inte betyder någonting. Konungen hade alltså ingen skyldighet att bry sig om kyrkomötets framställningar.

Kyrkomötet hade vetorätt i kyrkolagsfrågor. Dock definierades aldrig vad som skulle anses vara kyrkolagsfrågor, och vad som var allmänna frågor, så praxis utvecklade sig så att kyrkomötet fick en mycket snäv medbestämmanderätt. Ofta hade kyrkomötet att ta ställning till redan fattade riksdagsbeslut, där de enbart hade valet att säga ja eller nej utan att ha möjlighet att påverka eller förhandla. Kyrkomötet hade viss teoretisk möjlighet att ge till exempel lagförslag genom en så kallad ”kvalificerad petition”. I verkligheten saknade dock kyrkomötet möjligheten att göra sådana ingående utredningar och behandlingar som skulle behövas för att ge lagförslag.³⁷

Mellan arbetarrörelsen och kyrkan har det alltid funnits en stor klyfta,³⁸ som bland annat följer av Marx skepticism mot kyrkan och dess makt över medborgarna. Roten till arbetarrörelsens skepticism mot kyrkan finns till viss del också i Folk rörelsesverige. Arbetarrörelsen var den tredje folk rörelsen tillsammans med

---

³⁷ Brilioth, Yngve, svensk Kyrkokunskap, Uppsala, 1946, 2:a upplagan, sid 395-397.

³⁸ Ekström, 1999, a.a. sid 18.

väckelserörelsen och nykterhetsrörelsen.³⁹ Mellan dessa och kyrkan rådde fientlighet, eftersom folkrörelserna hotade Svenska kyrkans monopol på folkbildning.⁴⁰ Ju starkare fäste arbetarrörelsen fick i Sverige, desto mer accepterad blev debatten om delning av kyrka och stat. Det socialdemokratiska partiet och senare också vänsterpartiet har haft avskaffande av statskyrkoformen i sina partiprogram länge, och i det socialdemokratiska partiprogrammet från år 1897 kunde man läsa att religionen skulle förklaras för privatsak, statskyrkan och kyrkobudgeten skulle avskaffas och att skolan skulle skiljas från kyrkan.⁴¹ Detta avspeglades tydligt i debatten som fördes under hela 1900-talet, till exempel så har alla de senare initiativen från staten om en delning tagits av socialdemokratiska regeringar, undantaget ERK-utredningen 1992.

Frikyrkorna växte sig allt större under 1800-talet, och blev mer accepterade i början på 1900-talet. De var ett alternativ till Svenska kyrkan för utövande av religiös verksamhet, vilket var ett reellt hot mot Svenska kyrkan. Vid 1909 års riksdag motionerade P P Waldenström om utredning i frågan. Han var Svenska missionsförbundets ledare och motionerade flitigt om delning av kyrka och stat i kyrkomötet. Ingen av hans tre motioner (1908, 1909, 1910) fick någon framgång, men de utgjorde startskottet för en offentlig debatt om den svenska statskyrkan.⁴²

4.1 Viktiga begrepp

I detta avsnitt kommer jag att kort beskriva två centrala begrepp eller tankeströmningar, som var viktiga för tiden och debatten. De är båda en del av utgångspunkten för debatten.

4.1.1 Boströmianism

Christopher Jacob Boström (1797-1866) var professor i praktisk filosofi i Uppsala 1842-1862 och var en av Sveriges mest inflytelserika filosofer under 1800-talet. Han var mycket influerad av Platon och byggde upp ett metafysiskt system med djupa rötter i svensk idealism. Den yttersta verkligheten var Gud och dennes idéer. Romantik och idealism var tidens idéer som Boström influerades av, och hjälpte till att skapa. Hans lärjungar Pontus Wikner och Vitalis Nordström utvecklade sedan boströmianismen och satte den *religiösa känslan* i det *absoluta förnuftets* ställe.⁴³

---

³⁹ Svenska kyrkans informationsråd, Tegborg, Lennart och Claesson, Urban, Tro och tanke kyrkan - folket, Stockholm, 1996, sid 23

⁴⁰ Tegborg, Lennart, Samhällsenhet och religionsfrihet, Arbetarhistoria, 1993 nr 66-67, sid 6.

⁴¹ Ibid, sid 22

⁴² Motioner till kyrkomötet 1908 nr 43, 1909 nr 8, 1910 nr 2.

⁴³ Gustavsson, 1983, a.a. sid 219f.

Boström lade en ny grund till statskyrkotanken, där staten hade en religiös uppgift. Han hävdade att kyrkan var statens religiösa funktion. Staten hade som uppgift att tjäna fenomenvärlden, och därmed Gud, genom att främja självständig personlighetsutveckling. Man brukar säga att Boström i och med detta intellektualiserade den religiösa liberalismen.⁴⁴

Ur de boströmska idéerna om statens religiösa funktion förstår man varför det var alldeles nödvändigt för Boström med ett statskyrkosystem. Kyrkan var ju en funktion av staten, och tillsammans hade de uppgiften att tjäna Gud och att fostra folket till en kristen, självständig personlighetsutveckling.

4.1.2 Den svenska folkkyrkan

Den inomkyrkliga väckelsen; unglyrkorörelsen, och dess tanke om folkkyrkan växte sig stark som en motpol till både frikyrkligheten och sekulariseringen i samhället. Lösenorden var *Sveriges folk var ett Guds folk*, och Sveriges folk var tänkt av Gud. Här kom de romantiskt - idealistiska tankarna till uttryck. Kyrkan var folkets kämpande om förverkligande och klarhet i sin gudstanke.⁴⁵

Rörelsen drog ut på ett "korståg" genom Sverige som började år 1909 i Uppsala och sträckte sig över stora delar av norra och mellersta Sverige. Tanken om folkkyrkan och synen på kyrkan som hela folkets frälsning har satt sina spår i teologin och debatten ända fram till våra dagar.

Förespråkarna för folkkyrkan var några av den tidens största teologer, och de var kända för sitt intensiva engagemang, nydanande gudstjänstordning och evangelisationsarbete.⁴⁶ Det var precis vad kyrkan behövde då, därav dess stora genomslagskraft. En av förgrundsgestalterna i unglyrkorörelsen var Einar Billing (1871-1939), som blev teologiprofessor i Uppsala och sedan biskop i Västerås. Billing har påverkat folkkyrkodebatten under hela 1900-talet med sin syn på hur Guds nåd nådde ut genom församlingarna över hela Sverige, och på så sätt fick hela Sveriges folk syndernas förlåtelse. Kyrkan var Guds gåva till folket.⁴⁷ Billing såg territorialförsamlingarna som det ideala för folkkyrkan och i och med det sympatiserade han med statskyrkoformen. Dock uttryckte han farhågor för att kyrkan skulle bli "blott ett statsorgan ungefär som postverket eller telegrafverket"⁴⁸ Einar Billings far, Gottfrid Billing, som före sin son också var biskop i Västerås och aktiv förespråkare för folkkyrkotanken, uttalade 1908 att om kyrkan löste förbindelsen med staten, löste hon också förbindelsen med

---

⁴⁴ Ibid.

⁴⁵ Ibid, sid 243f.

⁴⁶ Ekström, 1999, a.a. sid 22.

⁴⁷ Ibid.

⁴⁸ Aulén, Gustav, Hundra års kyrkodebatt: drama i tre akter, Stockholm, 1953, sid 108.

folket.⁴⁹ Kritik som riktades mot folkkyrkotanken var bland annat att staten gavs en alltför bestämmande roll genom att riksdagen sågs som en god företrädare för kyrkan och kyrkomötet.⁵⁰ Andra stora teologer inom unglyrkligheten var till exempel Manfred Björkquist och Nathan Söderblom.

---

⁴⁹Ekström, 1999, a.a. sid 30.

⁵⁰ Ibid, sid 24.

5 Den första debatten 1908-1910

Samhället förändrades och så också den kollektivistiska synen på samhället. Individualismen spred sig steg för steg in på den kyrkliga sedens område.⁵¹ Den första motionen om skilsmässa mellan stat och kyrka kom år 1850, men som tidigare nämnts skapade den dock ingen debatt. Den första verkliga debatten i riksdag och kyrkomötet angående skiljande mellan stat och kyrka kom igång först 1908-1910. Debatten blev livligast år 1909, då storstrejken pågick i Sverige. Det fanns stark uttalad oro för att kristendomsfientliga grupper skulle förstöra och försvåra kyrkans arbete,⁵² vilket sannolikt bidrog till att frågan kändes aktuell för fler.

Initiativet till debatten kom från frikyrkligt håll. P P Waldenström,⁵³ grundare och ledare för missionskyrkan motionerade om skilsmässa mellan stat och kyrka tre år i rad (1908-1910) till kyrkomötet. I riksdagen motionerade den baptistiske och liberale riksdagsmannen Adolf Jansson 1909 om samma sak.

Väckelse

Gustaf Aulén uttrycker sig dramatiskt i sin bok *Hundra år av svensk kyrkdebatt, drama i tre akter*:

Han skriver att vid 1800-talets slut 'stod den svenska kyrkan mitt uppe i kritikens korseld sådan som hon aldrig tidigare upplevt. Kritiken hade i själva verket fortgått alltsedan 1850-talet, då de separatistiska strömningarna och den religiösa liberalismen tävlade med varandra om att beskjuta statskyrkan.'⁵⁴

Frikyrkorörelsen hade fått fotfäste och blivit mer och mer accepterad i Sverige. Rörelsen hade blivit motarbetad och förföljd under lång tid. Sören Ekström skriver att väckelserörelsen var en reaktion mot utvecklingen inom den etablerade

---

⁵¹ Thirdevall, Sven, kampen om folkkyrkan, Stockholm, 2000, sid 18.

⁵² Åstrand, Göran, Kyrkomötet 125 år 1868-1993, Stockholm, 1994, sid 73.

⁵³ P P Waldenström (1838-1917) var präst i Svenska Kyrkan. Han bildade Svenska Missionsförbundet år 1878. Han valde att självmant ta avsked från prästämbetet i Svenska kyrkan, då han annars stod under hot om avsked på grund av sina avvikande åsikter, bland annat om enskild nattvardsgång.

Waldenström motionerade i kyrkomötet 1908, 1909 och 1910 om ett skiljande mellan stat och kyrka, och han jämförde den Svenska kyrkan med en statsinstitution. PP Waldenström valdes in som lekmanamedamot i kyrkomötet under tre år. Han var fortfarande medlem av Svenska kyrkan och så var hans anhängare, vilket gjorde att han kunde väljas in i kyrkomötet, trots avsked från prästämbetet. Han satt även som riksdagsman mellan 1891 och 1905, då som så kallad politisk "vilde".

⁵⁴ Aulén, 1953, a.a. sid 75.

kyrkan,⁵⁵ och med det menar han troligen den process som under århundraden hade gjort kyrkan till en del av staten och statens kontroll över kyrkans verksamhet och utövande av sin lära.

Schartauanismen uppstod med Henrik Schartau (1757-1825) under tidigt artonhundratalet, dock var hans rörelse inomkyrklig. Evangeliska fosterlandsstiftelsen var också en väckelserörelse inom Svenska kyrkan. Laestadius (1800-1861) grundade sin inriktning under första delen av artonhundratalet. Andra frikyrkor som bör nämnas är rosenianismen, baptismen och metodismen. 1860 ersattes toleransediktet från år 1781, och år 1873 kom den så kallade dissenterlagen. En debatt om Svenska kyrkans monopol och relation till statsmakten hade för första gången blivit möjlig, det vill säga att tiden var mogen. Kyrkan var i kris i början av nittonhundratalet och besökarna blev färre och färre. Kyrkan svarade inte upp mot de religiösa kraven hos folket.⁵⁶

Även andra åsiktsströmningar fanns inom kyrkan. Den konservativa högkyrkligheten blomstrade inom kyrkan, så också den så kallade Ungkyrkligheten med grundarna Einar Billing och Manfred Björkquist i spetsen. Som beskrivits i avsnitt 4.1.2 var unglyrkligheten motsvarigheten till väckelserörelsen inom kyrkan, och dess slagord var *"folkkyrka"*.

5.1 Kyrkomötet

Under tiden 1908 till 1910 sammanträdde kyrkomötet en gång per år. P P Waldenström motionerade om skiljande mellan Svenska kyrkan och staten till vart och ett av dessa kyrkomöten.

5.1.1 Waldenströms motioner

Waldenström var en skicklig talare och retoriker. Hans motioner och tal är skrivna med många liknelser och bilder, men innehåller färre faktaargument.

Waldenström skrev i sin motion 1908 att statskyrkoformen har spelat ut sin tid. Han ville att kyrkomötet skulle be Kunglig Maj:t om en utredning som skulle leda till skilsmässa mellan stat och kyrka. *"Nytt vin fordrar nya läglar, säger Frälsaren."* *"Den rock jag bar när jag var 15 år, passade bra och bör icke klandras därför, att jag inte får den på mig nu. Den behöfde på den tiden emellanåt repareras, lappas och läggas ut. Och det gick an. Men sedan jag vuxit ur den, så måste den läggas af."*⁵⁷ Motionerna 1908 och 1909 var ungefär likadana, han hävdade att kyrkan hade vuxit ur staten, och att statskyrkoformen inte passade det moderna samhället. År 1909 gick han dock

---

⁵⁵ Ekström, 1999, a.a. sid 19.

⁵⁶ Ibid, sid 21.

⁵⁷ Motion till kyrkomötet 1908 nr 43.

lite längre och anklagade staten för att genom kyrkan *”begagna sig af alla medel, som kunna tjäna hans ändamål.”*⁵⁸ (med ”hans” menar han statens). Waldenström uttryckte farhågor över den växande socialismen, och han undrade vad som skulle hända om, och när, Sverige skulle få en socialistisk ecklesiastikminister. (Vilket sedan också inträffade som jag återkommer till senare i uppsatsen.) Han försökte i skrämmande ordalag säga att det är fullt möjligt att genom riksdagsbeslut avskaffa hela kyrkorådet utan att ens kyrkorådet blir tillfrågat. Han kallade kyrkan för en statsinstitution och försökte visa att kyrkan har blivit en statens marionett.

1910 tillkom inget nytt. Motionen och diskussionen var i stort sett likadan som de föregående åren.

Waldenström hade flera skäl att kämpa för en skilsmässa mellan stat och kyrka, både personliga och som ledare för Missionsförbundet. 1909 talade Waldenström utanför kyrkomötet om Missionsförbundet som *”de rättmätiga arvtagarna”* till en allt svagare kyrka. Han uttalade 18 februari 1909 till *Nya Dagligt Allehanda* angående skilsmässa mellan kyrka och stat: *”Nej, mina bröder, vi skola icke nu yrka därpå – låt oss vänta, tills kyrkan blivit så svag, att hon ramlar av sig själv – då skola vi bliva de rättmätiga arvtagarna.”*⁵⁹ Efter en skilsmässa skulle staten *”stödja det fria kyrkliga arbetet”*. Tidningsuttalandet kan tolkas som en uppmaning till det egna Missionsförbundet att ha tålamod och framtida förhoppning om att en skilsmässa skulle gynna Missionsförbundet då det var sannolikt att det statliga stödet då skulle riktas dit.⁶⁰

5.1.2 Argumentationen i kyrkomötet

1908 var den enda gången Waldenströms motion gick till votering, dock avslogs den med 54 röster mot 6. Trots att motionen nästan hånades av kyrkomötets utskottsbetänkande, var det många av kyrkomötets medlemmar som till viss del såg nytta i Waldenströms motion. Få av de talande i kyrkomötet höll med Waldenström om att en utredning om en delning borde göras, men många tyckte att han reste en viktig fråga om kyrkans självständighetsproblem gentemot staten. Många av ledamöterna höll med om att det var viktigt att kyrkan fick en självständigare roll gentemot staten. Prosten Olof Löfvenmark förklarar dilemmat på ett mycket representativt sätt:

”Det kan icke förnekas, att den byggnad, som den lutherska reformationen timrat upp åt kyrkan och som i vårt land blifvit färdigbyggd genom 1686 års kyrkolag, icke är så rymlig och bekväm, som önskligt vore.

---

⁵⁸ Motion till kyrkomötet 1909 nr 8.

⁵⁹ Thirdevall, 2000, a.a sid 27

⁶⁰ Ibid sid 27.

*Statskyrkoformen kringskär, helt naturligt, i icke så ringa grad kyrkans frihet och självbestämmanderätt, och den öfvar i vissa fall ett hämmande tryck på henne. Men å andra sidan kan den icke heller förnekas, att det förhållande emellan kyrka och stat, som kommit till stånd i vårt land, under ledning af historiens Gud, har varit och alltjämt är till oberäknelig välsignelse för vårt folk.”*⁶¹ Man vägde kyrkans självständighet emot evangelisationen. De flesta tyckte det var viktigare att nå ut att evangelisera än att vara helt självbestämmande.

Det fanns långt fler positiva uttalanden till Waldenströms argumentation år 1909 än under kyrkomötet år 1908. Ledamot Löwenmark gjorde ett mycket representativt uttalande om den ambivalens många uttryckte i kyrkomötets debatt. Han vägde *tryggheten* i att tillhöra staten gentemot *självständighet och frihet*. De flesta talarna valde tryggheten, med de argumenten att de ville säkra evangelisationen. Man ville hellre se att kyrkan nådde ut till alla människor, än att hon var självständig och utan påverkan från staten.⁶²

Kyrkomötets ledamöter såg en fara i att kyrkan styrdes för mycket av staten, men de var inte beredda att gå så långt som till en delning. Ledamoten Ljungkvist ville till exempel se en bouppteckning mellan kyrka och stat, vilket enligt honom skulle göra samarbetet mellan kyrka och stat bättre. Han var dock beredd på delning om samarbetet inte skulle fungera.⁶³ Ljungkvists åsikt är inte representativ för de andra talarna.

Professorn och hovpredikanten Waldemar Rudin sjöng statskyrkoformens lov i ett passionerat uttalande: *”med statskyrkan falla också våra stater”*.⁶⁴ Utan en statskyrka skulle hela samhället falera, eftersom kyrkan ingav kärlek, mod och enighet. Bakom ett sådant uttalande hittar man den gamla fostrande tanken, att kyrkan lär upp medborgarna att lyda staten och överheten och blir goda medborgare. Kyrkan tuktade, förmanade och likriktade.

En utav de få som var för en skilsmässa var professorn Göran Magnus Pfannenstill som satt som ombud för Lunds teologiska fakultet.⁶⁵ Han nämnde flera skäl för sin åsikt, bland annat att staten blev mer och mer okyrklig och tvingade kyrkan till förödmjukande behandling. Han nämnde speciellt *”statens förmåga att bruka kyrkan såsom medel för sina syften”*, t.ex. att staten tvingade präster att genomföra civiläktenskap mot deras samveten. Han beskyllde kyrkan för att vara en klasskyrka, och ville att kyrkan skulle vara politiskt opartisk. Prästerna skulle till exempel inte från predikstolen fara ut mot socialismen. Hela herr Pfannenstills inlägg var rakt och kategoriskt. Han

---

⁶¹ Kyrkomötets protokoll, 1908, sid 39.

⁶² Ibid, sid 39.

⁶³ Ibid, sid 70.

⁶⁴ Ibid, sid 86.

⁶⁵ Senare domprost 1912-1913.

anklagade staten för att utöva maktmissbruk över kyrkan, och att hon bara gick i statens ledband. Han gav ganska tidigt i debatten uttryck för den mer moderna idén att kyrkan inte skulle fostra medborgarna annat än i andligt vägledande.⁶⁶ Flera talare satte också statskyrkan emot frikyrkan, till exempel ledamoten Lundgren,⁶⁷ det vill säga att deras existensberättigande sattes emot varandra.

Ett uttalande som inte var representativt för debatten, men som är intressant, är uttalandet av ledamoten Johansson. Han såg en fördel med kyrkligt självbestämmanderätt, men oroade sig för ett katolskt övertagande av landet om inte kyrkan skyddas av staten, och han uttryckte sig ”*bevare oss milde Herre Gud*”.⁶⁸ Det fanns vissa sådana tendenser också i 1909 års debatt kyrkomötet.

År 1910 var debatten i kyrkomötet precis likadan som åren innan. Man kunde tydligt märka irritation och visst hån gentemot Waldenström i uttalandena från ledamöter och från utskottet.

5.2 Riksdagen

1909 inkom motioner om delning av kyrka och stat till båda kamrarna i riksdagen, båda motionerna hänvisade till P P Waldenströms motioner till kyrkomötet. Motionären i andra kammaren var en liberal ledamot vid namn Adolf Jansson i Bråten, som var baptist och engagerad i egnahemsrörelsen. I sin motion ville han att riksdagen skulle hemställa till Kungl. Maj:t om att låta göra en allsidig utredning om att sambandet skulle upplösas. Han skrev att prästerna känner sig tvingade att tjäna en statsinstitution istället för Herren Kristus, och att kyrkan bara kan tjäna en Herre.⁶⁹ Man skulle heller inte belasta de som inte ville vara medlemmar av kyrkan med kyrkoskatten. Adolf Jansson i Bråten inkom alltså med ännu ett frikyrkligt initiativ till delningsdebatt.

Frågan om skilsmässa mellan kyrka och stat diskuteras på 1909 års riksmöte, där den dock blev styvmoderligt behandlad. Riksdagens särskilda utskott valde att behandla den inkomna motionen tillsammans med flera andra för tiden viktiga kyrkofrågor, som inte hade med just delning att göra. Det gjorde att frågan kom i skymundan, eftersom man vid röstningen röstade för eller emot utskottets betänkande. Utskottets förslag var ställt så att om man till exempel höll med majoriteten angående reglering av prästerskapets avlöning, så röstade man automatiskt emot en utredning om delning. Detta kritiserades av flera ledamöter efter omröstningen. Utskottet yrkade dock på avslag då man ansåg att frågan inte hade prioritet, utan att det fanns andra mycket viktigare kyrkliga frågor att ta

---

⁶⁶ Kyrkomötets protokoll 1908, sid 32-38.

⁶⁷ Kyrkomötets protokoll 1909, sid 22.

⁶⁸ Ibid, sid 73.

⁶⁹ Motion till riksdagen Andra Kammaren 1909 nr 217 sid 2.

ställning till vid denna riksdag, som till exempel prästernas avlöningssystem.⁷⁰ Riksdagen höll med utskottet och avtog motionen.

5.2.1 Argumentationen i riksdagen

I andra kammaren kom initiativet till en utredning om delning mellan kyrka och stat i skymundan, och den avslogs utan diskussion.⁷¹ Endast en ledamot behandlade frågan flyktigt i sitt inlägg om prästernas avlöning. Det var häradshövding Georg Adolf Edwin Kronlund (liberal vilde, med i den socialdemokratiska partigruppen), som var starkt engagerad i nykterhetsrörelsen. Han hävdade att kyrkan inte längre fullgjorde sin uppgift. På grund av sin egen otillräcklighet motarbetade hon andra folk rörelser som främjade folksedlighet, till exempel nykterhetsrörelsen, folkbildningsarbete och egnahemsrörelsen. Kyrkan var otidsenlig och den skulle moderniseras eller avlägsnas.⁷²

Efter beslutet kritiserade några riksdagsledamöter utskottets behandling av motionen, och i den debatten är nedanstående inlägg hämtat. Redaktören Jakob Jakobson Byström (liberal, först folkpartist, gick sedan över till den socialdemokratiska partigruppen, baptist) protesterade mot behandlingen av motionen och tog åter upp Adolf Janssons motion. Han tyckte att den förtjänade enskild behandling, och hävdade att det visst var viktig fråga; skilsmässan mellan stat och kyrka. Han påtalade att debatten i samhället, i kyrkomötet och uttalanden av flera aktade kyrkliga personer visade det. Han ansåg inte heller att riksdagen var rätt forum för kyrkliga frågor. Kyrkan hade hamnat i vanmakt på grund av sin trygghet i statens stöd, vilket var att betrakta som ett förnedringstillstånd för kyrkan.⁷³ Byström fortsatte att argumentera om att moralen och religionen inte försvann på grund av att statskyrkoformen avskaffades. Argumentet om att moralen skulle försämrats om statskyrkan avskaffades hittar man på återkommande ställen i kyrka – stat debatten under första halvan av detta sekel.

Byström använder en analogi för att beskriva kyrkans förening med staten som vittnar om andra tiders värderingar:

”Det synes mig ej lyckligt att på sätt som skett koppla samman stat och kyrka. Jag skulle vilja likna det vid ett äktenskap mellan en neger och en vit kvinna. Det kan gå ganska lyckligt, men oftast anser man det vara synnerligen olämpligt, och jag tror, att dessa äktenskap äro bland dem, som kunna kallas mesallians. I all synnerhet om ett sådant äktenskap kommer att utmärka sig genom trötter och strider, måste det vara bättre att upplösa

---

⁷⁰ Särskilda utskottet, 1909 års riksdag, Andra Kammaren saml 8, avdelning 1, nr 1, sid 113.

⁷¹ Riksdagens protokoll Första Kammaren 1909 III:41, sid 53.

⁷² Ibid, sid 14.

⁷³ Ibid, sid 42

detsamma. Jag tycker, att något liknande börjat här, ty så snart en religiös fråga kommit på Riksdagens bord, blir det tråtor och kif.”⁷⁴

Biskop Knut Henning Gezelius von Shéele (högern) höll med Byström om att motionen krävde enskild behandling, dock grundade han det på helt andra skäl än Byström. Gezelius var anhängare till statskyrkan, men ansåg att en allsidig utredning var viktig på grund av debatten i samhället. Han hoppades att utredningen skulle visa hur viktig kyrkan var för Sverige, och att statskyrkoform skulle vara kvar. Han sa att en utredning skulle visa folkets förtroende för kyrkan.⁷⁵

Någon kyrka - stat utredning kom inte till stånd, Byströms yrkande till trots.

---

⁷³ Riksdagens protokoll 1909 Första Kammaren nr 57 sid 43.

⁷⁵ Ibid, sid 44.

6 1958 års utredning kyrka-stat

År 1958 tillsattes den första utredningen i den modernare debatten i ämnet. Bara några år innan, år 1951, hade religionsfrihetslagen antagits. Det var ett stort steg bort från den gamla föreställningen att kyrkan var en av samhällets grundpelare. Det gamla talesättet ”kyrkan mitt i byn” ifrågasattes.

Den starka arbetarrörelsen var avogt inställd till kyrkans makt i samhället och över samhällsmedborgare, och det socialdemokratiska riksdagspartiet hade *avskaffande av statskyrkan* i sitt partiprogram.

Svenska kyrkan var på sextioalet föremål för en livlig och hätsk kvinnoprästdebatt. Skulle kyrkan prästviga kvinnor? I en tid av feministisk kamp tog denna debatt snabb fart. Det seglivade motståndet mot kvinnliga präster fick många att fundera över kyrkans skiljande från staten.⁷⁶ Hos många måste sambandet ha fått en ”förtroendeknäck”, när de kvinnoprästvänliga sedermera fick igenom sin vilja med hjälp av staten.⁷⁷ Det måste ha fått kvinnoprästmotståndarna att fundera på hur mycket, och vad, staten kan bestämma över kyrkan. Skulle man vara tvungen att bryta med staten för att bevara läran? Med säkerhet fick kvinnoprästdebatten stora effekter på delningsdebatten.

Det enhetliga samhället hade splittrats, och vid det här laget var frikyrkorna etablerade. Sverige hade haft arbetskraftsinvandring från bland annat dåvarande Jugoslavien och Italien och de som kom utövade andra religioner. I och med stadgandet av religionsfrihet öppnades dörrar för nya förändringar. Kyrka - stat debatten tog fart igen under 1950-talet, och den utmynnade i en utredning som kallas för 1958 års utredning kyrka - stat, eller ”*Expertutredningen*”. Den kallas så på grund av att deltagarna var experter på området, till skillnad från följande beredning som gjordes år 1968, då deltagarna var parlamentariskt tillsatta.

6.1 Riksdagen

De motioner som kom att ligga till grund för 1958 års utredning kyrka - stat lämnades in vid 1956 års riksdag. Likalydande motioner lämnades in i båda kamrarna. Socialdemokraten Rolf Edberg yrkade i sin motion på en ”*allsidig utredning om formerna för och de överblickbara följderna av ett upplösande av det organisatoriska sambandet mellan kyrka och stat*”. Han hävdade att ett statskyrkosystem var oförenligt med religionsfriheten, då den innebar ”*en i princip obligatorisk anslutning från födsel till ett bestämt*

---

⁷⁶ Hessler, Carl Arvid, Statskyrkodebatten, Uppsala, 1964, sid 283.

⁷⁷ Ibid sid 382.

samfund". Motionären pekar på sekulariseringen i samhället, och att religiositeten inte längre var knuten till Svenska kyrkan, utan den var splittrad. De svenska medborgarna hade genomgått "en stark sekularisering", och statskyrkosystemet var "en kvarleva från en gångens tids betraktelsesätt".⁷⁸ Edbergs argumentation för en utredning lutade sig mest mot religionsfrihets- och sekulariseringsaspekter. Han skrev att tro och tänkande låg utanför statsmaktens kompetens. Edberg gav härmed uttryck för den moderna synen på staten, såsom endast borgerlig. I slutet av motionen lyfte han fram P P Waldenströms argument att det vore bra för kyrkan att få bestämma om sin egen utveckling, och inte hindras av staten.⁷⁹

Konstitutionsutskottet föreslog riksdagen att en "allsidig och förutsättningslös" utredning skulle genomföras.⁸⁰ Syftet med utredningen skulle vara att *framlägga material för en fortsatt diskussion om ett framtida ställningstagande till frågan om statens och Svenska kyrkans relationer till varandra*.⁸¹ Syftet var alltså vidare i utskottets utlåtande än i Edbergs motion. Utredningen skulle nu vara allsidig och förutsättningslös. Den skulle inte ha till syfte att utreda formerna för ett skiljande mellan stat och kyrka, utan relationerna som helhet. Utskottet sa vidare att det "torde vara uppenbart" att staten inte borde fränsäga sig allt ansvar för religiösa angelägenheter. Det var alltså klart olika intentioner i motionen och i utskottets utlåtande. Utredningen skulle även utreda religionens roll i samhället, och man skulle också se över vilka organ som hörde till vilken instans vid en eventuell delning. Förvaltningsuppgifter, teologisk forskning och kristendomsundervisningen skulle också behandlas.⁸²

Frågan hade skickats ut till ett stort antal remissinstanser, och stiftet och de teologiska fakulteterna var tämligen eniga i sina utlåtanden emot en utredning i frågan. Ett av de mest använda argumenten var att tiden inte var mogen för ett sådant beslut så tätt inpå religionsfrihetslagen var antagen.⁸³ Remissinstanserna hävdade att det inte fanns folkligt intresse för en sådan kostsam utredning, vilket de stödde på att en mycket liten del hade utnyttjat sin, år 1951 nyvunna rättighet, att gå ur statskyrkan. Dop, vigslar och begravingar gjordes nästan uteslutande i kyrkor. De trodde inte heller på att en utredning skulle bli allsidig och förutsättningslös, utan att den skulle bli färgad och inriktad mot en delning.

Riksdagen biföll konstitutionsutskottets hemställan, och Kungl. Maj:t bemyndigade utredningen. Några år senare, 1962, inkom en motion från fyra ledamöter från Sveriges Kommunistiska Parti (senare kallat Vänsterpartiet) om att direktiven till utredningen skulle ändras så att den skulle inriktas på skilsmässa, då

---

⁷⁸ Motion till riksdagen 1956 nr 214.

⁷⁹ Ibid.

⁸⁰ Konstitutionsutskottets utlåtande nr 17 år 1956.

⁸¹ Ibid sid 15.

⁸² Kyrka och stat eller stat och kyrka, en analys av dagspressens reaktioner i kyrka - statfrågan åren 1968-1973, Alberius, Lars, Lund, 1998, se också SOU 1968:11 sid 15.

⁸³ Ibid, sid 36

de tyckte att alla livsåskådningar skulle vara likställda och att total livsåskådningsfrihet skulle gälla.⁸⁴ Konstitutionsutskottet ville att riksdagen skulle avslå motionen då utskottet ansåg det viktigt att utredningen skulle vara förutsättningslös.⁸⁵ Andra kammaren avslag motionen.

6.1.1 Argumentation i riksdagen

Debatten i första kammaren var övervägande negativ till en utredning. Dock röstade kammaren för utredning (84-35 röster), vilket innebär att debatten inte var representativ för opinionen. Det är viktigt att påpeka att denna beskrivning, så som de kommande i denna uppsats, endast är gjord av de talande ledamöterna, vilka egentligen var ett fåtal.

De negativa rösterna hördes från de borgerliga leden, till exempel använde sig Bror Nilsson ifrån Folkpartiet av ett argument som vi känner igen från den första debatten: hur skulle det gå för vår svenska stat vid en skilsmässa?⁸⁶ Han syftade på statens kontroll över kyrkan och därmed befolkningen, och menade att medborgarnas kvalité skulle försämrats. Till exempel skulle dygden gott medborgarskap, lydnad för lagarna och vördnad för överheten försvinna. Detta argument visar en inställning till staten och kyrkan som fostrande och ”storebror”, där statens uppgift var att fostra människor till en del av samhället.

Från flera håll, men framför allt inom Folkpartiet, hävdades att det inte fanns tillräckligt stöd för en så omfattande och kostsam utredning. Det fanns inte tillräckligt med motiv för att utreda frågan, när det endast inkommit en motion till stöd för utredning till vardera kammare och dessutom avstyrkande remissvar. Ledamoten Mannerkrantz försökte förstå vilka motiven till en utredning var, och de enda han kunde se var frikyrkornas konkurrensperspektiv. Han såg också möjligheten att man borde utreda saken en gång för alla för att sedan avfärda den, men tyckte inte att dessa skäl var tillräckliga för en utredning.⁸⁷

De flesta argument mot en utredning bottnade i att det inte fanns tillräckliga motiv eller folklig opinion. Det kan ifrågasättas eftersom omröstningen utföll till utredningens favör. De som var positiva till utredningsförslaget tryckte på att utredningen skulle göras allsidigt och förutsättningslöst. Fråga hade varit aktuell länge, och man ville en gång för alla göra en utredning.

I andra kammaren var den synliga debatten i protokollet också övervägande negativ, till skillnad från utgången. Man röstade även här för en utredning. Den

---

⁸⁴ Motion till andra kammaren 1962 nr 630 av Gustav Johansson, Helmer Holmberg, Hilding Hagberg (partiordförande 1949-1964) och Henning Nilsson.

⁸⁵ Konstitutionsutskottets utlåtande 1962 nr 3.

⁸⁶ Riksdagens protokoll Första Kammaren 1956 nr 31:d, sid 13.

⁸⁷ Riksdagens protokoll Andra kammaren 1956 nr 311:19, sid 26.

socialdemokratiska ledamoten och prosten Harald Hallén försökte sig på en analys av de positiva argumenten. Hallén var prost och under många år engagerad i delningsfrågan. Han såg både sekularisering och individualism i debatten. Samhället förändrades och kyrkan trängdes undan ur vardagslivet, och nu ville man se staten som neutral i livsåskådningsfrågor. Hallén hävdade dock att staten inte kunde vara neutral inför den livssyn som medborgarna hade. Det var ”avgörande för de rättsbegrepp och de samhällsideal som de bekänner och varpå statens verksamhet skall byggas”⁸⁸ Återigen möter vi idén om staten som fostrande.

Bondeförbundets ledamot Petterson frågade sig: Vem skall vaka över de kristliga värdena i samhället? Man skulle inte rubba den religiösa plattform som vårt land byggde på.⁸⁹ Liknande argument hördes från många håll i andra kammaren, och de grundade sig både på historia och tradition, men kanske främst på synen på staten som fostrande av medborgarna. Vi hittar ett renodlat och högtravande argument ifrån ledamoten Ernst Olsson Staxäng ifrån Högerpartiet. Han anförde ett högtravande argument: ”vid en skilsmässa förstör vi det arv som ligger i konungaorden om Sveriges majestät och Guds kyrka, som därutinnan vilar”.⁹⁰ Man försökte också i andra kammaren hävda att opinionen inte var stor nog för att utredning skulle genomföras.

De positiva argument som kom fram i debatten var bland andra ledamoten Andrén från Folkpartiet som hävdade att kyrkan tyngdes ned av sitt nära förhållande till staten.⁹¹ Ledamoten Johan Erik Gereon Fasth från det Socialdemokratiska partiet hävdade att, i linje med den år 1951 år antagna religionsfrihetslagen, så skulle alla samfund vara lika gynnade. Inget skulle favoriseras.⁹²

6.1.2 Partiernas inställning

Högerpartiet uttalade i sitt principprogram år 1956 att ”Svenska kyrkan skall som en fri folkkyrka i samverkan med staten verka för svenska folkets kristna fostran.” Kyrkans organ skulle ha full bestämmanderätt över inre angelägenheter, och medinflytande över utformningen av sambandet mellan kyrka och stat.⁹³

Centerpartiet ville ha kvar statskyrkosystemet, och hävdade i sitt år 1959 antagna partiprogram, att hela vårt samhälle byggde på en kristen grund.⁹⁴

---

⁸⁸ Ibid, sid 21.

⁸⁹ Ibid sid 23.

⁹⁰ Ibid, sid 61.

⁹¹ Ibid, sid 78.

⁹² Ibid, sid 37.

⁹³ SOU 1968:11 sid 229.

⁹⁴ Ibid, sid 228.

De politiska uppfattningarna om inställningen till kyrka - stat relationen har växlat. Det *Socialdemokratiska partiet* har sedan 1897 haft en programpunkt om statskyrkosystemets avskaffande. År 1960, det vill säga två år efter att utredningen tillsattes, ändrades den gamla lydelsen av punkten till att istället heta: ”*Förhållandet mellan stat och kyrka regleras i enlighet med demokratins och religionsfrihetens principer*”.⁹⁵

Sveriges Kristna Socialdemokraters Förbund, även kallad Broderskapsrörelsen, antog ett religionsfrihetsprogram 1967, det vill säga ett år innan utredningen lades fram. De byggde sin uppfattning på sekulariseringen av det svenska samhället. Staten hade fungerat som kyrkans eget organ, och inte som en myndighet utanför kyrkan. Detta svarade inte längre mot verkligheten. Sverige var inte längre enhetligt livsåskådningsmässigt sett på grund av frikyrkorna, invandringen och religionsfriheten. Staten skulle därför se till allas likaberättigande och förhålla sig neutral i livsåskådningsfrågor. Broderskapsrörelsen ville att staten skulle bygga upp, och ha översyn över, ett fungerande demokratiskt beslutsorgan inom kyrkan. Kyrkan skulle få behålla sin jord och egendom och få hjälp av skatteverket att ta upp sina medlemsavgifter. Broderskapsrörelsen ville se en kyrka skild från staten, men med statlig hjälp och kontroll.⁹⁶

Sveriges Kommunistiska parti bytte 1967 namn till *Vänsterpartiet Kommunisterna* och hade med kravet på religionsfrihet i sitt antagna program från samma år (ett år innan utredningen lades fram). ”*I det fortsatta arbetet att demokratisera författningen måste frågan om kyrkans skiljande från staten aktualiseras.*” I flera motioner till riksdagen hade partiet gett uttryck för att statskyrkosystemet borde avskaffas.⁹⁷

Folkpartiet hade inget ja- eller nej-svar i sitt partiprogram. De prisade religionsfriheten samtidigt som man påpekade kristendomens värde och vikt i samhället. De tyckte också att staten på grund av historien hade skyldighet att stötta trossamfund. Detta tyder på oenighet inom partiet, vilket det också fanns tecken på i riksdagsdebatten. Folkpartiet slets emellan sin ideologiska idé om frihet och tron på kyrkans betydelse för samhället. I *Sveriges liberala ungdomsförbunds* program ser vi den mer renodlade liberalistiska tanken om total religionsfrihet. De hävdade att kyrkan skulle vara helt neutral i livsåskådningsfrågor. Det var en fråga om personlig integritet.⁹⁸

Hos Sveriges Kommunistiska parti och det Socialdemokratiska arbetarpartiet fanns vi en klar och entydig linje. Man ville skilja kyrkan från staten, vilket sågs som ett led i det förändrade samhället och religionsfriheten. Vi kan dock skönja viss tvekan hos socialdemokraterna 1960 i och med förändringen av

---

⁹⁵ Ibid, sid 226.

⁹⁶ Ibid, sid 226-227.

⁹⁷ Ibid sid 228.

⁹⁸ Ibid, sid 229.

partiprogrammet. Från att från tidigare haft ett tydligt krav på ett avkaffande av statskyrkosystemet, ändrades formuleringen i partiprogrammet till att förhållandet mellan kyrka och stat skulle regleras enligt demokratins och religionsfrihetens principer. Det kan betyda samma sak som tidigare, men kan också betyda något helt annat. Det säger dock en del att de faktiskt ändrade lydelsen. Hos Folkpartiet fanns ett försiktigt ställningstagande som kan tyda på meningsskiljaktigheter inom partiet, vilket vi också kunde skimta i riksdagsdebatten. Centern gav uttryck för tanken att kyrkan skulle finnas kvar som en statskyrka såsom den fostrande statsmakten. Högerpartiet ville se ett fortsatt samband mellan stat och kyrkan, men med friare form för kyrkan.

6.1.3 Kyrkomötet

Det var ett tämligen tamlöst kyrkomöte som samlades under 1958 års utredningstid. Kyrkomötet hade inte blivit tillfrågat att yttra sig inför beslutet om utredning, vilket gjorde att mötet inte sammankallades förrän de ordinarie fem åren hade gått. Det var år 1960, vilket är ganska anmärkningsvärt eftersom mötet innan 1958 hade sammankallats fler gånger än de ordinarie femårsintervallerna. På 1960 års kyrkomöte dryftades frågan förhållandevis lite. Många ledamöter hävdade att det inte var på sin plats för kyrkomötet att diskutera eller uttala sig. De hade inte fått någon förfrågan om uttalande och än så länge var ärendet av ren statlig karaktär, ansågs det.

6.1.4 SOU 1968:11 Svenska kyrkan och staten

Utredningen publicerades i tio delbetänkanden och SOU 1968:11 är slutbetänkandet. Huvudsekreterare i utredningen var Hovrättsrådet K-G Lindelöv, övriga ledamöter i utredningen var bland andra försäkringsdomaren Carl Axel Petri, departementssekreteraren Jan Mats Lindahl, hovrättsassessorn Iwan Lindh, hovrättsrådet Lars Wilhelmsson, och byrådirektören i kammarkollegiet Gösta Nykvist. Då utredningen pågick under så lång tid deltog de flesta personerna under delar av utredningen. Experter som användes för utredningen var bland andra docenten i praktisk teologi med kyrkorätt Per-Olov Ahrén, biskop Arne Palmqvist och docenten i historia Sture Waller.

För att tillgodose kravet på en allsidig och förutsättningslös utredning och för att belysa olika tänkbara relationer mellan kyrkan och staten delades den upp i fyra olika hypotetiska alternativ. De kallades A, B, C och D-lägena. Två av alternativen räknades som ytterlägen, och två som mellanlägen.⁹⁹

A-läget innebar en i det väsentliga oförändrad relation. Det nära samarbetet skulle bestå; beskattningsrätten skulle bestå och tillgången till kyrklig jord

---

⁹⁹ Alberius, 1998, a.a., sid 22.

lämnades orubbad. Kyrkomötet skulle fortfarande ha medbestämmanderätt vid lagstiftning av kyrkolag, dock ansåg utredningen att ”vetot” i kyrkolagsfrågor var uteslutet. Detta gick inte ihop med RF: stadgande att riksdagen ensam stiftade lag.¹⁰⁰

I både *B-läget* och *C-läget* förutsattes kyrkan vara i princip fri från staten ur organisatoriskt hänseende, men de skilde sig i ekonomiskt hänseende. I *B-läget* behöll kyrkan någon form av beskattningsrätt, eller upptagande av medlemsavgifter, och kyrklig jord och egendom tillhörde kyrkan. I *C-läget* hade kyrkan fortfarande kvar rätten till kyrklig jord och egendom, men ingen hjälp med statlig uppörd, dvs. upptagande av skatter eller medlemsavgifter.

I *D-läget* var kyrkan fri från staten. Kyrkan skulle inte ha något organisatoriskt samarbete med staten, och inte heller ha beskattningsrätt eller tillgång till den kyrkliga jorden. Endast kyrkobyggnaderna med tillhörande tomt skulle disponeras av kyrkan. Svenska kyrkan skulle vara totalt likställd med andra livsåskådningar.¹⁰¹

I *B*, *C* och *D-lägena* var kyrkan fri från staten, vilket innebar att kyrkan själv skulle besluta sina stadgar. Det skulle i dessa lägen inte förekomma någon kyrkolag och alla bestämmelser rörande kyrkan kunde utgå ur RF.¹⁰²

Utredningens uppgift var inte att förespråka något läge, utan att utreda olika möjligheter för en fortsatt diskussion. Dock utgick utredningen ifrån att staten inte kunde vara neutral i livsåskådningsfrågor och att det var en del av demokratin att slå vakt om vissa etiska värden.¹⁰³ En förhållandevis stor del av utredningen utredde vad som skulle hända med kristendomsundervisningen vid en eventuell delning. Kristendomsundervisningen i skolorna var på den tiden konfessionell, och att detta sågs som en så viktig del av skilsmässodiskussionen visar återigen på att man såg kyrkan som en folkfostrande del av staten.

I och med SOU 1968:11 avslutades första etappen av den utredning som riksdagen begärt. Det innebar en avslutning av den utredning som 1956 års riksdag begärt. Den andra etappen av utredningsarbetet påbörjades genom 1968 års beredning om kyrka och stat, vilken utifrån 1958 års utredningsmaterial skulle ta ställning i frågan.

---

¹⁰⁰ SOU 1965:70, delbetänkande till SOU 1968:11, sid 174.

¹⁰¹ Beskrivningen av de fyra lägena har utarbetats med hjälp av SOU 1968:11 sid 22.

¹⁰² SOU 1965:70, delbetänkande till SOU 1968:11, sid 174.

¹⁰³ SOU 1968:11 sid 83.

7 1968 års beredning av kyrka-stat

Den första utredningen hade färdigställts, vilken skulle utgöra en grund för fortsatt diskussion och debatt. 1968 års beredning tillsattes av Olof Palme som då var utbildningsminister för att ta fram detaljerade lösningar för ett framtida förhållande mellan kyrka och stat. Ordförande för beredningen var den då mycket hyllande socialdemokratiska politikern, och blivande ecklesiastikministern (1969-1973) Alva Myrdal.¹⁰⁴ Utredningens syfte var att *"på grundval av i första hand det presenterade utredningsmaterialet ta ställning till den centrala frågan om det framtida förhållandet mellan kyrka och stat"*.¹⁰⁵ Den skulle enligt Palmes direktiv utgå ifrån ABCD-lägena.¹⁰⁶ Det var alltså stor skillnad i utredningens och beredningens syften och uppgift, vilket bland annat märktes på tillsättningen av ledamöterna. 1958 års utredning hade i uppgift att klargöra och allsidigt utreda förhållandet mellan kyrka och stat. Den nya beredningen, som inte bestod av experter utan var parlamentariskt tillsatt, hade till uppgift att komma fram till accepterbara lösningar. Lösningarna skulle sedan utvecklas till beslutsförslag. Palme påpekade i direktivet att beredningen skulle *"äga rum i en anda av tolerans och generositet"*.¹⁰⁷ Man kallade beredningen Samhälle och trossamfund, 1968 års beredning om stat och kyrka. Sex delbetänkanden gavs ut och slutbetänkandet har numret 1972:36 och har titeln *Samhälle och trossamfund*.

Regeringen lade aldrig någon proposition med anledning av betänkandet, och som skäl uppgav man att förslaget hade orsakat stark splittring inom de kristna grupperna och att man inte skulle kunna nå överenskommelse över

---

¹⁰⁴ Alva Myrdal (1902-1986) var en framträdande politiker i det svenska samhället. Hon föddes i Uppsala, och 1924 gifte hon sig med den välkände politikern Gunnar Myrdal. Detta politikerpar var stora socialdemokrater och drev byggandet av det svenska folkhemmet framåt. Alva Myrdal var bland annat mycket engagerad i frågor om familj och skolarbete. Hon blev ledamot av riksdagen 1962. Hon bevärdigades med Nobels fredspris 1982 för sin insats inom nedrustningen. (källa: www.nobel.se/peace/laureates/1928/myrdal-bio.html.) Då regeringen beslutat att inte lägga fram en proposition i anledning av 1968 års utredning om förhållandet kyrka - stat publicerade Alva Myrdal en artikel i tidskriften *Tiden* där hon varnade för en kupp av moderaterna och centern som skulle utvidga statskyrkosystemet. Hon argumenterar också gällande av statskyrkosystemet: *"I nuläget råder det inget tvivel om att det är staten som binder kyrkan mer än kyrkan binder staten, framför allt genom detaljerade föreskrifter för trons och kultfrågor"* *"En mer oberoende kyrka borde kunna vara ett allmänt omfattat önskemål."* Hon hävdar att ett av skälet till att förslaget inte gick igenom var pastoratförbundets propaganda till remissorganen, bestående av missvisande sammanfattningar, kommentarer och enkäter. (källa: Myrdal Alva, varning för utvidgning av statskyrkosystemet, *Tiden*, år 1973 nr 9 sid 528-532 och 535)

¹⁰⁵ Regeringens skrivelse till kyrkomötet 1979:1 sid 47.

¹⁰⁶ Alberius, 1998, a.a. sid 65.

¹⁰⁷ SOU 1972:36 bilaga 19, sid 220.

partigränserna.¹⁰⁸ Vid initieringen av beredningen förutsattes en bred samling över partigränserna för att någon proposition och beslut skulle bli av. Palme ansåg alltså att denna breda samling inte gick att åstadkomma och förslaget lades på is. Frågan togs upp igen på ett mer inofficiellt sätt några år senare då regeringen bildade en kyrklig referensgrupp. Uppgiften var att se över förslaget från 1968 års beredning som publicerades 1972. De skulle se om det gick att förverkliga principerna i förslaget.¹⁰⁹

7.1 SOU 1972:36 Samhälle och trossamfund

Som tidigare nämnts fanns en klar skillnad mellan 1958 års utredning och 1968 års beredning. SOU 1972:36 var ett försök till en politisk överenskommelse mer än en utredning. Återkommande ser man mer politisk retorik än fakta och underbyggda slutsatser. Hela beredningen utgår från att en delning kommer att ske, till exempel att utformningen av förslagen ”utgår ifrån uppfattningen att den särskilda rättsliga regleringen av trossamfundet Svenska Kyrkan bör upphöra”.¹¹⁰ Man utredde inte det, i 1958 års utredning, kallade A-läget, trots att detta var med i direktivet.

Beredningen gav förslag till förändrad ansvarsfördelning mellan kyrkan och staten. Alla ”borgerliga” uppgifter som kyrkan hade ville utredningen flytta, till exempel folkbokföringsuppgiften och begravningsrätten. De ville att kyrkan skulle bli ett renodlat trossamfund, vilket de ansåg vara ett ”måste” för religionsfriheten. Religionsfrihetsargumentet var ett av de mest använda argumenten i utredningen, och var grunden för hela argumentationen. Beredningen ville att staten skulle vara neutral i livsåskådningsfrågor. (Detta gällde dock endast i religionsfrågor påpekade man, inte ”politiskt extrema grupper”) Man hävdade att samhället borde ha en ”aktiv positiv attityd” till existenser av olika åsiktsinriktningar och att det var samhällets främsta uppgift att se till att invånarnas individuella behov i olika avseenden kunde täckas.¹¹¹ Många retoriska argument finns i avsnittet om skilsmässans nödvändighet, till exempel sades att invandrare ofta upplevde att Sverige inte motsvarar givna förväntningar om religionsfrihet.¹¹²

Beredningen ansåg att staten skulle ge visst ekonomiskt stöd till kyrkan. Man ville dock bara ge direkta bidrag,¹¹³ vilket innebar att staten ”öronmärkte” sina bidrag. Staten bestämde alltså var i kyrkans verksamhet pengarna skulle användas och på så sätt kunde staten delvis styra kyrkan. Angående den kyrkliga egendomen ville utredningen i stora drag att kyrkan skulle äga eller endast disponera den egendom

---

¹⁰⁸ Ibid sid 50.

¹⁰⁹ Ibid sid 53.

¹¹⁰ Ibid, sid 62.

¹¹¹ Ibid, sid 49.

¹¹² Ibid, sid 51.

¹¹³ Ibid sid 122.

som hade direkt anknytning till dess verksamhet som folkkyrka, dvs. utövande av religionen. Till annan egendom skulle kyrkan till viss del ha besittningsrätt.

Remissförfarandet var en av det största någonsin i Sverige. 870 remissyttranden kom in. Remissutfallet var splittrat och något mindre än hälften av remissinstanserna var positiva. 354 stycken var i grunden kritiska till en skilsmässa mellan kyrka och stat och 90 stycken avstod uttryckligen från att ta ställning. De positiva yttrandena kom från myndigheter och till viss del från länsstyrelser och kommuner, och de negativa kom övervägande från kyrkan.¹¹⁴ Återigen ser vi att statens instanser föredrar en skilsmässa, medan kyrkan förhåller sig negativ.

7.2 Kyrkomötet

Kyrkomötet representerade kyrkan även under denna debatten på ett svagt sätt. Debatten inför tillsättandet av den nya utredningen 1968 var förhållandevis liten.

7.2.1 Motioner

Sex motioner behandlade kyrka - stat frågan 1968, men trots så många motioner blev debatten inte större. I kyrkomötets motioner lades tyngdpunkten i argumentationen på makt och ekonomi. I sin motion argumenterade Valter Elgeskog för att kyrkan skulle akta sig för att fastna i ett A-läge. (Han använde benämningen från 1958-års utredning kyrka - stat) Staten kunde då bestämma över kyrkan, och dess skatteintäkter utan kyrkans medgivande. Staten kunde ändra den kyrkliga organisationen utan kyrkligt samtycke, och ateister i regeringen skulle få mer att säga till om kyrkans verksamhet än själva kyrkan. Elgeskog såg statens makt över kyrkan som farlig för kyrkans utveckling. Han ville dock inte skiljas från staten, utan ville ha ett organiserat samarbete med statsbidrag. Han medgav att ett A-läge skulle innebära ekonomisk trygghet, men var rädd för statens maktövertagande över kyrkan. Elgeskog ville att kyrkomötet skulle skriva till Kungl. Maj:t och anhålla om att den pågående utredningen skulle inriktas på ett organiserat samarbete mellan kyrka och stat.¹¹⁵ Så beslutades också.¹¹⁶

Biskop Martin Lindström stod bakom båda motionerna nr 17 och 18. Den senare skrevs under av 26 av kyrkomötets hundra ledamöter. I dessa två motioner krävde Lindström reformer i kyrkans organisation, och gav synpunkter och ett förslag på sådana. Motionärerna ville att kyrkomötet skulle be Kungl. Maj:t ta hänsyn till dessa förslag i den kommande utredningen, vilket också gjordes.¹¹⁷ Ett av förslagen var att göra kyrkomötet till ett demokratiskt representativt organ för Svenska kyrkan, och att inrätta en central kyrkostyrelse. Det skulle innebära

---

¹¹⁴ Regeringens skrivelse till kyrkomötet 1979:1 sid 49-50.

¹¹⁵ Motion till kyrkomötet 1968:16.

¹¹⁶ Kyrkomötets protokoll år 1968, Kyrkomötets beslut. 11§.

¹¹⁷ Ibid 11§.

större kyrklig frihet ifrån staten.¹¹⁸ Motionären ville alltså inte att kyrkan helt skulle skiljas från staten, utan ville ha större självständighet. För att göra större självständighet möjligt, måste kyrkan ha en organisation som kunde fungera demokratiskt. Han ville alltså, som jag ser det, ha ”det godaste av båda kakor”, och önskade både den ekonomiska tryggheten från staten *och* kyrklig självbestämmanderätt. Ledamoten Rappe försökte övertyga om att kyrkan måste ha finansiell trygghet av staten genom att hävda att det var enda möjligheten för kyrkan att nå ut i glesbygden.¹¹⁹

7.2.2 Argumentationen i kyrkomötet

I diskussionen utkristalliserade sig två typer av argument. Den ena typen av argument gick ut på att man skulle föregå riksdagens begäran om yttrande och förhandling om skilsmässa genom att förbereda organ som kunde handha detta ärende. Man hävdade att kyrkomötet inte var tillräckligt demokratiskt och representativt för att kunna ta ett så stort beslut. Kyrkomötet hade inte heller resurser att föra diskussioner och förhandlingar utan att bli överkörda av riksdagen. Man ville reformera kyrkans representation till en mer representativ och stark demokratisk samling som var redo att ta förhandlingar och debatt när begäran om yttrande från staten kom.

Denna åsikt hade bland andra biskop Stig Hellsten, som tyckte att kyrkan skulle ha ett representativt förhandlingsorgan som skulle kunna föra samtalen i kyrka - stat förhandlingarna¹²⁰. Biskop Giertz hävdade att oberoende utgången så var Svenska kyrkan i stort behov av reformer. Kyrkan behövde genomgå demokratiserande reformer för att kunna ta diskussionen om en skilsmässa, och blev skilsmässan av skulle kyrkan ha förberett den.¹²¹

Förespråkarna för den andra typen av argument var många. De ville inte diskutera eller ta ställning i skilsmässofrågan, eftersom de ansåg att det var en fråga för statsmakten. Kyrkomötet hade inte blivit tillfrågad att yttra sig. Det skulle vara oförsiktigt av kyrkomötet att binda sig vid något yttrande eller ha någon åsikt innan 1968 års utredning var klar. Denna linje förespråkade bland andra ledamoten Tengby, som ville vänta in utredningens betänkande innan kyrkomötet skulle göra något uttalande för eller emot skilsmässa.¹²² Ledamoten Sandin instämde och tyckte att kyrkomötet inte borde yttra sig i frågan på grund av att kyrka - stat frågan ytterst var en politisk fråga och kyrkomötets yttrande hade inte begärts. Dock ansåg han att kyrkomötet inte var representativt nog för att tala för den kyrkliga opinionen.¹²³

---

¹¹⁸ Motion till kyrkomötet 1968, nr 18.

¹¹⁹ Motion till kyrkomötet 1968, nr 19.

¹²⁰ Kyrkomötets protokoll 1968 7:3 d, sid 32.

¹²¹ Ibid, sid 12.

¹²² Ibid, sid 39.

¹²³ Ibid, sid 72.

Att kyrkan behövde reformeras i sitt styrelseskick verkade många vara rörande överens om. Detta genomfördes också senare i kyrkomötesreformen på 1980-talet. För att kunna möta en så viktig diskussion behövdes ett organ som hade en viss jämvikt mot som motpart i förhandlingen.

8 Kyrkomötesreformen 1982

Efter beslutet om att regeringen inte skulle lägga fram någon proposition efter 1968 års beredning tillsattes istället en grupp bestående av alla riksdagspartier. Deras uppgift var att försöka komma överens om huruvida det skulle gå att genomföra principerna från 1968 års utredning. Förslaget lämnades till kyrkomötet år 1979, och det byggde på det så kallade B-läget, det vill säga en skilsmässa mellan kyrka och stat.

Förslag till 1979 års kyrkomöte om skilsmässa mellan kyrkan och stat

Förslaget som 1979 års regering gav kyrkomötet, och kyrkomötets avslag, är intressant som en orsak till kyrkoreformen. Den grupp som tillsattes efter 1968 års beredning avgav ett förslag om skilsmässa mellan stat och kyrka. Argumenten var desamma som i tidigare debatter. I förslaget hävdade man att religionsfriheten och individernas likaberättigande skulle genomföras.¹²⁴ Motargumenten var också samma som i tidigare debatter, bland annat att kyrkans karaktär som rikstäckande och öppen folkkyrka skulle försvinna och att evangelisationen skulle vara i fara. Förslaget avvisades av kyrkomötet som hävdade att man istället ville genomföra reformer inom samarbetet kyrka och stat.¹²⁵ Kyrkomötet stoppade förslaget med dess innehavda vetorätt, vilket fick följderna i den kommande kyrkoreformen 1982.

Kyrkomötets begäran om reformer inom samarbetet mellan stat och kyrka ledde till förslaget om kyrkomötesreformen. Kyrkomötesreformen genomfördes främst genom Lagen (1982:943) om kyrkomötet, och Lagen (1983:30) om svenska kyrkan den förste januari 1983. Förslaget behandlades vid kyrkomötet år 1982.

8.1 Förslaget om kyrkomötesreform

Kommittén som utformade förslaget om kyrkomötesreformen hade som mål att lägga förslag på reformer som inte föregrep senare principiella ställningstaganden i kyrka - stat frågan. Förslaget skulle inte befästa en statskyrkoform, men inte heller främja en skilsmässa. Kommittén bestod av två ledamöter som var anhängare till statskyrkan och fem som ville ha skilsmässa mellan kyrka och stat. De två största delarna i utredningen handlade om kyrkomötets utformande och normgivningskompetensen.

Förslaget var en stor organisationsreform, som innebar tillsättandet av en centralstyrelse, en läronämnd och ett mer organiserat rikstäckande kyrkligt arbete.

---

¹²⁴ Regeringens skrivelse till kyrkomötet 1979:1, sid 6.

¹²⁵ Kyrkomötets protokoll 1979, sid 365.

Kyrkomötet föreslogs sammanträda varje år, dock högst mellan 15-12 dagar. Kyrkomötet föreslogs få 251 ledamöter, och man ville ta bort uppdelningen mellan lekmän och präster. Biskopar skulle inte ha självklar plats i kyrkomötet. Förslaget gick ut på att demokratisera kyrkan.

Utredningen föreslog stora förändringar angående normgivningskompetens. År 1974 genomfördes en ny regeringsform, där folksuveränitetsprincipen skulle genomföras fullt ut. All offentlig makt utgår ifrån folket och all lag skall stiftas av riksdagen. (RF 1:1). Det enda undantaget var just kyrkomötets vetorätt vid stiftande av kyrkolagstiftning, och den rätten ville staten nu ta bort. Kyrkomötet skulle inte längre ha rätt att vara med vid stiftande av kyrkolag. För att ”uppväga balansen” som man skrev i förslaget, skulle man istället föra över vissa områden till kyrkomötet med självbestämmanderätt. Kyrkomötet skulle kunna ha självbestämmanderätt på områden där kyrkan hade ett starkt intresse av bestämmanderätt och där statligt intresse inte alls fanns, eller endast i ringa mån. Kyrkomötets uppgifter skulle bli att medverka vid viss lagstiftning, höras i vissa kyrkliga frågor, utgöra opinionsorgan, och ha viss befattning med de centrala kyrkliga styrelserna.¹²⁶ Staten ville ge kyrkan tillsyn över de fyra kyrkliga styrelserna, och kyrkomötet skulle bli officiellt remissorgan och de blev kyrkans centrala språkrör i ekonomiska frågor.¹²⁷ Kyrkomötet skulle också bestämma sina egna arbetsformer.

För att uppnå balans vid borttagandet av kyrkomötets vetorätt tog man i propositionen upp frågan om delegering av normgivningsmakt till kyrkomötet. En förutsättning för att delegering skulle kunna ske var att grundlagen, dvs folksuveränitetsprincipen, tillät det. Kyrkomötet kunde meddela kyrkliga kungörande i följande ämnen, vilka togs upp i förslaget till lagen om svenska kyrkan paragraf 7:

- svenska kyrkans lära: t e x vad som skulle anses vara den ”rätta kristliga läran”, dock inom lagens uttalande att svenska kyrkan skall vara luthersk evangelistisk.
- svenska kyrkans böcker: t e x godkänna bibelöversättningar och psalmböcker. Dock stadfäste regeringen efter hörande av kyrkomötet mässbok och korallbok.
- svenska kyrkans sakrament, gudstjänst och övriga handlingar: t e x villkor för att delta i kyrkans sakrament.
- kollekt: kyrkomötet fick kompetensen att meddela för vilka ändamål rikskollekt fick tas upp.
- central verksamhet för evangelisation, diakoni och utlandsarbete.
- kyrkomötets arbetsätt och dess verksamhet.¹²⁸

Kyrkomötesreformen skulle ha kunnat genomföras även utan kyrkomötets godkännande, då det bland annat gällde ändring av grundlag. Alltså behövdes

---

¹²⁶ SOU 1981:14, sid 89.

¹²⁷ Ibid, sid 91.

¹²⁸ Regeringens skrivelse till kyrkomötet 1982:7, sid 62-63.

kyrkomötets godkännande inte inhämtas, och kyrkomötet kunde alltså inte använda sitt veto.

8.2 Kyrkomötet

Kyrkomötet beslutade att godkänna regeringens förslag till ny kyrkomötesreform efter en flera dagar lång debatt.

Trots att utredningen gång på gång hävdade att förslaget inte föregick kyrka - stat frågan ifrågasattes detta med skärpa. De som var för en skilsmässa kritiserade förslaget för att kyrkan på grund av förlust en av normgivningskompetensen knöts närmare staten. De som var för en statskyrka tyckte att reformen utgjorde en organisation för en fri kyrka. Det är intressant att till exempel Biskop Arne Palmquist, som alltid varit för en fri kyrka, nu var en av de drivande för att få igenom reformen. Det tyder kanske på att de faktiskt var ett steg närmare en organisation gjord för en fri kyrka.

I kyrkomötets debatt fanns en tydlig krock mellan de två intressena i reformen. Debatten illustrerar oklarheterna i reformförslaget om vart man är på väg och vad som egentligen var målet med reformen. Biskop Ture Furberg uttryckte detta på ett tydligt sätt när han menade att förslagen hade inbyggda uppenbara oklarheter, och oklarheter innebar svagheter. Utredningen och dess effekter kunde då tolkas på olika sätt. Å ena sidan tillfredsställde det kyrkomötets önskemål om inrättande av en organisation och årliga kyrkomöten som skulle styrka kyrkomötets självständighet, vilket han ansåg vara ett steg mot en skilsmässa. Å andra sidan innebär ett genomförande av normgivningspolitiken ett radikalt steg mot en starkare statskyrka. Liksom som så många andra i kyrkomötet ville han vänta tills kyrka - stat frågan har avgjorts principiellt.¹²⁹

På flera ställen ser vi uttalanden om motsägelser. Svärd och Ågren motionerade om att det rimmar dåligt med löfte om kyrklig bestämmanderätt och att staten fortfarande skulle utse kyrkans biskopar.¹³⁰

Biskop Arne Palmquist hade majoriteten bakom sig i sina uttalanden. Ca 50 ledamöter instämde i hans uttalande till förmån för reformen. (antalet varierade lite mellan de olika uttalandena) Han var en tydlig förespråkare för en fri kyrka, vilket var tydligt i hans argumentation. Han sa att reformen var en möjlighet till ett bredare ansvarstagande för kyrkans medlemmar i kyrkans angelägenheter på riksplanet, och att riksorganen skulle få större möjlighet att hjälpa församlingarna.¹³¹ Han sa sig inte se denna reform som ett steg mot en fri kyrka, men genom hans argumentation kan man anta motsatsen.

---

¹²⁹ Motion till kyrkomötet 1982, nr 88.

¹³⁰ Motion till kyrkomötet 1982, nr 53.

¹³¹ Kyrkomötets protokoll 1982, sid 488.

En annan känd förespråkare för en fri kyrka var Urban Gibson. Han tackade utredningen för dess vision om hur en fri kyrka organisationsmässigt skulle kunna se ut, men sa sig dock inte vara villig att betala priset att knytas starkare staten genom förlusten av normgivningskompetens. Trots sitt avvisande av förslaget sa han rakt ut att förslaget var att ses som ett övergångskede mot en fri kyrka.¹³²

Nils Glimelius anförde att det absolut inte fanns någon balans i regeringens förslag om normgivning. Han frågade sig vad det spelade för roll att man har ett välorganiserat kyrkomöte med frekventa möten om man inte har något att besluta om.¹³³

Många påtalade att man gav ifrån sig alla viktiga beslut, så även lärofrågor, till en icke-konfessionell samling. Det påtalades också i debatten på flera ställen att förslaget inte borde diskuteras innan kyrka - stat frågan var löst. Carl Strandberg ville att man skulle avvisa regeringens förslag på grund av att kyrkan förlorade sitt veto, eller så kallade medbestämmanderätt, samt att kyrkan lämnade över besluten om de grundläggande reglerna om kyrkans eget liv. Han fortsatte med att säga att kyrkan skulle förlora sin förmåga att vara en kritisk instans, och att det inte var någon hemlighet att somliga av den politiska maktens företrädare ibland angav som ett direkt syfte med reformen att man önskar ett kyrkomöte som inte i något avseende skulle ha en annan mening än riksdagen.¹³⁴

Håkan Bredin sammanfattade kritiken mot förslaget och delade upp den i tre huvudargument:

- Förslaget innebar en väsentlig ändring i förhållandet mellan kyrkan och staten. Kyrkan blev mer bunden till staten.
- Förslaget föregrep principiella ställningstaganden i kyrka - stat frågan.
- Förslaget klargjorde inte om kyrkan var ett samfund av i grunden privaträttslig karaktär eller om den var en kyrklig myndighet.¹³⁵

8.3 Riksdagen

Förslaget om kyrkoreform antogs nästan utan debatt i riksdagen. De fyra största partierna hade redan kommit överens, och de hade majoritet när förslaget togs upp för debatt. Vänsterpartiet kommunisterna var inte med i fyrtioöverenskommelsen, eftersom de ansåg att genom antagandet av reformen permanentade statskyrkoformen. Vänsterpartiet såg antagandet som ett avgörande i kyrka - stat frågan som inte var förenligt med deras partiprogram.

---

¹³² Ibid, sid 496.

¹³³ Ibid, sid 492.

¹³⁴ Ibid, sid 519.

¹³⁵ Ibid, sid 543.

Lars Werner (vpk) motionerade om att förslaget skulle avslås, och han begärde ett förslag från regeringen om ett skiljande av kyrka och stat.¹³⁶

Förslaget antogs med 279 mot 17 röster på riksmötet 81/82. Andra läsningen av grundlagsförslaget gjordes på riksmötet 82/83 och där orsakade förslaget knappt någon debatt alls, utan bifölls i enlighet med förslaget.

8.3.1 Propositionerna

Regeringen lade år 1982 två propositioner angående kyrkomötesreformen. Båda byggde på 1979 års kommittés utredning av kyrka – stat frågan och hade rent innehållsmässigt lika gärna kunnat vara en. (Utredning publicerades som SOU 1981:14 Reformerat kyrkomöte, kyrklig lagstiftning m.m.) Propositionen 81/82:192 om ett reformerat kyrkomöte m.m. angav som huvudpunkt att kyrkomötet skulle få en bredare förankring och en demokratisk uppbyggnad, genom att ledamöternas antal ökades och tätare sammanträden genomfördes. Centralstyrelsen infördes för att effektivisera det inre styret av kyrkan. Propositionen sa också att i viss mån skulle normgivning delegeras i kyrkliga ämnen till kyrkomötet.¹³⁷ Det är anmärkningsvärt hur olika propositionens huvudpunkter låter när de anges av regeringen och när de tas upp av kyrkomötet. I propositionen står det att kyrkomötets *självbestämmanderätt utvidgas*,¹³⁸ och när kyrkomötet diskuterar just detta heter det att *medbestämmanderätten försvinner*.

Demokratiaspekten av kyrkoreformen framhölls genomgående i den andra propositionen som lades fram (regeringens proposition 1981/82:77 om formerna för den kyrkliga lagstiftningen). Kyrkomöteskommittén framhöll att all lagstiftning skulle ligga hos riksdagen, som det krävdes av den nya regeringsformen. Kyrkomötet skulle dock ges viss självbestämmanderätt, vilket krävde ett mer demokratiskt uppbyggt kyrkomöte.¹³⁹

Föredraganden Karl Boo (Centerpartiet)¹⁴⁰ gjorde klart att lösningsförslaget var ett svar på uttalandet av 1979 års kyrkomöte om att de ville ha reformer inom bandet kyrka – stat och ett mer självständigt kyrkomöte. Föredragande framhärdade också flera gånger under sitt inlägg att kyrkan faktiskt var en del av staten, och då fick finna sig i att riksdagen bestämmer över den. Detta gjorde han bland annat genom att bemöta kritik mot att staten reglerar inträde till prästämbete och tillsättandet av prästtjänster. Han uttryckte att prästerliga tjänster var statligt reglerade och därmed tillsattes av statligt organ.¹⁴¹ Han sade sig inte heller förstå

---

¹³⁶ Motion till riksdagen 81/82 :2453.

¹³⁷ Proposition till riksdagen 81/82:192, sid .1

¹³⁸ Ibid, sid 23.

¹³⁹ Proposition till riksdagen 81/82:77 sid 15.

¹⁴⁰ Torbjörn Fällidin från Centerpartiet var statsråd.

¹⁴¹ Proposition till riksdagen 81/82:77, sid, 31.

kritiken mot att beslut om kyrklig egendom tas av riksdagen, eftersom kyrkans egendom inte var så viktigt för kyrkans innersta väsen så att det motiverade ett avstamp från demokratin och regeringsformens regler. Dessa uttalanden visade att föredragande valde att se kyrkan som vilken annan statsinstitution som helst och att regeringen tydligt visade att man inte ville särbehandla kyrkan. Man får känslan av att hela propositionen andas: vill kyrkan vara med fast vi egentligen inte vill ha dem, får den spela efter våra regler.

Flertalet remissinstanser var övervägande kritiska till reformen. Remissinstanserna med anknytning till Svenska kyrkan var klart övervägande negativa till reformen, och kritiken var genomgående att man i stället skulle lösa kyrka – stat frågan.¹⁴²

8.3.2 Argumentationen i riksdagen

Som tidigare nämnts blev debatten i plenum mycket kort, vilket berodde på fyrpartiöverenskommelsen. Majoriteten hade bestämt sig och man visste redan utgången. Uttalanden var korta och meddelade bara de olika partiernas inställning i frågan, vilket gör det mycket svårt att utifrån denna debatt hitta skälen och argumenten till åsikterna. Förhandlingarna inför fyrpartiöverenskommelsen var inte offentliga.

Marie-Ann Johansson från Vänsterpartiet kommunisterna gjorde ett uttalande om sitt partis inställning till reformen. Likt Lars Werners motion anförde hon att reformen var ett underskrivande på statskyrkosystemet. Hon tyckte att i och med detta har riksdagen gett upp tankar på religionsfrihet.¹⁴³

Bertil Hansson från Folkpartiet gav tydligt uttryck för samma argumentation som propositionens föredragande. Han menade att reformen innebar precis det som kyrkomötet frågade efter år 1979, och nu fick de ta konsekvenserna av det beslutet. Kyrkan förblev en del av staten, vilket innebär att de fick finna sig i demokratins regel att riksdagen stiftade lag.¹⁴⁴

Övriga riksdagspartier uttalade bara att de tänkte bifalla förslaget i enlighet med överenskommelsen.

Förslaget togs upp för en andra läsning under riksmötet 1982/83. Förslaget bifölls knappt utan debatt. Sven-Erik Nordin från Centerpartiet uttalade sig om att detta var ett demokratiskt steg och kyrkan nu skulle kunna vårda folkkyrkan genom den nya mer demokratiska reformen.¹⁴⁵ Åter användes demokratiargumentet.

---

¹⁴² Ibid sid 12

¹⁴³ Riksdagens protokoll 82/83 sid 23

¹⁴⁴ Ibid, sid 29

¹⁴⁵ Ibid, sid 13

9 Debatten inför beslut om delning 1992-1995

Då kyrkomötesreformen var genomförd fanns fortfarande många frågetecken angående kyrkans relation till staten. 1988 års kyrkomöte begärde en utredning av regeringen för att klargöra Svenska kyrkans ekonomiska och rättsliga förhållande till staten. Denna utredning fick namnet Ekonomi och rätt i kyrkan (ERK-utredningen) och har nummer SOU 1992:9.

Då ERK-utredningen hade publicerats tillsatte den dåvarande borgerliga fyrtipartiregeringen ännu en kommitté som fick namnet Kyrkoberedningen och var parlamentariskt tillsatt. Beredningen blev klar 1994 och låg till grund för riksdagens beslut om skilsmässa mellan Svenska kyrkan och staten år 1995. Innan riksdagsbeslutet om delning togs ett delningsbeslut i kyrkomötet. Där gjordes ingen rösträkning så vi inte med hur stor majoritet beslutet togs. Då frågan om delning var av grundlagskaraktär tog riksdagen ytterligare ett samstämmiga beslut efter nationellt val.

Tidsåtgången var förvånansvärt liten och så också utredningsmaterialet. De tidigare debatterna och utredningarna hade tagit upp hyllmeter med utredningsmaterial, och beslutsfattandet hade varit segt. Kanske fanns det nu egentligen inget mer att utreda. Det som hade behövts utredas, klarläggas och befästas var redan gjort under dessa decennier av stötande och blötande av frågan. Nu handlade det egentligen bara om att ta upp frågan i en tid då man kunde få majoritet för delning. Ingenting tycks egentligen ha ändrats mer än majoritetens uppfattning.

9.1 SOU 1992:9 ERK-utredningen

Då kyrkomötet begärde ERK-utredningen poängterade de att initiativet inte skulle ses som ett initiativtagande för förändrade relationer mellan kyrka och stat, utan endast ett klargörande i svallvågorna efter den omfattande kyrkomötesreformen.

ERK-utredningen tillsattes av den socialdemokratiska kyrkoministern Marita Ulvskog. Carl Axel Petri utnämndes till ensam utredare, men hade två sakkunniga och en sekreterare till hjälp. En av de sakkunniga var Sören Ekström, känd debattör och författare i frågan. Det är anmärkningsvärt att regeringen endast tillsatte en enmansutredning för denna tidigare så infekterade fråga.

I direktivet till ERK-utredningen vinklades initiativet till utredningen och fick ett annat innehåll.

”Enligt kyrkomötet skall dock en utredning inte ses som ett initiativ i kyrka - stat frågan. Men om en meningsfull diskussion om relationerna stat - kyrka skall kunna föras måste det göras klart i vilka avseenden och på vilka sätt förutsättningarna för kyrkans verksamhet påverkas av eventuella ändringar i dessa relationer. Om det skall vara någon mening med den utredning som kyrkomötet har begärt, så måste den bidra till att skapa klarhet kring de ekonomiska och rättsliga förutsättningarna för kyrkan, inte bara vid mindre förändringar inom de nuvarande relationerna mellan staten och kyrkan utan även vid längre gående relationsförändringar.”¹⁴⁶

Det finns inte någon självklar logik i varför man för ett *klargörande av dagens situation* måste föra debatt om *framtida tänkbara delningslösningar*. Direktivet sa att det var nödvändigt för att kunna föra en meningsfull diskussion om framtiden. Kyrkomötet ville inte ha ett underlag för diskussion utan ett klargörande, men regeringen hade helt enkelt vinklat kyrkomötets begäran till att passa dess egna intentioner. Skillnaden mellan kyrkomötets begäran och direktivet kritiserar i slutet av utredningen av sakkunnige Sören Ekström där han påpekade att utredningsarbetet har utförts korrekt i förhållande till direktivet, men inte till kyrkomötets begäran.¹⁴⁷

I utredningen gav Carl Axel Petri många förslag på hur relationerna mellan kyrka och stat skulle kunna se ut under både oförändrade och förändrade relationer. Han gav också lösningar för ökad självständighet inom oförändrade relationer. Överhuvudtaget var ERK-utredningen förvånansvärt nyanserad och, om något, pro kyrka, om man jämför med tidigare utredningar.

Petri satte upp tre modeller för hur ett samarbete skulle kunna se ut mellan kyrka och stat. I modell ett gav han kyrkan en så självständig roll som möjligt inom ramen för ett konstitutionellt samband mellan kyrka och stat. Kyrkan skulle ha bibehållen uppbördsrätt och församlingen skulle fortfarande ha kommunstatus, men beskattningen av ickemedlemmar skulle upphöra. Modell två stod för mycket stor frihet för kyrkan, viss lagstiftning till trots. Den grundläggande strukturen och verksamheten skulle slås fast i en ramlag, medan resten skulle bestämmas av kyrkomötet. Ingen uppbördsrätt skulle tillfalla kyrkan, men hjälp att ta upp medlemsavgift kunde staten erbjuda mot vederlag. I modell tre såg Petri kyrkan som ett helt fritt trossamfund och all lagstiftning skulle avvecklas.¹⁴⁸

Carl Axel Petri konstaterade i sin utredning att kyrkan hade utvecklats mot ett trossamfund. Det var inte Petris uppgift att komma med lösningar eller att presentera sin åsikt i frågan, men man förstår ändå att Petri var för ett bibehållet konstitutionellt samband. Han lade stor vikt vid statens möjlighet att behålla det konstitutionella sambandet med kyrkan genom en ramlag. Inom denna ramlag

---

¹⁴⁶ SOU 1992:9, sid 28.

¹⁴⁷ Ibid, sid 411.

¹⁴⁸ Ibid sid 402-408.

skulle kyrkan själv ha kompetens att sätta upp egna regler. Han poängterade att vid en skilsmässa borde det vara kyrkan själv som skulle ha rätten att skapa alla sina regler,¹⁴⁹ men att staten skulle ha en kontrollfunktion över kyrkan. JK (Justitiekanslern) skulle kunna granska kyrkan och att dess verksamhet följde de konstitutionella reglerna.¹⁵⁰

Petri blev tillsatt av en socialdemokratisk kyrkominister, samma minister som sedan genomdrev delningen. Då man tillsätter en enmansutredning med ett tydligt syfte att återigen försöka skapa debatt och beslut om delning skulle man ha kunnat styra valet av utredare så att man visste att utgången skulle passa ens syften. Det skulle kunna vara skäl till att misstänka motivet till att tillsätta en enmansutredning.

9.2 SOU 1994:42 Staten och trossamfunden

SOU 1994:42 var slutbetänkandet från Kyrkoberedningen. Denna parlamentariskt tillsatta utredning tillsattes av den borgerliga fyrpartiregeringen. Ledamöter i utredningen var Carl Axel Petri som ordförande, Bertil Hansson från Folkpartiet, Kenneth Landelius från Ny demokrati, Eva Zetterberg från Vänsterpartiet och Jan-Erik Ågren från Kristdemokratiska samlingspartiet. Moderaterna representerades av två ledamöter därav dåvarande kontraktsprost Christina Odenberg, och Socialdemokraterna hade tre ledamöter. Som sakkunniga användes Per-Olov Ahrén, och Sören Ekström. Både Carl Axel Petri och Sören Ekström var alltså med även i denna utredningen.

Utredningens uppgift var att utvärdera reformarbetet på 80-talet och utifrån detta föreslå de förändringar i lagstiftningen det gav anledning till. Utredningen skulle överväga och lägga fram förslag till den fortsatta hanteringen av frågorna om de ekonomiska och rättsliga relationerna i framtiden mellan staten och Svenska kyrkan.¹⁵¹ Kyrkoberedningens uppgift var alltså annorlunda än ERK-utredningen. Det stod uttryckligen i direktivet att Kyrkoberedningen skulle ge förslag på lösningar samt ta ställning i frågan, vilket var skälet till att denna utredning blev tillsatt parlamentariskt.

Det främsta argumentet som utredningen angav för sitt ställningstagande *för* en skilsmässa var att i dagens samhälle kunde staten inte favorisera ett trossamfund. I dagens mångkulturella och pluralistiska samhälle var det fel med en statskyrka. Utredningen ansåg att genom att avskaffa statskyrkan visade samhället respekt för alla de som tog avstånd från religiös verksamhet.¹⁵²

---

¹⁴⁹ Ibid sid 339.

¹⁵⁰ Ibid sid 341.

¹⁵¹ SOU 1994:42, sid 8 i Direktivet.

¹⁵² Ibid sid 39.

Kyrkoberedningen föreslog att:

- Svenska kyrkan skulle få ta ställning som ett eget rättssubjekt.
- Församligar och stift skulle fortfarande vara egna rättssubjekt men upphörde att vara kommuner.
- Svenska kyrkan skulle inte längre ses som en del av stat eller kommun, utan få en ny offentligrättslig ställning.
- Reglering skulle ske i regeringsformen, samt i en lag om Svenska kyrkan, och en lag om trossamfund i allmänhet.
- Lagen om Svenska kyrkan skulle innehålla huvudbestämmelser som tryggar Svenska kyrkans identitet och skyldighet att betala avgift för medlemmar.
- Lagen om Svenska kyrkan gavs konstitutionellt skydd.¹⁵³
- Kyrkan skulle kunna använda uppördssystemet för att ta upp medlemsavgifter.¹⁵⁴

Kyrkan skulle ha tillgång till kyrklig egendom och äganderätten till kyrkofonden skulle lämnas över till kyrkan. Detta förslaget innebar att kyrkan skildes offentligrättsligt från staten. Staten skulle inte ha något konstitutionellt ansvar över kyrkan. Dock skulle staten behålla kontrollen över de huvudbestämmelser som ”tryggar svenska kyrkans identitet”. Det skulle skrivas in i Lagen om Svenska kyrkan som skulle få konstitutionellt skydd, dvs blir extra svår att ändra. I lagen skulle till exempel skrivas in att Svenska kyrkan skulle vara luthersk-evangelistisk och ha episkopal struktur. Detta innebar att staten helt släppte ansvaret men behöll kontrollen.

Beredningen är endast skriven utifrån ett delningsperspektiv, och fakta är vinklat att passa in i slutsatsen. Till exempel står det att från kyrkligt håll hävdas att kyrkan måste frigöras från staten för att bevara sin identitet.¹⁵⁵ Det är endast ett av de många argument som använts av de inom kyrkan som är positiva till en delning. Beredningen presenterade denna åsikt som någon slags generell åsikt från ”kyrkan”. ”Reformen skall utgå från en positiv grundsyn på såväl Svenska kyrkan som övriga samfund.”¹⁵⁶ Detta är retorik som inte betyder någonting egentligen. Det är förvånansvärt hur innehållslös beredningen egentligen är.

9.3 Kyrkomötet

Frågan behandlades av kyrkomötet i augusti 1995. Regeringen hade begärt kyrkomötets yttrande över förslaget. Debatten var livligare i kyrkomötet än i riksdagen. Vid kyrkomötet fanns inte samma enighet som i riksdagen. Det fanns både negativa och positiva till förslaget och i kyrkomötet debatterades principen mer än i riksdagen där man bara diskuterade detaljer i delningsförslaget.

---

¹⁵³ Ibid sid 53.

¹⁵⁴ Ibid sid 85.

¹⁵⁵ Ibid, sid 44.

¹⁵⁶ Ibid sid 47.

9.3.1 Andra kyrkolagsutskottets offentliga utfrågning av kyrkominister Marita Ulvskog

Utfrågningen av kyrkominister Marita Ulvskog skedde av och inför kyrkomötet för att klargöra propositionens innehåll och dess konsekvenser för kyrkan. Protokollet är ord för ord återgivet i skriften *Ändrade relationer mellan staten och Svenska kyrkan* som är utgiven av Svenska kyrkans information. Många av frågorna innehöll kritik av att kyrkomötet hade att ta ställning till ett principbeslut i denna viktiga fråga, utan att ha alla konsekvenser klarlagda. Kyrkominister Ulvskog svarade att det är ett sätt att skapa majoritet för förslaget.¹⁵⁷ Det kan kanske kritiserats som en avig ända att börja i. Man kan också se på detta som ett sätt att glida undan obekväma frågor med att svara att det behöver utredas vidare, vilket kyrkoministern gav prov på flera gånger i debatten.¹⁵⁸

Robert Schött frågade om det fanns möjlighet för staten att lägga sig i kyrkans beslut om den i framtiden bryter mot Lagen om Svenska kyrkan och upphör att vara evangelistisk, luthersk eller demokratiskt uppbyggd. Det svarade kyrkominister Ulvskog ja på, eftersom det var fastslaget i lag. Dock skulle staten inte att lägga sig i lärofrågor.¹⁵⁹

Ulvskog gjorde klart för ledamöterna i kyrkomötet att regeringens förslag inte kunde förhandlas eller kompromissas. ”Så jag skulle vilja säga att denna skrivelse är en kompromissprodukt – och skall jag vara alldeles uppriktig så vill jag säga att det inte finns något kompromissutrymme kvar. Ni måste ta ställning till denna kompromiss”¹⁶⁰ Detta kritiserats av kyrkomötets ledamot Berit Öhrnberg. Svaret som hon fick av Ulvskog var mycket fint inlindat, men andemeningen var att staten inte har gett kyrkomötet frihet att avgöra den här typen av frågor.¹⁶¹ Eftersom kyrkomötet inte kunde vara med att förhandla, bygga och kompromissa om ett förslag minskade möjligheten att påverka enormt.

Herbert Sjödin frågade varför staten ville genomföra en delning då 81% av alla pastorat var negativa i remissbehandlingen. Ulvskog gjorde honom uppmärksam på att regeringen inte bara hade kyrkan att ta hänsyn utan även riksdagspartier, partiledaröverläggningar och den allmänna opinionen.¹⁶²

---

¹⁵⁷ Ändrade relationer mellan Staten och Svenska kyrkan, Svenska kyrkans information, 1995, Uppsala, sid 70

¹⁵⁸ Ett exempel är sidan 55 i protokollet av utfrågningen publicerat i samma skrift som ovanstående not. På detta sättet undviker kyrkoministern på att besvara frågan om konsekvenser för kyrkan i och med att hon inte längre erhåller kommunstatus.

¹⁵⁹ Ibid, sid 56.

¹⁶⁰ Ibid, sid 65.

¹⁶¹ Ibid, sid 66.

¹⁶² Ibid, sid 67.

I det enhälliga betänkande som kyrkomötets utskottet avgav så tillstyrks regeringsförslaget med vissa viktiga påpekanden. Utskotten ville till exempel att det skulle stadgas i Lagen om Svenska kyrkan om kyrkans finansiering och den kyrkliga egendomens reglering. De sa också att det kunde finnas anledning att överväga om lagen skulle innehålla grunderna för kyrkans verksamhet. Utskottet ville betona den stora förlusten av kommunstatusen, och de ville definitivt ha kvar benämningen kyrkoskatt istället för kyrkoavgift. Detta för att kyrkan inte ville gesken av att vara en förening som tar upp medlemsavgifter, utan en folkkyrka.¹⁶³

9.3.2 Motionerna

Kyrkomötesledamöterna motionerade flitigt i denna fråga. Totalt inkom det 22 motioner, och kritik av regeringen för hur frågan har skötts återkommer. Flera hävdade att regeringen hade kört över demokratin och mer eller mindre utövat maktmissbruk. Detta kritiserades bland annat av Börje Finnstedt. Han skrev att 71% av församlingarna och 81% av stiftens inte ville ha förändrade relationer mellan kyrka och stat, och att staten körde över kyrkan, när frågan drevs vidare ändå.¹⁶⁴ Bengt Olof Dike fördömde i mycket hårda ordalag statens agerande som en ”konstitutionell katastrof” och en ”provokation mot den kyrkliga demokratin och därmed kyrkans egen åsikt”. Han hävdade att staten inte brytt sig om kyrkans åsikt alls och att staten först bestämt sig för att delning skall ske, och sedan gjort utredningar om hur den nya ordningen skulle fungera.¹⁶⁵ Gunnar Lindberg kritiserade också statens hantering av frågan i sin motion:

”Statsmaktens hantering av stat - kyrkafrågan torde kunna ifrågasättas ur demokratins, religionsfrihetens och folkrättens synpunkt. Från att tidigare hävdat att alla relationsändringar stat - kyrka skulle ske på kyrkans initiativ och att det krävdes ”breda lösningar”, har statsmakten alltmera övergått till maktutövning. Trots församlingarnas i god ordning fattade remissbeslut, som klart avvisat oönskade förändringsförslag, har kyrkan förvägrats arbetsro genom att nya förslag lagts fram.” ” När kyrkomötet biföll en utredning av kyrkans ekonomi, ändrade statsmakten kyrkomötets direktiv och förvandlade den till en stat – kyrka utredning. Nu talar regeringen inte längre om kyrkans initiativ utan förefaller beredd att med riksdagens hjälp sätta sig över majoritetsmeningen i församlingarna när det gäller beskattningsrätt och kommunstatus.”¹⁶⁶

Många av motionerna hemställde om att avvisa regeringens förslag eftersom det bara var ett principförslag. Sten Johansson hävdade i sin motion att det inte dög för kyrkomötet att ta sådana här viktiga beslut på principer.¹⁶⁷ Runar Patriksson

---

¹⁶³ Andra kyrkolagsutskottets betänkande 1995:1, bilaga 3 till Prop1995/96:80, sid 77-81.

¹⁶⁴ Motion till kyrkomötet 1995:6, sid 1.

¹⁶⁵ Motion till Kyrkomötet 1995:64, sid 1-2.

¹⁶⁶ Motion till kyrkomötet 1995:40, sid 1.

¹⁶⁷ Motion till kyrkomötet 1995:49, sid 3.

anförde samma sak, och tyckte att det fanns för många *bör* och *bör utredas vidare* för att kyrkomötet skulle kunna besluta i anledning av förslaget.¹⁶⁸

Anita Franzéns motion var mycket representativ. Hon vände sig emot kyrkans förlust av kommunstatus och beskattningsrätt.. Då förlorade kyrkan mycket av det som var förutsättningen för rikstäckande arbete ansåg hon. ”Skatten” skulle nu kallas avgift trots att det definitionsmässigt var en skatt. Förslaget innebar en centralisering då Svenska kyrkan blir *en* juridiska person.¹⁶⁹

Lars Ekblad och Gunnar Blomgren vände sig i sin motion emot att staten skulle garantera kyrkans karaktär i lag, och att kyrkan själv borde både grunda och svara för sin egen identitet.¹⁷⁰

Motionerna ställdes emot regeringens proposition, så naturligtvis representerade motionerna enbart de negativa åsikterna om regeringens förslag.

9.3.3 Argumentationen i kyrkomötet

Kyrkomötets protokoll från måndagen den 28 augusti 1995 uttryckte skilda åsikter. Man kunde inte hävda att debatten var lång och seg, utan tvärt om var det en förhållandevis kort debatt i denna viktiga fråga. De ledamöter som var positiva till regeringens förslag använde sig mest av argumentet att en delning av kyrka och stat skulle innebära frihet för kyrkan att själva kunna bestämma. De negativas argument var att kyrkan lurades av staten och att behandlingen av denna frågan stred mot demokratin. Många hävdade att det var omöjligt att ta ställning i frågan då förslaget bara bestod av odetaljerade principer. Det fanns också kritik mot Lagen om Svenska kyrkan, och meningarna gick vitt isär om dess utformning. Flera ville inte alls se en laglig reglering av kyrkan eftersom de inte ansåg det rätt att staten skulle bestämma kyrkans identitet. Andra ville att man istället skulle reglera mer i Lagen om Svenska kyrkan, för att trygga och stabilisera kyrkoarbetet. De stora ”stöttestenarna” var Lagen om Svenska kyrkan, beskattningsrätten och tillika församlingarnas kommunstatus samt statens bidrag till den kulturhistoriska egendomen.

Hans-Olof Andrén ville skilja kyrkan från staten för att värna om kyrkans trovärdighet.¹⁷¹ Han menade att kyrkan inte kunde uppnå god respekt om den förknippas med staten. Thomas Söderberg hävdade detsamma, och anförde att efter en delning kunde kyrkan hävda sin egenart gentemot staten, vilket innebar att kyrkan hade vunnit som helhet.¹⁷² Emot detta framförde Eskil Jinnegård att han aldrig i det tidigare samarbetet känt sig ofri gentemot staten i sitt arbete i

---

¹⁶⁸ Motion till kyrkomötet 1995:54, sid 1.

¹⁶⁹ Motion till kyrkomötet 1995:51, sid 1-2.

¹⁷⁰ Motion till kyrkomötet 1995:52, sid 1.

¹⁷¹ Kyrkomötets protokoll 1995:10, sid 241.

¹⁷² Ibid, sid 189.

kyrkan.¹⁷³ Alltså ansåg han att frihetsargumenten var utan innebörd, eftersom kyrkan tidigare agerat som fri från staten. Samma hävdade Iwan Andersson och han ställde sig den retoriska frågan: Har inte Svenska kyrkan alltid varit fri?¹⁷⁴ *Frihet för kyrkan* användes av både de som ville avvisa förslaget och de som ville tillstyrka det. De som ville avvisa hävdade till exempel att utan statligt stöd skulle kyrkan inte att vara fri att i samma utsträckning genomföra sin verksamhet. Många var rädda att kyrkan utan stöd för den kulturhistoriska egendomen inte skulle kunna ha möjlighet att nå ut till hela det svenska folket.

Einar Malmström tyckte inte att det var rimligt att staten vid en delning fortfarande kunde bestämma kyrkans identitet och karaktär genom lagstiftning.¹⁷⁵ Flera ledamöter instämde i uttalandet. Han skiljde sig diametralt från Hans-Olof Hanssons åsikt att man istället skulle fylla Lagen om Svenska kyrkan med ytterligare reglering. Han ville trygga kyrkan och hennes identitet. Han ville till exempel lagstadga de kyrkliga nivåernas karaktär, territorialprincipen, offentlighetsprincipen och likställighetsprincipen vid de kyrkliga valen.¹⁷⁶

Gösta Äng kritiserade förslaget som ogenomtänkt och mer eller mindre oklart. Han ställde sig också frågan om det som regeringen gjort verkligen kunde kallas för demokrati då de fortfarande försökte genomdriva ett förslag som 70-80% av remissinstanserna var negativa till.¹⁷⁷ Den som var mest värtalig i sin kritik till förslaget var Bengt Olof Dike, som kritiserade förslaget på vers.

*"Farväl kära folkkyrka – du barn av din tid
som hade en folkkyrklig styrka, men föll offer för minoritetens strid.
-Farväl kära folkkyrka – du trygghetens säkra pakt
som vi hade skäl att dyrka, du föll för ministerns makt.
-Nu väntar dig stora bekymmer – du kyrka av tradition
som mindre resurser inrymmer, för hjälp och evangelisation.
-Farväl de kyrkliga band – som församlingarna vaktade på
väsentliga för vårt land, där en helgedom på varje kulle kan stå.
-Ack vad hade du förbrutet – du kyrka av folket och demokratin
med ett månghundraårigt förflutet, som inte för någon var ogin.
-Du älskade Folkets Kyrka – där porten var öppen och tröskeln låg
du passade inte dem som lät yrka, på din demontering och sin framtid såg.
-Med centralisering och naivitet – för kyrkan och hennes ekonomi
är motsatsen till trygg stabilitet, och gör kyrkan verkligen inte fri!
-Fri att verka och evangelisera – med resurser, personal
hur kunna kraftfull missionera, utan inkomster och med en kassa skral?"*

---

¹⁷³ Ibid, sid 212.

¹⁷⁴ Ibid, sid 219.

¹⁷⁵ Ibid, sid 203.

¹⁷⁶ Ibid, sid 192.

¹⁷⁷ Ibid, sid 200.

*-Farväl igen du folkkyrka under semantisk excess – i betänkandet på våra bord
från dem som startat en process, för att dölja verkligheten med ord... ”¹⁷⁸*

Denna dikt av Dike rymmer nästan alla de argument som användes av de negativa. Där fanns kritik mot regeringen om hur de har behandlat frågan, och han uttryckte farhågor om att kyrkan inte skulle kunna nå ut till alla i framtiden. Kyrkor skulle få slås igen på grund av bristande ekonomiska medel. Han hävdade också att regeringens förslag innebär centralisering av kyrkan.

Liknande skarp kritik riktades mot regeringen av Marianne Rosenkvist. Hon hävdade att regeringen hade duperat kyrkomötet att tro att de skulle få vara med att påverka vid en eventuell separation, vilket Rosenkvist menar var en önskedröm. Det betänkande som kyrkomötets utskott avgett var bara som en julens önskelista där givaren plockade ut efter behag eller struntade i det.¹⁷⁹

Flera av kyrkomötets ledamöter hävdade att regeringens förslag inte innebar en skilsmässa mellan stat och kyrka, utan bara förändrade relationer dem emellan. Robert Schött sa till exempel att kyrkan inte skildes från staten eftersom hon fortfarande fanns i den offentlighetsliga sfären på grund av Lagen om Svenska kyrkan.¹⁸⁰ Per-Åke Axelsson liknade relationen vid ett äktenskap där makarna har skilda sovrum. De är trots allt fortfarande gifta.¹⁸¹ Lennart Rashwill tyckte att förslaget var ett minimum för fortsatt diskussion. Det innebar inte skilsmässa av kyrka och stat; att kopplingen finns kvar. De fanns fortfarande under samma tak.¹⁸²

9.4 Riksdagen

Beslutet om ändrade relationer mellan staten och kyrkan var ett historiskt beslut och man skulle kunna väntat sig hyllmeter av handlingar och utredningar. Så var dock inte fallet, utan materialet är mycket tunt i förhållande till frågans dignitet.

9.4.1 Proposition 1995/96:80 Ändrade relationer mellan staten och Svenska kyrkan

Propositionen är endast 44 sidor långt utan bilagor, och är ett principförslag i den meningen att den endast drar upp riktlinjer för det fortsatta förhandlingsarbetet. I och med propositionen skulle grundprinciperna slås fast, för att sedan förhandla

---

¹⁷⁸ Ibid, sid 202.

¹⁷⁹ Ibid, sid 205.

¹⁸⁰ Ibid, sid 192.

¹⁸¹ Ibid, sid 239.

¹⁸² Ibid, sid 225.

om detaljerna. Mycket kritik riktades, både från kyrkligt och statligt håll, mot detta sätt att ta så viktiga beslut.

De främsta principerna var:

-Trossamfunden gavs konstitutionellt skydd. Särskilda regler om Svenska kyrkan och andra trossamfund infördes i Regeringsformen. De hade samma konstitutionella skydd. Tidigare hade reglerna om Svenska kyrkan endast funnits i övergångsreglerna till regeringsformen.

-Lagen om Svenska kyrkan skulle antas. Den angav att Svenska kyrkan skulle vara en evangelistisk, luthersk kyrka med episkopal struktur. Den skulle vara en öppen folkkyrka som var demokratisk och rikstäckande. Lagen skulle också innehålla vissa regler om kyrkans struktur, samt att medlemmarna var tvungna att betala en avgift.

-Svenska kyrkan fick själv sköta sina angelägenheter inom ramen för bestämmelserna i lag, dock utan från riksdagen reglerad normgivningsmakt.

- Kyrklig egendom skulle stå till kyrkligt förfogande. Viss ersättning skulle utgå från staten till kyrkan för vård av kulturhistorisk värdefull egendom.¹⁸³

Argumentationen i propositionen gick helt i religionsfrihetens tecken. Det var det enda argumentet som togs upp. Regeringen anförde att det var otidsenligt att ha ett statskyrkosystem, och att det inte gick att förena med det moderna mångkulturella samhälle vi hade idag.¹⁸⁴ Staten skulle vara neutral gentemot samfunden i samhället.¹⁸⁵ Dock var det delvis motsägelsefullt då propositionen också med stor vikt framhårdade att det måste garanteras att Svenska kyrkan även efter en skilsmässa skulle vara rikstäckande, demokratisk och öppen för alla.¹⁸⁶ Regeringen anförde alltså att trots skilsmässa skulle staten medverka till att Svenska kyrkans identitet och karaktär bibehölls. I propositionen stod att Svenska kyrkan *skulle vara* en evangelistisk rikstäckande luthersk folkkyrka. Dessa krav skulle staten vara tvungen att ställa på kyrkan vid en skilsmässa, och dessa borde komma till klart uttryck i lagen om Svenska kyrkan.¹⁸⁷ Skälen till att staten ansåg sig tvungen att ställa dessa krav angav regeringen vara Svenska kyrkans historia, tradition och dess faktiska utbredning.¹⁸⁸ Staten ville också fastställa i lag att ett utjämningsystem inom kyrkan skulle genomföras vid en skilsmässa.¹⁸⁹ Regeringen ville alltså betämma hur den inomkyrkliga fördelningpolitiken skulle se ut efter en skilsmässa från staten. För mig rimmar resonemanget illa.

En stor skillnad från Kyrkoberedningens förslag var att regeringen i propositionen inte ville delegera normgivningsmakt till kyrkomötet. Då församlingarna upphöde

---

¹⁸³ Prop 95/96:80, sid 1 och 21.

¹⁸⁴ Ibid sid 8.

¹⁸⁵ Ibid, sid 16.

¹⁸⁶ Ibid, sid 10

¹⁸⁷ Ibid, sid 23.

¹⁸⁸ Ibid, sid 23

¹⁸⁹ Ibid, sid 25.

att vara kommuner kunde de inte heller ha delegerad normgivningskompetens, utan Svenska kyrkan skulle sköta sina angelägenheter inom ramen för Lagen om Svenska kyrkan.¹⁹⁰

I propositionen betonade regeringen att det konstitutionella skyddet för både Svenska kyrkan och övriga trossamfund skulle öka i och med den nya lagstiftningen. Reglerna om Svenska kyrkan flyttades från övergångsreglerna till regeringsformen till regeringsformen, och även övriga trossamfund inkluderades i det konstitutionella skyddet. Tidigare hade de endast skyddats genom religionsfriheten. Det nya skyddet skulle innebära att: *”Det konstitutionella skyddet bör syfta till att säkerställa stabila förutsättningar för den särskilda verksamheten som trossamfund bedriver utan att bereda samfundet rättslig särställning i andra hänseenden.”*¹⁹¹

Sammanfattningsvis lutade regeringen argumentationen på att religionsfriheten skulle genomföras fullt ut. I ett modernt samhälle skulle staten vara neutral, vilket till viss del kan ses som ett emotsäggande av införandet av Lagen om Svenska kyrkan.

9.4.2 Konstitutionsutskottets betänkande samt motioner till riksdagen

I konstitutionsutskottet diskuterade representanter för de olika riksdagspartierna propositionen. I utskottets betänkande redogjordes ganska klart för de olika ledamöternas inställningar. Betänkandet gav stöd åt propositionen, dock med tre reservationer. Vänsterpartiets Kenneth Kvist ville avslå propositionen då den minskade friheten för alla de nu oreglerade samfundet, och han ville inte se någon reglering alls av trossamfund. Staten skulle hålla sig helt neutral till trossamfund.¹⁹²

Birgit Friggebo och Håkan Holmberg, båda från Folkpartiet, ville ha en tydligare förändring av relationerna mellan kyrka och stat. De ville inte ha någon särbehandling av Svenska kyrkan, men lämnade dock en dörr öppen för förhandling och sa att särbehandling skulle endast ske om det var absolut nödvändigt. De ville också att kyrkan själva skulle få bestämma vilket ekonomiskt utjämningsystem de skulle ha efter en skilsmässa.¹⁹³ De tyckte alltså att kyrkan inte släpptes tillräckligt fri. Folkpartiet var det parti som flitigast använde religionsfrihetsargumentet. Religionsfrihet har historiskt sett varit en liberal fråga, och Folkpartiet har haft många frireligiösa väljare.

---

¹⁹⁰ Ibid, sid 13.

¹⁹¹ Ibid, sid 18.

¹⁹² Konstitutionsutskottets betänkande 1995/96: KU12, sid 24.

¹⁹³ Ibid, sid 25

Konstitutionsutskottet ville att man skulle ”*hitta en balans mellan Svenska Kyrkans särskilda karaktär och ställning i det breda folkdjupet och behovet av att i formell mening genomföra religionsfrihet*”.¹⁹⁴ Utskottet påpekade att regleringen av Svenska kyrkan inte fick bli för omfattande och att staten inte skulle bestämma kyrkans identitet i framtiden.¹⁹⁵

De motioner som kom in till riksdagen kritiserade att skilsmässan inte genomfördes fullt ut. Det inkom ingen motion, inte heller senare något debattinlägg i riksdagen, som föreslog avslag på propositionen på grund av att man ville bevara sambandet mellan kyrka och stat.

Carl Bildt m fl. (från Moderaterna) motionerade om att staten skulle kompensera kyrkan för kostnaderna för de kulturhistoriska kyrkobyggnaderna, men ansåg det inte vara fel att staten fastställde kyrkans karaktär i lag.¹⁹⁶ En annan moderat ledamot vände sig i sin motion mot regeringens proposition på grund av att den var en politisk kompromiss på bekostnad av religionsfrihet och demokrati. Ingen speciell lagstiftning för Svenska kyrkan, eller uppdrag stat och yrka emellan, skulle finnas. Han uttryckte det så att kyrkan vill ha en friare ställning gentemot staten, men vill ändå att skall hålla med både ”*hängslen och skyddsnät*”.¹⁹⁷

Som det anstår en liberal, så tryckte folkpartisten Lars Leijonborg i sin motion på vikten att avgöra religionsfrihetsfrågan. Han ansåg att propositionen var en halvmesyra som inte genomförde religionsfriheten hela vägen ut,¹⁹⁸ och han kritiserade också regeringen för propositionen som varande ett principförslag. Leijonborg efterlyste principen i principförslaget. Var principen skilsmässa, eller en samling kompromisser? Han sa sig tolka principen i förslaget som att statskyrkosystemet till viss del var kvar, eftersom kyrkan gavs en särställning.¹⁹⁹

9.4.3 Argumentationen i riksdagen

Den åttonde december år 1995 tog riksdagen det avgörande principbeslutet om förändrade relationer mellan kyrka och stat. 282 ledamöter röstade för förslaget, 19 reserverade sig, 1 avstod och 47 ledamöter var frånvarande. Majoriteten var överväldigande. Av de ledamöter som reserverade sig var sexton från Vänsterpartiet, och tre från Miljöpartiet. Med andra ord var alla partier för en skilsmässa mellan kyrka och stat, utom större delen av Vänsterpartiets ledamöter och tre av Miljöpartiets ledamöter. Som jag påpekade i det tidigare kapitlet gick alla de negativa inläggen i debatten ut på att delningen inte gjorts tillräckligt långt. Kritiken bestod i att regeringen inte har genomfört religionsfriheten tillräckligt. I

---

¹⁹⁴ Ibid, sid 12.

¹⁹⁵ Ibid, sid 12.

¹⁹⁶ Motion till riksdagen 1995/96:K1, sid 3.

¹⁹⁷ Motion till riksdagen 1995/96:K2, sid 5-7, Gustav von Essen.

¹⁹⁸ Motion till riksdagen 1995/96: K6, sid 14.

¹⁹⁹ Ibid, sid 15.

plenium var debatten om delning skulle ske eller inte obefintlig. Man debatterade endast formerna för den kommande delningen.

Birgit Friggebo (Folkpartiet) öppnade debatten med att i känslolag hylla religionsfriheten genom ett tal om religiös förföljelse i början av 1900-talet. Hon hyllade religionsfriheten såsom viktig i kampen för demokrati och frihet. Hon kritiserade propositionen för att det inte står klart angivet att det rörde sig om en skilsmässa mellan kyrka och stat, utan endast ”förändrade relationer”.²⁰⁰ Detta gick i linje med hennes kritik mot att regeringen i propositionen föreskrev kyrkans framtida struktur och identitet.

Nils Fredrik Aurelius (Moderata samlingspartiet) vände sig mot hyllandet av religionsfriheten som ett argument i denna frågan. När man använde religionsfriheten som argument för denna reform hade man mist proportionerna. Bara för att det skulle finnas en rättslig reglering av Svenska kyrkan innebar det inte att religionsfriheten skulle sättas ur spel, det innebar inte att någon hindrades att tillhöra eller utöva sin religion, ansåg han.²⁰¹ Uttalande är intressant då det är det enda som motsäger hyllandet av reformen som en fråga om religionsfrihet. Det går också emot regeringens främsta argument för en delning som är just religionsfriheten. Aurelius var fortfarande för genomförandet av reformen.

Pär-Axel Sahlberg (Socialdemokratiska arbetarpartiet) gratulerade kyrkan i retoriska ordalag till att äntligen bli en riktig kyrka från och med 1 januari 2000 och inte längre vara en del av en myndighetsstruktur. Nu skulle kyrkan äntligen få frihet att framföra sin lära utan påverkan. I nästa andetag påpekade han dock att det var viktigt att staten motarbetade homofoba tendenser hos enskilda präster samt att en kvinnlig biskop snart borde utnännas.²⁰² I detta uttalande fällde han sitt eget glädjeutrop. Han visade att han fortfarande tyckte det var rätt att styra kyrkan och dess lära.

Vänsterpartiets Kenneth Kvist tog upp den klassiska arbetarpositionen att kyrkan skulle vara helt skild från staten. Han ansåg att förslaget var ett steg i rätt riktning men att det inte var tillräckligt. Det stred mot religionsfriheten eftersom att Svenska kyrkan fick en särställning, och staten skulle vara helt neutral i trosfrågor. Han kritiserade beredningen för att inte ha några ickemedlemmar av Svenska kyrkan som ledamöter.²⁰³ Centerpartiet var det parti som aldrig riktigt velat gå med på en skilsmässa mellan stat och kyrka, och att till och med Centerpartiet gick med på detta förslaget sa en hel del om förslaget, hävdade Kenneth Kvist. Då var det egentligen inget delningsförslag.²⁰⁴ Det bekräftades av Centerpartiets Birgitta Hambreus. Hon anförde att det egentligen inte var något delningsförslag.

---

²⁰⁰ Riksdagens protokoll 1995/96: 34 sid 3-5.

²⁰¹ Ibid, sid 8.

²⁰² Ibid, sid 20.

²⁰³ Ibid, sid 11-12.

²⁰⁴ Ibid, sid 24.

Det fanns ett band kvar, vilket var ett sätt att anpassa vårt mångkulturella samhälle med att Sverige var ett kristet land.²⁰⁵

---

²⁰⁵ Ibid, sid 24.

10 Analysdel

Min frågeställning för det här arbetet är: Hur har statens respektive kyrkans vilja att påverka varandra genomsvrat kyrka - stat debatten i det offentliga trycket?

Jag kommer att analysera debatten under de fem tidsperioderna var för sig, och sedan göra en övergripande analys i kap 10.6 för att se de stora dragen i debatten.

10.1 Analys av den första debatten 1908-1910

Frikyrkligt initiativ

Väckelserörelsen hade fått fäste i Sverige efter en lång kamp under 1800-talet. Den var nu en av tre rörelser i Folkrelsesverige. Frikyrkoförsamlingarna, bland andra, ifrågasatte Svenska kyrkan som monopolhavare på religion, tanke och fostrare i privatlivet. Fenomen uppstår i historien när tiden är mogen för det, detta är inget undantag. Tiden gjorde det möjligt att på högre nivå ifrågasätta det kyrkliga monopolet. Det nya samhället hade fört med sig en högre grad av utbildning och medvetenhet, kritiska tankar och nya idéer. Samhället förändrades, vilket inte kyrkan gjorde i samma takt. Hon levde kvar i den gamla religiositeten och hierarkin. Med läror som ”skomakare bli vid din läst” fanns behov av en ny religiositet i Sverige, vilket bekräftades några år senare bland annat genom att en slags väckelserörelse uppstår även inom kyrkan, den så kallade *Ungkyrkligheten* med Einar Billing i spetsen.

Frikyrkorna tog initiativ till debatten om Svenska kyrkan i riksdag och kyrkomöte. Vid kyrkomötet motionerade missionsförbundets grundare P P Waldenström tre år i rad för en skilsmässa mellan kyrkan och staten. I riksdagen motionerade baptisten Adolf Jansson i Bråten och hänvisade till Waldenströms motion till kyrkomötet. P P Waldenström var utan tvekan viktig som initiativtagare till debatten. Historiskt kända personer får sin plats i historieböckerna inte bara för sin förmåga, utan för att tiden var mogen för dem. Tiden har skapat dem, och så det också med Waldenström. Tiden var mogen för tankar om religionens sammankoppling med staten.

Varför skriver Waldenström dessa tillspetsade motioner? Varför kämpade han så hårt för en skilsmässa? Waldenström hade inofficiellt blivit utstött ur Svenska kyrkan, och tvingats till avsked från prästyrket på grund av sina åsikter. Säkert hade han en genuin tro på de nya idéerna om kyrkligt liv men kanske ville han också ha upprättelse för frikyrkorna, däribland ”hans” Missionsförbund. Kanske drevs han av önskan om personlig upprättelse när han arbetade för att kyrkomötet skulle uttala att kyrkan toppstyrs av staten. Av hans uttalande i *Nya*

Dagliga Allehanda (kap 5.2.1) förstår vi hans ambition att statskyrkan skall falla och Missionsförbundet skall ta över som dess rättmätiga arvtagare.

I Waldenströms motion 1909 använde han sig av ett argument talande för tiden, som inte finns i hans andra motioner. Han försökte skrämja kyrkomötet och ställde frågan vad som skulle hända om Sverige fick en socialdemokratisk ecklesiastikminister (vilken på den tiden hade ansvar för kyrkofrågor). Detta argument väckte nog många tankar och åsikter, eftersom det var storstrejk i Sverige år 1909, och det fanns mycket få ”vanliga” arbetare bland ledamöterna i kyrkorådet. Waldenström använde sig också av argumentet att *kyrkan var en statsinstitution*, vilket kom att uttalas av fler under debattens gång.

Styvmoderligt mottagande

Motionerna behandlades styvmoderligt av både kyrkomötets och riksdagens utskott. Antingen ville man bagatellisera frågan och ta upp den så diskret som möjligt så att den inte skulle skapa debatt, eller så ansågs frågan löjlig och man inte ville ta upp tid i plenum för något som inte skulle skapa debatt och ännu mindre gå igenom. Av utskottets kommentarer kan man se tendenser som tyder på att det sista alternativet verkar vara mest riktigt, då de har adresserat frågan med mått av hån och irritation. Anhängarna till statskyrkoformen tog inte strid i debatten och gav inte uttryck för någon debattvilja, därför tror jag inte att kyrkan tog frågan på allvar. Det var ingen som trodde att det skulle finnas minsta lilla möjlighet till att en skilsmässa mellan kyrkan och staten skulle ske. Dock kan kyrkan ha tagit åt sig av kritiken gällande självständighetsproblematiken.

Argument

I debatten vid kyrkomötet vägde man kyrkans självständighet mot evangelisationen. De flesta tyckte det var viktigare att nå ut till alla och evangelisera än att vara helt självbestämmande. Ett bakomliggande resonemang kunde vara att kyrkan skulle krympa om en skilsmässa skulle bli ett faktum. Kyrkan skulle inte längre kunna ha präster och service överallt på landsbygden och inte vara närvarande i hela Sverige. Om man vid en skilsmässa skulle vara tvungen att beskära verksamheten skulle kyrkans inflytande snabbt dala. Kyrkans styrka och möjlighet till inflytande låg i den gamla enheten och att kyrkan var närvarande i hela folkets vardag.

Byström var en av de få som höll med om Adolf Janssons motion. Han argumenterade för att moralen och religionen inte skulle försvinna om statskyrkan försvann. Argumentet att moralen skulle försvinna vid en skilsmässa, var vanligt i kyrka – stat debatten under första halvan av 1900-talet. Det var säkert en naturlig följd av sekulariseringen; förlust av social kontroll som urbaniseringen innebar och brytningen från den gamla tidens tanke om att staten skulle fostra sina medborgare.

I andra kammaren kritiserade Kronlund kyrkan för att inte göra sin uppgift. Kronlund var starkt engagerad i nykterhetsrörelsen och hävdade att folkrörelserna tagit över kyrkans uppgift. Här finns ännu ett tecken på att folkrörelserna såg kyrkan som en motståndare.

Felfokuserad debatt?

År 1909 blev kyrkomötets diskussion om skilsmässa mellan kyrka och stat en diskussion för eller emot frikyrkor, och kanske var det just det den egentliga diskussionen handlade om. Få utom de frikyrkliga ledamöterna höll med Waldenström. Med tanke på att diskussionen självklart drog åt det hållet, skulle man kunna tro att den egentliga diskussionen handlade om *ett berättigande och ett likabehandlande av frikyrkorna*, dvs egentligen inte om statskyrkoformen. Det får mig att misstänka att 1908-1910 års debatt egentligen är felfokuserad. Den handlar till liten del om att kyrkan bör vara fri från staten, men den riktiga debatten från frikyrkligt håll handlar om krav på eller önskan om likabehandlande med Svenska kyrkan. Frikyrkorna ville få ett erkännande som viktiga för samhället. Svenska kyrkan skulle inte de enda som kunde visa det svenska folket vilken ”den rätta vägen” var. Debatten inom Svenska kyrkan handlade om ett försök att komma till rätta med den spridande sekulariseringen hos kyrkans medlemmar och i kyrkans ritualer. Kyrkans skiljande från staten var en fråga som låg i utkanten av båda dessa frågor, dock blev det där de båda diskussionerna möttes och blev en.

Från den utgångspunkten var det egentligen inte en maktkamp mellan kyrka och stat, utan mellan väckelserörelsen och kyrkan. Väckelserörelsen kritiserade kyrkans maktmonopol och ville likställas med Svenska kyrkan i status. De ville ha del av kakan helt enkelt.

10.2 Analys av debatten om 1958 års utredning

Religionsfriheten

Två av anledningarna till att debatten satte fart igen och att denna utredning initierades var att religionsfriheten stadgats i lag år 1951, samt att Sverige hade en socialdemokratisk regering och socialdemokraterna hade länge haft avskaffande av statskyrkoformen i sitt partiprogram. Man skulle kunna säga att de egentligen bara ville börja infria den politik de hade vunnit makten på. Antagandet av religionsfrihetslagen gjorde tiden mogen för nästa steg mot ett förverkligande av skilsmässa mellan kyrka och stat. I debatten använde både de positiva och de negativa flitigt argument som relaterade till religionsfrihet.

Initiativ till utredningen togs av en socialdemokratisk riksdagsledamot. Han ville att en allsidig utredning om upplösande av banden mellan kyrka och stat skulle

företas, och han använde den nyantagna religionsfriheten och sekulariseringen som argument för sitt förslag. Initiativet kom alltså från socialdemokratiskt håll, dock som motion och inte på initiativ från regeringen. Det är intressant att alla stödde sina argument på religionsfriheten. Den var nyantagen och innebörden av lagen var säkert ganska oprövad och osäker, så som alltid vid en ny lag. De positiva ansåg att religionsfrihet endast kunde förekomma då alla trossamfund gynnades lika och staten var neutral i livsåskådningsfrågor. De negativa ansåg att religionsfriheten innebar att man hade frihet att utöva sin religion och inte tvingas in i något samfund, alltså utgjorde en statskyrka inget hot mot den religionsfriheten. Man kan se det som ett preciserande av den då nyantagna religionsfrihetslagen. Vad skulle lagen ges för innehåll?

Justering av initiativ till utredning

Den antagna motionens innehåll justerades på vägen till att bli utredningens direktiv. Vad hade hänt på vägen emellan dessa skrivelser? Någon har velat styra utredningen till att bli en utredning av skilsmässa mellan kyrkan och staten istället för en allsidig utredning. Så blev det också. SOU:n var en utredning om skilsmässa, inte en allsidig utredning av förhållandena.

Det gamla och det nya

I båda kamrarna uppenbarades en krock mellan det gamla och det nya. Det berodde i grund och botten på skilda inställning till samhället och dess funktion. I den ”äldre” synen hade samhället en *fostrande funktion*, det vill säga att staten skulle kontrollera så att medborgarna fick ”rätt” värderingar. På så sätt skulle samhället överleva. I den fostrande funktionen har kyrkan haft en mycket stor roll, eftersom kyrkan har lärt ut moral och värderingar. I husförhör fick medborgarna lära sig Luthers Katekes med sedelärande uttalande som: ”Skomakare bli vid din läst”. Kyrkan lärde ut att man skulle visa vördnad för överheten och lyda regler och kyrkan hade *monopol på sanningen*. Genom att staten och kyrkan var ett, hade de kontroll över stor del av medborgarnas liv och tänkande. Socialdemokratin har historiskt vänt sig emot detta, både som en del av Folk rörelsesverige, när de ännu inte var en del av statsmakten och genom Marx syn på kyrkan som förtryckare av medborgarna. ”Fiendskapen” till kyrkan var troligen en av orsakerna till att den socialdemokratiska regeringen ville utreda för en kommande delning mellan kyrka och stat.

Den äldre synen krockade med den moderna synen på samhällets uppgifter. Synen på samhället som fostrare av medborgarna mötte motstånd i den nya samhällssynen. Den moderna synen var att staten endast skulle vara en administrativ enhet och *neutral i livsåskådningsfrågor*, och man hade tagit ett steg i den riktningen i och med religionsfrihetslagen 1951. Nu var det dags att ta nästa steg. Arbetarrörelsen såg fara i allt för stor överstatlighet och ville ha bort kyrkan som maktfaktor över medborgarna. Man kan säga att denna debatt var en

förlängning av krocken mellan det gamla samhället och det nya, i en viktig brytningstid där samhället höll på att förändras radikalt.

Styrning av utredning och debatt

I och med att regeringsuppdraget begränsade diskussionen till *fyra lägen* i utredningen hämmade man diskussionen. Märk väl att det bara fanns ett läge där relationen var oförändrad och tre alternativ för skilsmässa. Diskussionen skulle alltså utgå ifrån ett helt oförändrat läge, som bestod av en gammaldags kyrka i stort behov av reformer, och tre andra olika skilsmäsoalternativ. Det saknades helt alternativ med en bibehållen relation men med reformer inom samarbetet, vilket indikerar på att utredningen inte var så förutsättningslös och allsidig som uppdraget angav. Det var också mer riskfritt att tillsätta en expertutredning än en politiskt baserad beredning, eftersom man då lättare kunde förnimma utgången. Då experter ofta redan har kända åsikter i frågan, kan man ta reda på dessa innan man tillsätter kommittén.

Passivt kyrkomöte

Kyrkomötet var inte ens med i denna debatt vilket är anmärkningsvärt men helt parlamentariskt korrekt. Ingen förfrågan om yttrande skickades till kyrkomötet och då skulle mötet inte uttala sig, vilket flera av ledamöterna vid kyrkomötet påminde om i den lilla diskussion som förekom. Det var ett mycket svagt kyrkomöte, utan förmåga och handlingskraft att skapa debatt. I och med att kyrkomötet inte fick vara med och formulera direktiv, komma med åsikter under utredningens gång, förlorade kyrkomötet den stora makten att kunna påverka, och slippa ställas inför ett fullbordat förslag. Utredningen i sig var en utredning för vidare diskussion, och inget som skulle ligga som underlag för beslut. På så sätt behövde utredningen aldrig läggas fram inför kyrkomötet.

10.3 Analys av debatten om 1968 års beredning

1968 års utredning gjordes i en för kyrkan ogynnsam tid. Socialdemokratin var mycket stark i Sverige. Det svenska socialdemokratiska folkhemmet byggdes, och i det nya samhället fanns inte längre så stor plats för kyrkan. Man skulle nästan ha en religiös tro på allt vad folkhemmet stod för. Alva Myrdal var en av de största inom socialdemokratin under denna tiden. Hon var, tillsammans med sin man Gunnar Myrdal, frontfigur och en av skaparna av folkhemmet. Att sätta henne som ordförande i utredningen säger en hel del om vad målet var. Redan där hade regeringen bekant färg. Det var uppenbart att utredningens betänkande skulle bli ett steg i skiljandet mellan kyrkan och staten. Det är också anmärkningsvärt att hon ett år efter kommitténs tillsättande blev ecklesiastikminister. Hon satt alltså både som minister för kyrkofrågor och ordförande för beredningen.

Regeringen lade dock aldrig någon proposition med anledning av betänkandet som kom 1972, och som skäl angav man att förslaget hade orsakat stark splittring inom de kristna grupperna och att man inte skulle nå överenskommelse över partigränserna. Vid initierandet av beredningen förutsattes en bred samling över partigränserna för att någon proposition och beslut skulle bli av. Statsminister Olof Palme ansåg att denna breda samling inte skulle gå att åstadkomma, utan frågan lades på is. Vad var det egentliga skälet till att man inte lade fram någon proposition? Skälet att frågan hade orsakat för stor splittring i de kristna grupperna tror jag inte särskilt mycket på. Det brydde sig staten inte om i t.ex. kvinnoprästdebatten. Jag tror snarare att det var splittring inom partiet. Kristna grupper inom socialdemokratien reagerade och regeringen ville inte riskera att mista väljare om de drev frågan vidare. Det andra skälet som angavs var att man inte nått så bred enighet som man ville. Dyliga förslag måste tas med stor enighet för att vara stabila, men skilsmässa mellan kyrka och stat hade varit ett av det socialdemokratiska partiets krav länge. Man kan fråga sig: borde partiet inte fortsatt att driva denna fråga ända till dess en tillräcklig överenskommelse hade nåtts? Kanske var det just vad de gjorde. Istället för att riskera att de inte nådde ända ut och resultatet skulle ha blivit en fortsatt statskyrka, lade de hela frågan på is för att senare återuppta frågan. Socialdemokratiska partiet gjorde också klart att de inte tänkte föreslå några nya reformer inom kyrkan. Svenska kyrkan var vid denna tiden i ett stort behov av reformer, vilket gjorde att situationen snart skulle bli ohållbar. Man skulle inom några år tvingas ta upp en diskussion om reformer och förändringar. På detta sätt skulle kanske Palme ha försökt pressa fram en opinion inom kyrkan. Frågan togs upp igen på ett mer inofficiellt sätt några år senare när regeringen bildade en kyrklig referensgrupp. Dess uppgift var att se över förslaget från 1972, och undersöka om det gick att förverkliga principerna. De skulle med andra ord undersöka om förslaget gick att förverkliga några år senare. Man skulle än en gång försöka ena partierna. Detta stödjer min idé om Palmes och regeringens sätt att bilda opinion. Han lade inte ned utredningen 1972 utan lät den bara vila och väntade in rätt tid.

1968 års beredning skilde sig på många sätt från utredningen 1958. Den var egentligen en fortsättning, och debatten runt dem var egentligen en enda lång debatt. I 1968 års beredning har man utgått från att skilsmässa mellan kyrka och stat skulle ske, och försökte på olika sätt reda ut hur en ny relation skulle se ut. Beredningen var på intet sätt allsidig och neutral. Det är en politisk retorisk skrift som är början till förhandling mellan kyrka och stat. Kanske förklarar det även de enormt låga buden om ekonomiskt stöd och egendomsöverförande i 1968 års beredning? Skulle det kanske formas till ett första förhandlingsbud?

Nya tendenser

En ny tendens, som vi skulle se mer av framöver, började smyga sig in i debatten. Staten ville göra sig av med statskyrkoformen, men ändå ha ett styrande finger med i kyrkans verksamhet. Beredningen föreslog att staten skulle ge ekonomiska

bidrag till kyrkan, men man ville bara ge direkta bidrag till verksamheten det vill säga styra vad pengarna skall användas till. Det kan inte ses på annat sätt än att det är ett effektivt sätt att styra kyrkan och dess verksamhet.

Nya tendenser fanns också i debatten i kyrkomötet där allt fler ledamöter tog upp faran med att kyrkan *fastnade i statens våld*. De befarade risker med vad som skulle hända om ateister i regering och riksdag skulle få bestämma över kyrkans verksamhet och trosfrågor. De flesta ville inte se en så drastisk lösning som skilsmässa, men alltfler talade om problemet med självständigheten. Dessa argument kan ha grundlagts i hur den socialdemokratiska regeringen agerat under 1958 års utredning, vilken sågs som en ren statlig angelägenhet. Ett enskilt stort skäl till rädsla för toppstyrning av staten har också grund i kvinnoprästdebatten. Debatten om kvinnliga prästers vara eller inte vara rasade på 50-talet och har fortsatt nästan fram till dags dato. (Beslutet togs 1958) Att staten kunde gå in och ha så mycket inflytande över en sådan viktig fråga för kyrkan, skrämde många. Det gav skäl att fundera över relationerna kyrka och stat emellan. En sådan viktig maktdemonstration från statens sida måste ha fått stora verkningar för den fortsatta debatten om delning.

Argumentet om religionsfrihet

Återigen var förverkligande av religionsfriheten grundargumentet för debatten. Man skulle kunna tro att 1968 års beredning använde sig så mycket av religionsfrihetsargumentet för att det är ett förhållandevis enkelt argument att använda, och man har genast tillgång till retoriska upplägg. Religionsfriheten, som lagstadgad, var också ny då utredningen genomfördes vilket innebar att tillräcklig praxis inte har hunnit utvecklas. Man visste helt enkelt inte exakt vad religionsfriheten innebar och då var det lätt att själv ge den en innebörd som passar det egna syftet. Man gav i och med det illusionen om lagstöd åt sin egen definition.

Problematik i kyrkomötet

Kyrkomötet ville än en gång inte riktigt ta ställning i frågan om kyrkans skiljande från staten, vilket kan ses som ett förberedande drag för en kommande förhandling med staten. Dock tror jag inte att så är fallet. Kyrkomötet hade inte möjlighet att själva göra utredningar i frågan. De måste invänta statens utredningar för att få tillräckligt underlag för beslut. I denna fråga var situationen komplicerad på grund av att under tiden för utredningen var kyrkan och staten under samma "paraply". Uppgiftsindelningen var sådan att staten utreder, och den utredningen skulle ligga till grund för både kyrkomötets och riksdagens beslut. I detta fallet handlade utredningen om ett upplösande av sambandet mellan dem, vilket innebär att de kunde komma att bli motparter i en förhandling. Det kan i och med det tyckas att det är otillräckligt med bara den statliga utredningen. Kyrkomötet fick

också vänta till dess utredningen var klar och kunde bara säga ja eller nej till ett färdigt förslag. Kyrkomötet förlorade då möjligheten att påverka utredningen.

Inom kyrkomötet ville många rusta organisationen för en kommande förhandling om delning med staten, det vill säga skapa en organisation som skulle klara av en förhandling och kanske förbereda den fria kyrkan. Det kommer vi se i min studie av kyrkoreformen 1982.

Det fanns ett intresse hos de höga kyrkliga ämbetsmän i kyrkomötet att inte förändra kyrkans ekonomiska trygghet i staten. Utan den skulle kyrkans arbete, organisation och förutsättningar se helt annorlunda ut. Ämbetsmännen skulle till exempel själva inte ha en sådan framträdande roll i samhällslivet som de var vana vid. Deras ämbete skulle inte ha statlig prestige och hela kyrkans organisation skulle behöva ses över och ändras.

10.4   Analys   av   debatten   om kyrkomötesreformen 1982

Staten hävdade att förslaget om kyrkomötesreformen inte hörde ihop med delningsdebatten. Jag har ändå valt att ta med arbetet med kyrkomötesreformen som en viktig period för delningsdebatten, eftersom jag, och många med mig, ser utredningen som ett led av delningsdebatten. Vare sig man tror att det var ett första steg mot en fri kyrka eller inte, så innebar reformen skapandet av en organisation som var nödvändig för att kunna ta beslut om en skilsmässa. Den nya organisationen skulle även kunna fungera som en fri kyrka.

Förberedande av skilsmässobeslut?

I debatten runt 1968 års beredning nämndes flera gånger att kyrkomötet inte var ett tillräckligt representativt organ för att ta beslut om skilsmässa mellan kyrka och stat. Kyrkomötet och kyrkans makthierarki var inte tillräckligt uppbyggda, organisationen kunde inte stå på egna ben. Man skulle kunna tänka sig att kyrkomötesreformen var ett sätt att råda bot på detta, eftersom det nu bildades organ som var demokratiska nog för att i kunna samtycka till en skilsmässa och det skulle kunna ses som representativt. Reformen organiserade en kyrka som skulle kunna stå på egna ben.

I stora drag gavs kyrkan en ny och mer moderna organisation. Kyrkans vetorätt i kyrkofrågor togs bort men istället fick kyrkan självbestämmande över mestadels lärofrågor. De frågor de fick bestämmanderätt över var frågor utan något statligt intresse överhuvudtaget. Beroende på vilken part man frågar utvidgades kyrkans självbestämmanderätt, eller så framtogs kyrkomötet sin medbestämmanderätt. Staten gav självbestämmandeområdet till kyrkan för att uppnå balans till förlusten av vetorätten. En ny regeringsform hade just antagits och i den stadgades

folksuveränitetsprincipen, och denna princip använde staten för att rättfärdiga borttagandet av vetorätten.

När man analyserar kyrkomötets självbestämmandeområde var det egentligen inte mycket kvar. För min del tycker jag inte att den balans utredningen ville gesken av uppnåddes. Det uppväger inte förlusten av vetorätten, när det gäller kyrkomötets möjlighet att påverka. Det gjordes också mycket klart i propositionen att kyrkan var en del av statsmakten och då får finna sig i att staten bestämmer över den, vilket var ett klart maktutspel. Andemeningen var ”skall vi nu ha dem, så får inte bli obekväma eller ställa till problem.” Staten gav enbart kyrkan viss makt över sin lära. Jag kan inte låta bli fundera på om denna hårda inställning som genomsyrar propositionen och också Bertil Hanssons uttalande var en slags skrämstaktik för att skrämja kyrkan till opinion för en skilsmässa. Ville de visa nackdelarna med att vara statskyrka? Kanske visade det istället ignorans mot kyrkan för att de inte längre ville bry sig om kyrkan. Staten behövde inte kyrkan längre, alltså brydde de sig kanske helt enkelt inte längre.

Motsägelsefull reform

Reformen i sin helhet var motsägelsefull. En del av förslaget beredde kyrkan för ett självständigt arbete med en fungerande struktur som skulle kunna besluta om delning, och en annan del knöt kyrkan starkare till staten i och med förlusten av vetorätten. Reformen och parternas argumentation förbryllar mig, då jag inte helt kan få klart för mig motiven och intressena bakom reformen, inte heller varför parterna reagerade och agerade som de gjorde. Å ena sidan kunde statskyrkomotståndarna vara positiva till förslaget som ett steg i riktning mot en skilsmässa, å andra sidan kunde statskyrkoanhängarna vara positiva på grund av ett visst stärkande av statskyrkosystemet. Det är svårt att se anledningen till detta motsägelsefulla förslag. Vad ville de egentligen? Vi har tidigare sett att regeringen var positiv till en skilsmässa, dock hade man inte lyckats få majoritet i riksdagen. Kyrkomötet har hela tiden strävat emot en skilsmässa, men nu var kyrkomötet mer positivt till en delning än någonsin tidigare. Dock fanns ingen majoritet där heller, vilket jag grundar på beslutet i 1979 års kyrkomöte. Vad ville man egentligen med kyrkomötesreformen? Vad ville regeringen med förslaget som knyter kyrkan närmare till staten, men samtidigt gör den flygfärdig för ett eget liv skilt från staten? Vad ville kyrkomötet när de godtog förslaget? Kan det ha varit så att de olika åsiktsskikten tolkade reformen olika, och att den därför gick igenom? De som ivrade för en fri kyrkan såg en starkare organisation som gjorde sig redo för take-off. De som ville behålla statskyrkosystemet såg de starka banden till staten som en garanti för statskyrkan. Så kan det ha varit, men jag har svårt att se logiken, målen och intressena bakom denna reform.

Man kan sammanfatta debatten till fyra ståndpunkter, dock motsäger de alla inte varandra. Man kunde acceptera förslaget om man vill se en fri kyrka, men man kunde också acceptera förslaget om man var för statskyrkan. Man accepterade

inte förslaget om man inte ville lämna ifrån sig lagstiftningsmakt, men förslaget kunde accepteras om man ville genomföra den nya demokratiska organisationen. Det var i stora drag de åsikter som framfördes. Dock är det lite förvirrande att diametralt olika åsikter kan innebära acceptans av samma förslag.

Om man tolkar detta förslag konspiratoriskt så kan man möjligen säga att staten ”gav bort” organisationen för att ”få” normgivningsmakten. Man kan också säga att staten byggde upp kyrkans organisation för att bli av med bandet till kyrkan. Att ta så stark normgivningskompetens över kyrkan skulle kunna vara ett sätt att skrämja kyrkan att ta ställning för en skilsmässa från staten.

Demokrati och religionsfrihet

Det motsägelsefulla avspeglade sig också i debatten på kyrkomötet där flera av ledamöterna uttryckte dilemmat med de två olika konsekvenserna av förslaget. Religionsfrihet och demokrati användes som argument i debatten i riksdagen och kyrkomötet. Båda argumenten låg i tiden. Religionsfrihet hade alla partier i riksdagen ställt sig bakom. Frihet och individualism skulle komma som en dominant diskurs under åttiotalet och under sjuttioalet var det ”trendigt” att kämpa mot förtryck och övermakt. I och med regeringsformen 1974 och dess folksuveränitetsprincip skulle man kunna tänka sig att demokrati var en stark diskurs i denna debatten. I regeringens förslag var detta ett av de största argumenten. Att säga att reformen var ett *slag mot religionsfriheten* måste ha varit ett försök att använda sig av det dominanta argumentet för att få ett övertag. Man sa också att ett av målen med omorganisationen av kyrkomötet var att demokratisera kyrkans styrelse. Hela regeringens förslag framfördes med *demokrati* som slagord. Att kyrkomötet behövde en mer demokratisk form var ingen talare emot i kyrkomötet, alla verkade vara överens om att demokratisering behövdes. Kanske var det så att regeringen använde sig av ett förslag med den av alla efterlängta demokratiseringen för att få igenom borttagandet av kyrkomötets veto.

10.5 Analys av debatten inför delning 1992-1995

Ändring av initiativ

1988 års kyrkomöte begärde av regeringen en utredning för att klargöra svenska kyrkans rättsliga ställning. Kyrkomötet poängterade att begäran inte skulle ses som ett initiativtagande för förändrade relationer mellan kyrka och stat, utan skulle endast ha en klargörande funktion i svallvågorna efter kyrkomötesreformen. Historien upprepade sig och direktivet från regeringen till ERK-utredningen hade ett helt annat innehåll. Kyrkominister Margot Wallström ändrade initiativet och hävdade att om det skulle vara någon mening med den utredning som kyrkomötet

begärt, så behövde längre gående relationsförändringar utredas. Detta uttalande, som kan läsas i sin helhet i kap 9.1, saknar logik. Det är inte nödvändigt att utreda delningsmöjligheter för att klargöra svenska kyrkans rättsliga ställning. Än en gång ändrade regeringen inriktningen på en utredning för att passa egna syften, nämligen att än en gång få fart på delningsdebatten.

Initiativet till *Kyrkoberedningen* togs av den borgerliga fyrpartiregeringen. Det var det första initiativet som kommit från borgerligt håll. De borgerliga partierna hade tidigare varit anhängare av statskyrkan, undantaget Folkpartiet som hade stått för religionsfrihet och i enlighet med sina liberala ideal. Nu hade de andra borgerliga partierna alltså ändrat sig, och i och med det rådde det egentligen ingen tvekan om att riksdagsmajoriteten principiellt var för en skilsmässa. Nu var frågan egentligen på vilka villkor den skulle genomföras. Som argument för tillsättandet av utredningen angav regeringen religionsfriheten, och hävdade att i dagens mångkulturella och moderna samhälle kunde staten inte favorisera något trossamfund. Religionsfriheten skulle genomföras fullt ut, vilket är det överlägset mest använda argumentet från båda sidor.

Utredningarna

ERK-utredningen var en enmansutredning, och bestod av Carl Axel Petri, som tidigare bland annat varit med i 1958 års utredning. När regeringen tillsätter en enmansutredning innebär det att de till viss del kan avgöra utgången av utredningen genom tillsättningen av posten. I debatten i kyrkomötet anklagades regeringen att visa sin intention med ERK-utredningen just genom att tillsätta den kände statskyrkomotståndaren Petri som ensamutredare. Jag måste dock säga att oberoende av vad Petris åsikt var så gjorde han en, efter omständigheterna, förhållandevis nyanserad utredning. Han satte upp tre modeller för hur samarbetet mellan stat och kyrka skulle kunna se ut. En bestod av bevarat samband med endast små reformer. Den andra var ett förslag om ett bevarat samband, men med endast en ramlag som reglerar kyrkan och dess verksamhet. Allt annat skulle bestämmas av kyrkomötet. I den sista modellen var kyrkan ett helt fritt trossamfund utan någon som helst lagstiftning eller anknytning till staten. Liksom i tidigare utredningar ser vi dock hur Petri har ”stängt in” debatten i några få modeller, och styr så den kommande debatten. Trots att urvalet av modellerna var mer nyanserat än i 1958 års utredning frågar jag mig ändå var fanns den klargörande modellen utan förändringar som kyrkomötet begärde?

Petris uppgift var inte att förespråka någon av modellerna, men när man läser utredningen märker man att han föredrar mittenmodellen, dvs att ett visst samband mellan kyrkan och staten skulle bibehållas. Han föreslog också att staten skulle ha en kontrollfunktion över kyrkan genom Justitiekanslern, vilket innebär att Petri inte ville släppa kyrkan helt fri. Kanske var det ett retoriskt knep att förespråka ett mellanläge. Jag menar att förslaget som man vill förespråka blir ju ett mellanläge beroende på hur man väljer de andra förslagen. Om man vill få igenom en

kontroversiell fråga så kan man få sitt eget förslag att framstå som någon slags kompromiss och mellanväg, även om så inte är fallet.

Det är stor skillnad på kvalitén mellan ERK-utredningen och Kyrkoberedningens förslag, vilket bland annat beror på utredningarnas syften. Kyrkoberedningen var ett försök att skapa enighet. Kyrkoberedningens förslag är kort, endast ca 150 sidor med undantag av bilagda förslag till lagtext. Texten är skriven på ickeanalytiskt sätt och istället för att genom argumentation och fakta bygga upp sin slutsats så slås man av att den främst är en presentation av åsikter. Den är mer en presentation av en möjlig överenskommelse utan att återge resonemangen bakom beslutet. Detta är beklagligt då den, åtminstone för allmänheten skulle framstå som den beredning som ligger till grund för ett stort beslut. Hade beredningen varit mer analytisk och förklarat varför man tagit de ställningstaganden som gjorts hade det varit intressant att se vad som hade ändrats sedan de tidigare försöken att nå överenskommelse. Vad var det som hade gjort att man denna gången lyckades nå enighet? Det är omöjligt att läsa ut av denna utredning.

Kyrkoberedningens förslag var helt inriktad på en delning, vilket i och för sig inte var så märkligt med tanke på att majoriteten i riksdagen redan var för en skilsmässa mellan kyrka och stat. Betänkandet är rakt igenom en presentation av partirepresentanternas överenskommelse. Den är skriven för att övertyga inte för att klargöra. Det märks till exempel på det retoriska språket. Fakta vreds och vändes på för att passa in i beredningens ståndpunkt. På flera ställen har man till exempel använt åsikter från skilsmäsoanhängarna inom kyrkan och hävdade att det var den generella åsikten inom kyrkan. Man skulle kunna tro att sådana uppenbara brister inte fanns i utredningar på denna nivå. Men ack vad man bedrog sig...

Principförslag

Varför valde regeringen att lägga fram ett principförslag i en så viktig fråga? Det skulle kunna ha flera orsaker. Det är *lättare att enas* om ett principförslag och det är mycket *svårare att kritisera*. Vid ett detaljerat förslag är det lättare att någon part, eller något parti, fäller hela beslutet på grund av de inte kan acceptera viss del av förslaget. Vid obekväma frågor gällande förslaget kan man svara att detta behöver utredas närmare, och på så sätt slippa en obekväm debatt. Det finns många exempel på detta i kyrkomötets utfrågning av kyrkominister Marita Ulvskog. I och med svaret att mer utredning behövs i frågan, ger man också sken av att den andra parten kanske skulle kunna få vara med och påverka utgången av den obekväma fråga. För mig är det mycket konstigt att regeringen lägger ett så viktigt förslag utan att ha tänkt igenom hur hela lösningen skall se ut. Det är de mest obekväma frågorna, ekonomifrågorna som de hävdar behöver ytterligare utredning. Jag tror att regeringen hade fullständigt klart för sig hur deras plan såg ut, men ville inte lägga fram planen nu, eftersom det skulle skapa för mycket

debatt. Som svar på kritiken om ett oklart förslag uppgav Marita Ulvskog vid utfrågningen, att det skulle vara lättare att få majoritet med ett principförslag. Ett annat skäl skulle kunna vara så att regeringen inte ville lägga ned tid på långa och kostbara förhandlingar om inte riksdagen var ense om att en förändring bör ske.

Den obefintliga debatten i riksdagen

På något sätt känns det som jag missat debatten om delning skulle ske eller inte. Den är obefintlig i riksdagstrycket. Det fanns bara några få korta presentationer varför ledamöterna ställde sig bakom förslaget eller inte. Antingen var alla partier i riksdagen överens om att delning skulle ske, eller så har debatten och kompromissandet skett bakom dörrar dit offentlighetsprincipen inte når. Kanske har frågan behandlats så för att partierna skulle slippa gå ut oeniga och skapa ”onödig” debatt i en kontroversiell fråga. Man diskuterade endast *hur* de förändrade relationerna skulle genomföras och utformas. De negativa rösterna som hördes sa att delningen inte genomförts fullt ut, vilket strider mot religionsfriheten. Det ställningstagandet hördes främst från partierna som länge har manifesterat ett statligt avståndstagande från statskyrkoformen, nämligen Folkpartiet och Vänsterpartiet.

Ett annat skäl till att debatten var närmast obefintlig i riksdagen var att frågan har utretts i så många omgångar. Alla de senare utredningarna bygger på 1958 års utredning, med olika små förändringar. Kanske hade frågan, stötts och blötts så mycket och så länge att det egentligen inte fanns mer att diskutera. Alla olika åsikter i frågan hade redan redovisats och nu var det bara att vänta in majoritet för förslaget.

Argumentet om religionsfrihet

Argumentet om genomförande av den totala religionsfriheten var det i särklass mest använda argumentet. Det användes till och med av båda sidorna. Det var mer eller mindre det enda argumentet regeringen använde, och som liksom ”behövde” uppges. Skilsmäsoanhängarna, och regeringen, hävdade att i dagens mångkulturella samhälle skulle staten vara neutral i religionsfrågor. Motståndarna hävdade att religionsfriheten får ta ett kliv bakåt på grund av att kyrkan behöver den ekonomiska tryggheten från staten annars riskerar att förlora den ekonomiska möjligheten att nå ut till alla. Religionsfriheten används som sköld, bakom döljer sig annat. Motståndarnas vinkling av argumentet handlar egentligen om ekonomin. Kyrkan ville inte mista den ekonomiska tryggheten som sambandet med staten innebar. Argumenten har sedan getts en religionsfrihetsaspekt. Statens argument att de skulle vara neutrala i religionsfrågor rimmar illa med att de i sitt förslag och i debatten stridit för att staten skall bestämma att kyrkan skall vara luthersk och episkopal i en konstitutionellt skyddad ramlag. Då var neutraliteten i religionsfrågor inte så viktig längre. Det finns ett mycket talande exempel för denna statens två budskap i Pär Sahlbergs uttalande i riksdagen, när han

gratulerade kyrkan till att äntligen bli en fri kyrka, men i samma uttalande ansåg han att staten skulle göra något åt de homofoba tendenserna hos vissa präster i kyrkan.

Utvidgning av Lagen om Svenska kyrkan

I kyrkomötets betänkande till regeringen ville kyrkomötet utöka ramlagen, dvs Lagen om Svenska kyrkan. De ville att den skulle omfatta även konstitutionellt lagskydd för kyrkans finansiering och den kyrkliga egendomen. Vid första anblicken kan detta te sig märkligt. Varför ville de inskränka sin egen beslutanderätt genom att utvidga lagstiftningen? Var detta ett uttryck för statskyrkoanhängarnas vilja att knyta sig närmare staten? Tittar man närmare på vilka frågor kyrkomötet ville ge konstitutionellt skydd så var det *ekonomiskt stöd* från staten i olika former, till exempel rätten till uppbördsystemet utan kostnad, rätten till kyrkofonden och rätten till kyrkobyggnaderna. Kyrkomötet ville förhindra att staten drog tillbaka dessa förmåner i framtiden. Stötefrågorna i debatten, förutom den principiella inställningen till själva delningen, var om kyrkan skulle ha kommunstatus med rätt att själva ta upp och besluta om skatt fortfarande samt statens bidrag till den kyrkohistoriska egendomen. Vi ser också exempel i Dikes poetiska inlägg i debatten om stora farhågor för kyrkans ekonomi. Det är tydligt att de ekonomiska frågorna var de viktiga i denna delningsdebatt.

Maktdemonstration av kyrkoministern

Marita Ulvskog gjorde en tydlig maktdemonstration vid utfrågningen i kyrkomötets utskott. På frågan om staten i framtiden skulle kunna ingripa mot kyrkan om den frångår till exempel en luthersk lära eller en episkopal struktur som stadgas i ramlagen, svarade hon att det var mycket möjligt. Hon visade att staten fortfarande skulle ha en övervakande roll över kyrkan och till och med faktiskt kunde ingripa i lärofrågor. Hon påpekade också att förslagen som kommit från regeringen inte kunde kompromissas. Med andra ord sade hon att hon inte tänkte förhandla med kyrkomötet och egentligen inte avsåg att ta stor notis om några förslag till ändring i förslaget, utan de hade bara att säga ja eller nej. När hennes uttalande kritiserades av kyrkomötet "flexade" hon musklerna rejält och påpekade i inlindade ordalag att kyrkomötet egentligen inte alls hade något mandat i dessa frågor och helt enkelt inte får vara med och bestämma. Detta kan bara ses som en mycket tydlig maktdemonstration.

Delning eller förändrade relationer

I Kyrkoberedningens förslag användes inte längre orden *delning* eller *skilsmässa*, utan istället användes *förändrade relationer*. Detta är sannolikt egentligen mer än bara ett ordbyte. Trots delning skulle staten behålla kontrollen genom lagstiftning som kyrkan inte själv kunde ändra. Den yttersta kontrollen av kyrkans organisation låg alltså fortfarande i statens händer. Staten skulle också ta upp medlemsavgifterna, dvs kyrkans största inkomst, vilket också till viss del innebar kontroll och handlingskraft. Staten skulle släppa ansvaret för kyrkan, men behålla förhållandevis stor kontroll. Man skulle kanske kunna se förslaget som en reglering, inte en delning, dvs *förändrade relationer*. I och med denna utgång måste det finnas intresse från statens sida att behålla kontroll över kyrkan, annars skulle det inte se ut såhär. I riksdagen fanns stor majoritet för en delning och mycket av den kritik som framfördes i riksdagen av till exempel Vänsterpartiet betonade att de förändrade relationerna inte var tillräckliga ur delningssynpunkt. Regeringen hade utan svårigheter fått igenom mer långtgående förändringar, men valde att inte göra det. Varför frågar man sig? Kanske var detta den reglering av förhållandet mellan kyrkan och staten som ansågs vara anpassad till statens behov av kyrkan idag. Precis som Gustav Vasa gjorde, fast tvärtom. Staten har inte längre samma behov av kyrkan som en del i maktapparaten men vill trots detta ha ett finger med i spelet för att säkra kyrkans lojalitet mot staten. Det är en mycket intressant fråga och vidare forskning behövs för att kunna ge svar på den.

Kyrkomötet verkade inte vara inställd på en skilsmässa i samma utsträckning som riksdagen, vilket också visade sig i debatten i plenum. Kyrkomötet ansåg detta som ännu ett förslag om ändrade relationer mellan kyrka och stat. I riksdagen röstade Centerpartiet ja till förslaget om förändrade relationer just för att de tyckte att det förslaget inte var en skilsmässa utan faktiskt bara förändrade relationer. Detta trots att Centerpartiet var det enda partiet som förespråkade fortsatt statskyrka. Det är intressant hur samma förslag kan uppfattas så olika. Vissa tyckte att det var en skilsmässa, medan andra hävdade att så inte var fallet. Kanske var det just denna tolkningsmöjligheten som gjorde att enighet och majoritet för förslaget nåddes denna gång. Kanske var det tillräckligt oklart i sin karaktär som principförslag att det kunde uppfattas passa in för varjehanda åsikt. De riktigt kontroversiella åsikterna lämnades utanför för senare ”förhandling”.

10.6 Övergripande analysdel

Samhället har genomgått en enorm förändring under det tjugohundrade århundradet. I den gamla samhällsordningen hade kyrkan en central roll. Kyrkan och staten var den stora maktfaktorn. Kyrka och stat hade samma överhuvud, kungen, och kyrkan gick statens ärenden. Kyrkan var statens sätt att nå ut i landsbygden, både med administrativa göromål och med kungöranden och förordningar. Kyrkan var på ett sätt statens institution för det privata livet och den ingöt moral, lydnad och respekt för överheten i folket. Kort sagt kyrkan agerade i den gamla makthierarkin, patron - undersåte, med sitt samband med staten. I takt med att förändringens vindar blåste och samhället började få andra strukturer

hängde kyrkan liksom inte riktigt med. Kyrkan kom att symbolisera och stå för de gamla tankarna om samhället. Kyrkan fick stå för monopol och tradition, vilket ansågs otidsenligt i det nya samhället. Behovet av ny religiositet ser vi i väckelserörelsen som står för det första angreppet på statskyrkosystemet i riksdagstrycket.

I det nya samhället med urbanisering och sekularisering fanns inte plats för den gamla religiositeten utan tron på folkhemmet skulle ta över. Arbetarrörelsen och det socialdemokratiska partiet har under hela perioden motarbetat statskyrkosystemet. I och med sin del i Folk rörelsesverige fanns det inte plats för både statskyrkan och arbetarrörelsen. De vände sig också emot statens sätt att genom kyrkan plantera sina idéer i medborgarnas medvetande. Socialdemokraterna har under hela regeringstiden arbetat för en skilsmässa mellan kyrkan och staten. Initiativet som kom med 1958 års utredning har egentligen inte lagts undan någon gång fram till 1995, utan debatten var bara mer eller mindre intensiv. Det socialdemokratiska partiet har arbetat målmedvetet för att infria sitt partiprogram och avskaffa statskyrkosystemet. Debatten har vandrat genom ett 60-tal och ett 70-tal där frigörelse från förtryck, frihet och en stark vänstervåg skjutsade på sekulariseringen och minskade kyrkans betydelse och genom 80-talet som hyllade individualiteten och valfriheten. Diskursen under århundradet har på mest möjliga vis gått emot det som kyrkan i det gamla samhället stod för.

Argument i debatten

I början av seklet, i min första tidsstudie, fanns spår av den gamla idén om kyrkans uppgift i samhället. Statskyrkoformen och statens ställningstagande i folkets religiositet rättfärdigades genom kyrkans uppgift som folkfostrare.

Kyrkan fostrade folket till att bli lydiga medborgare, och staten skulle därför ha rätt att styra och bestämma över moralen i samhället. Hur skulle det annars gå? Det argumentet framfördes aldrig under eller efter 1968 års beredning. Det ansågs inte gångbart längre. Diskursen hyllade nu andra ideal.

Folk rörelsesverige och väckelserörelsen vände sig emot idén om kyrkan som enda rätta folkfostraren i början av 1900-talet. Idén om kyrkan som folkets fostrare bidrog till att kyrkan senare fick stå för gamla och förlegade ideal.

När debatten började tas på allvar, eller rättare sagt, då det skulle kunna finnas en liten möjlighet till att förslagen om skilsmässa mellan kyrka och stat skulle kunna förverkligas, ser man tydligt hur de ekonomiska frågorna får stort utrymme i debatten. Det var också de ekonomiska frågorna som ändrades mest under de olika utredningarna från 1958 och framåt. Från förslag om väldigt lite ekonomiskt stöd i olika former och tillgång till kyrklig egendom i 58-års utredning till mer av den varan längre fram i debatten. De ekonomiska realiteterna döljs bakom andra argument i debatten. En av de mest förekommande diskussionerna inom kyrkan var att man vägde självständighet mot evangelisationen. Större delen av denna

frågan rörde sig om ekonomisk trygghet och inflytande i hela Sverige. Friheten vägdes mot ekonomisk trygghet och makt. Under större delen av debatten valde de flesta inom kyrkan den ekonomiska tryggheten och inflytandet. Att välja den andra vägen - friheten- skulle bland annat medföra att deras egen anställningstrygghet och status sättes på spel.

Under 80-talet och framåt började även opinionen i kyrkomötet att vända, och fler och fler valde självständigheten som alternativ. Vad kunde detta bero på? Den diskurs som rådde i samhället under denna tiden var en faktor. Under 70- och 80-talet fanns en enorm tro på individualism, frihet, konkurrens och valfrihet. Andra skäl skulle kunna vara att kyrkomötet mer eller mindre insåg att slaget förlorat. Majoriteten i riksdagen för skilsmässa var ett faktum. När vetorätten togs bort 1982, var det inte så mycket mer att göra. Det brukar alltid kännas bättre att vara med den vinnande sidan än den förlorande. Kanske hade kyrkans män och kvinnor smakat på makten efter kyrkoreformen, och ville ha mer, eller så kanske de insåg att de skulle kunna klara sig själva efter reformen. En viktig orsak till att många inom kyrkan började fundera över förhållandet mellan kyrkan och staten var kvinnoprästdebatten. Dock togs beslutet om kvinnliga präster alldeles för tidigt för att kunna vara den största orsaken till åsiktströmningarna inom kyrkan på 80-talet. Kvinnoprästdebatten och statens agerande då beslutet om kvinnliga präster togs uppfattades av många inom kyrkan som maktmissbruk och överkörande av den kyrkliga opinionen. Det fick nog många att tänka till om statens makt över kyrkan oavsett om man var för eller emot kvinnliga präster.

Argumenten om religionsfrihet och demokrati

Religionsfrihet var det i särklass mest använda argumentet genom hela debatten, ju senare på 1900-talet desto mer dominant. Religionsfrihet och demokrati är två begrepp som mer än några andra har hyllats under detta århundrade, men bakom dessa värdeladdade ord dolde sig dock ofta andra intressen. Ett tecken på det kan vara att begreppen religionsfrihet och demokrati fördes fram av båda sidorna för diametralt olika åsikter. Man skulle kunna säga att dessa två ord var dominanta i diskursen. Det fanns en övertro på dessa argument som de enda rätta. Argumentet om religionsfrihet rättfärdigade brytande av det monopol som statskyrkoformen utgör. I de senaste utredningarna (1992-1995), var det enda argument som regeringen framförde just att de hävdar att religionsfriheten skulle genomföras i vårt moderna sekulariserade och mångkulturella samhälle. Den argumentationen räckte som skäl och ansågs tillräcklig och oemotsäglich.

Inbördes beroendeförhållande

Genom historien har det funnits ett beroendeförhållande mellan kyrka och stat. Kyrkan fostrade lydiga medborgare och rättfärdigade styret i Sverige. Staten gav kyrkan monopol på religion, ekonomiskt stöd och skydd mot maktövertagandet

från påven och katolicismen. De båda hade ett mycket viktigt inbördes beroendeförhållande. Kyrkan och staten hade samma överhuvud och gick därmed samma vägar. I det nya samhället som präglades av religionsfrihet och sekularisering tappade kyrkan ”makt” över befolkningen. Kyrkan hade inte alls samma inflytande över gemene man längre. Alltså hade kyrkan inte längre lika mycket att erbjuda staten, och staten hade inte längre samma nytta av kyrkan. Staten hade inte längre samma motiv till att till exempel stödja kyrkan ekonomisk. Debatten om delning trycktes inte ned längre, och staten stadgade religionsfrihet och drev skilsmässoutredningarna framåt.

I min analys i kap 10.5 redovisar jag min tanke om att det måste finnas visst intresse hos staten att ändå delvis kontrollera kyrkan, annars skulle inte en reglering som Lagen om Svenska kyrkan blivit till. Tendenser började märkas i 1968 års debatt. Staten ville släppa ansvaret och kostnaden för kyrkan, men inte hela kontrollen. Kanske var det en reaktion mot detta århundrades många religionsstridigheter eller var det viktigt för staten att kyrkan var luthersk på grund av den lutherska lärans lojalitet mot staten? Staten har visat att de inte ville släppa kontrollen helt och det anser jag vara en indikation på att argumentet om religionsfrihet och statens neutralitet i trosfrågor döljer andra intressen.

Det inbördes beroendet avspeglade sig i debatten mellan kyrkan och staten. Kyrkomötet var en statsinstitution, vilket innebar att kyrkan var en del av staten, som har riksdagen som högsta organ. Riksdagen och Svenska kyrkan befann sig på olika nivåer i hierarkin vilket fick speciella konsekvenser för just debatten om förhållandet kyrka – stat där de var motparter och förhandlingsparter. Kyrkomötets kompetens bestämdes av riksdagen och det utnyttjades tydligt av staten för att få sin vilja igenom. Under de dynamiska åren runt debatterna 1958 och 1968 tillfrågades inte ens kyrkomötet vad de tyckte i frågan, och det var ett konstitutionellt riktigt förfarande. När delningsbeslutet stoppades i 1979 års kyrkomöte genom kyrkomötets veto, lade regeringen snart ett förslag för att få bort vetot. Och vips, endast sex år senare tillsattes ERK-utredningen som skulle leda till ett delningsbeslut mellan kyrka och stat.

Kyrkomötet hade inte något eget organ som har kunnat företa utredningsarbete, utan hade endast att använda sig av statens utredningar. Det var ett effektivt sätt för staten att hålla kyrkomötet nere. Kyrkomötet hade inte möjlighet att agera eller komma med egna förslag, bara reagera på regeringens förslag.

En enda lång debatt

Det var egentligen en enda lång debatt från och med 1958 års utredning och fram till 1995. Debatten avstannade egentligen aldrig utan var bara mindre intensiv. Initiativen kom nästan uteslutande från samma part – den socialdemokratiska regeringen. Förslagen till lösningar var mycket lika, och argumenten från båda sidor var mer eller mindre desamma. Från och med 1958 pågick det nästan hela

tiden en utredning i frågan: 1958 års utredning avlöstes av 1968 års beredning. Den senare redovisades 1972 men då ingen proposition lades, fortsatte utredningsarbetet i en mer inofficiell grupp. 1979 lades nästa förslag om delning fram för kyrkomötet, vilket avvisades genom kyrkomötets veto. 1982 genomfördes kyrkoreformen bland annat för att avskaffa kyrkomötets veto. 1988 sattes ERK-utredningen igång, vilken avlöstes av kyrkoberedningen vars förslag ledde till delning.

De två senaste utredningarna (1992-1995) var väsentligt kortare än de tidigare. Jag tror att den debatt som förts mellan representanter för staten, till exempel ledamöter i riksdagen och regeringen har förts i forum där offentlighetsprincipen inte gäller, för att skapa så minimal offentlig debatt som möjligt. Möjligen fanns det inte så mycket mer att säga, utan allt hade genomgått i de tidigare utredningarna.

Från och med 1958 kom initiativet nästan uteslutande från det socialdemokratiska partiet. (förutom till Kyrkoberedningen). Orsaker till varför det Socialdemokratiska partiet kände sig fientligt inställda till statskyrkan har tidigare redovisats. Frågan jag vill ställa mig här är: Hade det spelat någon roll om det varit ett annat parti med en annan politisk inriktning som haft regeringsmakt under alla dessa år? Hade delningspolitiken förts i ändå? Jag undrar om den egentliga orsaken var den socialdemokratiska inställningen i frågan, eller om det har att göra med att just Socialdemokraterna befann sig i statsmakt. Hade skilsmässodebatten förts oavsett om något annat politiskt parti innehaft regeringsmakten vore det en indikation på att de ideologiska åsikterna om statskyrkan var oväsentliga och att staten ville bli av med kyrkan de inte hade behov av kyrkan längre. Det är en högst teoretisk fråga och det skulle behövas vidare forskning för att kunna svara på den.

Två andra frågor som behöver vidare fördjupning är: Varför bytte de borgerliga partierna åsikt senare delen av debatten? Kan det ha något att göra med diskursen i samhället? Den konservativa tanken, som de borgerliga partierna stod för, med hierarki och fostran av medborgare förbyttes i samhällsdiskursen till jämlikhet, demokrati och religionsfrihet. Har attityden i samhället ändrat inställningen hos de borgerliga partierna?

Den andra frågan är varför så många personer inom Svenska kyrkan ändrade åsikt under 1980-talet. Berodde det också på den förändrade diskursen?

Diskursbyte var en förutsättning

Beslut tas inte förrän tiden är mogen att ta emot det. Under olika tider i samhället pågår olika diskurser. Skilda ämnen och uppfattningar är politiskt korrekta, och de kan bli dominerande. Dessa ämnen och uppfattningar tar över debatten på

många områden. Ju närmare debatten i kyrkomötet och riksdagen ligger den rådande diskursen i samhället, ju närmare är man beslut och genomförande. Det vill säga att ju mer debatter matchar de ideologiska vågorna i samhället ju större chans har idén att få majoritet. Argumenten för en skilsmässa har under hela debatten genomsyrats av argumentet om religionsfrihet. Den tidigare idén om statens inblandning i privatlivet och samhällets fostrande funktion som vi ser spår av i den tidiga debatten, trycks bort och ersätts av tron på religionsfrihet. Tongångarna om vad som var det "rätta" åsikterna i samhället ändrades. Avskaffande av statskyrkosystemet passar in i den förändrade diskursen.

De ideologiska vågorna i samhället var inte den enda orsaken till varför delningsbeslutet togs. Jag tror dock att det var en förutsättning. En diskurs skapas för att samhället förändras, nya behov behöver tillfredsställas, nya upptäckter görs och nya intressen kommer i dagen. Diskurser kan vara bidragande *orsaker* till förändringar i samhället såväl som *förutsättningar*. Till exempel inriktas forskning, utredning och undervisning i enlighet med diskursen. Diskursen byggs på mer och mer tills den är närmast allenarådande. Det diskursen säger är det rätta. All tankeverksamhet inriktas åt det hållet eller på de frågorna. Jag tror inte samhällsdiskursen var den enda orsaken till statskyrkans avskaffande men att det var förutsättning och en bidragande orsak. Som jag tidigare redovisat fanns det ekonomiska skäl för staten att vilja reducera stödet till kyrkan. Jag tror att det var en av orsakerna till delningen, men att den förändrade diskursen i samhället var en förutsättning både för att idén skulle uppstå samt en förutsättning för att den gick att genomföra.

11 Slutsats

Mitt syfte med uppsatsen var att försöka dra en tidslinje med ord för att belysa de stora dragen i kyrka - stat debatten. Hur har viljan att påverka varandra genomsyrat debatten i det offentliga trycket? Jag ville analysera argumenten i debatten utifrån frågeställningarna när, hur och varför. Till exempel: varför framfördes just det argumentet? Har tidpunkten någon relevans för argumentationen, och i så fall vilken? Jag ville fokusera på de argument som rörde makt. Ordet påverkan var ett nyckelord. Vilken var den initiativtagande och drivande kraften? Vem har fått följa efter?

Jag har försökt analysera händelseförloppet bland annat genom att undersöka diskursen i debatten, och kommit fram till att den väsentligt förändrades under åren debatten pågick. Diskursen att staten skall närvara i det privata livet och fostra medborgaren för samhällets fortlevnad lämnades, för att istället hylla honnörsorden valfrihet, demokrati och religionsfrihet. Diskursen ändrades; staten skulle vara neutral i religionsfrågor.

Jag kan inte säga att diskursändringen var en orsak till delningen av kyrka och stat. Beslut tas inte förrän samhället är redo och idéer uppstår inte förrän tiden är mogen. Jag tror att diskursändringen främst var en förutsättning för och kanske också en delorsak till att delningen genomfördes. Statens skäl till att driva frågan om avskaffande av statskyrkoformen var många. Till exempel saknar staten motiv att ge kyrkan stöd och ekonomiskt skydd, eftersom kyrkan inte längre kan erbjuda samma tjänster i utbyte, som den kunde på den tiden när kyrkan och staten sammanfördes. Kyrkan har inte samma inflytande som tidigare och då har staten inte samma behov av en allians med kyrkan, det vill säga att det kostar mer än det smakar. Den gällande diskursen var viktig för att det skulle vara möjligt att dela kyrka och stat, men att själva delningen faktiskt genomfördes hade bland annat ekonomiska orsaker. På så sätt var diskursen nödvändig för att orsakerna skulle kunna leda till en delning.

Staten var hela tiden den initiativtagande parten och den som ville ”göra sig av” med kyrkan. Viljan att påverka varandra visades främst i handling, mer än i rena argument. Argumenten i sig säger inte så mycket, utan man måste istället belysa vilka intressen som doldes bakom argumenten. För att analysera denna debatt var det särskilt nödvändigt, eftersom många använde argument om till exempel religionsfrihet trots att det fanns andra orsaker. Det förekommer ofta stor skillnad på vad man väljer att anföra som argument offentligt och de bakomliggande syften man har. Det som man säger offentligt måste ”låta bra”.

Tydligast ser man viljan att ”göra sig av” med kyrkan genom initiativen till debatten samt användandet av de kompetensskillnader staten och kyrkan hade. Staten höll kyrkan utanför utredningar, gav inte kyrkan tillräckliga medel för att

kunna föra ett verkligt och meningsfullt motstånd och ändrade kyrkans kompetens efter behov i debatten. (Med det sista avser jag kyrkoreformen och Svenska kyrkans förlust av vetorätten.)

Det offentligt sagda i debatten utgör ofta endast en liten del av sanningen. Jag vill avsluta med något som min mormor ofta säger: *Handling säger mer än tusen ord.*

Vidare forskning behövs för att verifiera och få en vidare helhetsbild av mitt ämne. Min uppsats skall ses som en bit på väg.

12 Litteraturförteckning

Källor

Tryckta källor

Offentligt tryck:

Riksdag och regering:

Register till riksdagsprotokoll med bihang 1900-1910, personregister

Första kammarens protokoll 1909 III:41

Motion till andra kammaren 1909 nr 217

Särskilda utskottets betänkande till andra kammaren 1909, saml 8, avdelning 1, nr 1

Andra kammarens protokoll 1956 nr 311:19

Första kammarens protokoll 1956 nr 31:d

Motion till andra kammaren 1962 nr 630

Motion till riksdagen 81/82:2453

Proposition till riksdagen 81/82:192

Proposition till riksdagen 81/82:77

Riksdagens protokoll 1982/83

Proposition till riksdagen 1995/96:80

Konstitutionsutskottets betänkande 95/96:KU12

Motion till riksdagen 95/96:K1

Motion till riksdagen 95/96:K6

Riksdagens protokoll 95/96:34

Kyrkomötet:

Motion till kyrkomötet 1908 nr 43

Kyrkomötets protokoll 1908

Motion till kyrkomötet 1909 nr 8

Konstitutionsutskottets utlåtande nr 1956:17 till kyrkomötet 1956

Kyrkomötets protokoll 1968

Kyrkomötets beslut 1968 11§

Regeringens skrivelse till kyrkomötet nr 1979:1

Kyrkomötets protokoll 1979

Kyrkomötets protokoll 1982

Regeringens skrivelse till kyrkomötet 1982:7

Motion till kyrkomötet 1982:88

Motion till kyrkomötet 1982:53

Kyrkomötets protokoll 1995:10

Motion till kyrkomötet 1995:1

Motion till kyrkomötet 1995:40

Motion till kyrkomötet 1995:49
Motion till kyrkomötet 1995:51
Motion till kyrkomötet 1995:52
Motion till kyrkomötet 1995:64
Motion till kyrkomötet 1995:54

Kommittébetänkanden:

SOU 1965:70	Lagstiftning och rättskipning
SOU 1968:11	Svenska kyrkan och staten
SOU 11972:36	Samhälle och trossamfund
SOU 1981:14	Reformerat kyrkomöte, kyrklig lagstiftning m.m.
SOU 1992:9	Ekonomi och rätt i kyrkan
SOU 1994:42	Staten och trossamfunden

Otryckta källor

www.nobel.se/peace/lauretes/1982/myrdal-bio.html

Litteratur

Alberius, Lars	Kyrka och stat eller stat och kyrka, en analys av dagspressens reaktioner i kyrka-stat frågan åren 1968-1973, Lund, 1998
Arbetarnas Kulturhistoriska Sällskap	Manifestet, Uddevalla, 1998.
Aulén, Gustav	Hundra års kyrkdebatt, drama i tre akter, Stockholm, 1953
Brilioth, Yngve	Svensk Kyrkokunskap, 2 upplagan, Uppsala, 1946
Burling, Ingeborg	Vem är det, svensk biografisk handbok 1965, Stockholm, 1965
Bäckström, Anders	Från statskyrka till fri folkkyrka, En religionssociologisk, tjänsteteoretisk och teologisk analys inför förändrade relationer mellan Svenska kyrkan och staten år 2000, Borås, 1999
Ekström, Ragnar	Gudsfolk och folkkyrka, 1963.
Ekström, Sören	Svenska Kyrkan i utveckling, 4 upplagan, Angered 1999
Göran, Gustavsson	Religiös förändring i Norden 1930-1980, Malmö, 1985
Hessler, Carl Arvid	Statskyrkodebatten, Uppsala, 1964

Häthén, Christian	Studier i europeisk, främst svensk konstitutionell- och straffrättshistoria, ht 2001
Lagerström, Sten	Vem är det, svensk biografisk handbok 1969, Stockholm, 1969
Löfberg, Jan	Politisk religionsfrihet, Bjärnum. 1993
Myrdal, Alva	Varning för utvidgning av statskyrkosystemet, Tiden år 1973 nr 9, sidorna 520-545
Petersson, Olof	Maktbegreppet, maktutredningens publikationer, Helsingborg, 1987
Petersson, Olof	Makt en sammanfattning av maktutredningen, Göteborg, 1993
Svenska kyrkans forskningsråd	Tro och tanke kyrkan – folket, Stockholm, 1997
Svenska kyrkans information	Ändrade relationer mellan staten och Svenska kyrkan, 1995, Uppsala
Svenska kyrkans information	Ändrade relationer mellan Staten och Svenska kyrkan, Uppsala, 1995
Tegborg, Lennart	Samhällsenhet och religionsfrihet, Arbetarhistoria, 1993 66-67, sid 6-10
Thirdevall, Sven	Kampen om folkkyrkan, Stockholm, 2000
Thyselius, Erik	Vem är det? 1920 Uppslags och handbok över samtida kända svenska män och kvinnor, Stockholm, 1920
Winther Jörgensen, Marianne och Phillips, Louise	Diskursanalys som teori och metod, Lund, svensk utgåva 2000
Wistrand, Birgitta	Milda Makter om makt och maktstrukturer i våra liv, Södertälje, 1993
Åstrand, Göran	Kyrkomötet 125 år 1868-1993, Stockholm, 1994

